

Lató

2022. december
XXXIII. évfolyam
12. szám

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:

MARKÓ BÉLA

(1989. december – 2005.)

GÁLFALVI GYÖRGY

(2005. december – 2007.)

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

(2008. január – 2019. május)

Főszerkesztő:

Szerkesztők:

VIDA GÁBOR

CODĂU ANNAMÁRIA

DEMÉNY PÉTER

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

LÁNG ZSOLT

SZABÓ RÓBERT CSABA

MOLNÁR ROZÁLIA

SZÓCS KATALIN

Tördelőszerkesztő:

Korrektor:

Tipográfia:

BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT

IRSAI ZSOLT

TARTALOM

MARKÓ BÉLA:

Aki teremtett (Vers) ■ 5

GUETH PÉTER:

A templom egere (Novella) ■ 6

TAMÁS DÉNES:

Elszalad (Vers) ■ 11

SZABÓ K. ATTILA:

Cseppkőbarlang (Elbeszélés) ■ 12

WIRTH IMRE:

Azt írom neked (Vers) ■ 35

SZABÓ RÓBERT CSABA:

Pokoltó (Regényrészlet) ■ 36

DEMÉNY PÉTER:

Hó (Vers) ■ 46

SZÉLL ANITA:

„Költészetem a prózámban rejlik” – In memoriam

Hans Bergel ■ 47

ROBERT ŐERBAN:

Szivárványpoéma (Vers; Demény Péter fordítása) ■ 56

VIDA GÁBOR:

Senkiháza (Regényrészlet) ■ 68

VÖRÖS ISTVÁN:

Harc az egyetemért (Részlet egy eposzból) ■ 76

SÉTATÉR

TAMÁS DÉNES:

Szabadulni a vastüdőből (Kérdések Krusovszky Déneshez) ■ 87

TÉKA

CODÁU ANNAMÁRIA:

Szellem, emlék, hiány (Gergely Ágnes: *Zsoltár női hangra*) ■ 96

FÓRUM

MARKÓ BÉLA:

Európa-programok a magyar költészetben
(Csokonai Vitéz Mihálytól József Attiláig) ■ 100

TALÁLT VERS

JÓZSEF ATTILA:

(Drága barátaim...) ■ 110

NÉVJEGY

VIDA GÁBOR ■ 111

Hibaigazítás: Az októberi számunkban Láng Orsolya *Ház, délután c.* versében a címként feltüntetett *Optikai spórolás* a költemény 3. szakaszának utolsó sora.

WWW.LATO.RO

archívum / szerzők / hírek / Látó Színpad – képek / linkek /
szemle / Látó-repertórium

AKI TEREMTETT

Ötvenes évek. Nyár végi esték. Hosszú járvány után akkor is. Összegyűltünk a szomszéd ház előtt. Nem volt múlt. Nem volt jövő sem. Csak örökös jelen. Mint egy tangóharmonika. Finoman erezett, hol szürkén, hol zölden csillogó márványdoboz. Csontfehér billentyűk. Éjfekete gombok. Kétfelől barna bőrszíj, amivel vállra lehet akasztani. Apró csat az oldalán. Be lehet csukni. Gyönyörű. Benne van a zene. Benne van az idő a kezdetektől. Ha kinyitják, hördül egyet, mint a haldoklók. Pedig éppen feltámad minden. Igaz, meghal a hiány. Az űr. A hiány olyan, mint egy falusi este egykor. Felhők. Por. Kialvó égbolt. Mert a semmi folyton más lesz. Nincsen két egyforma semmi. A nyomorék zenész. Izmos felsőtest, satnya lábak, vonagló arc. És a tökéletes tangóharmonika. Átáramlik a sóvárgó ujjakba. A vérekes szemekbe. A gyűrt koponyába. A körülötte állókba is mind. Ó, mennyire vágyom az összecukott időre. Hogy egyszer még végigsimítsam. Érezzem, ahogy megtelik a semmi. Remeg, akár egy foglyul ejtett állat. Most már tudom, hogy nincsen halál, csak gondosan letörülgetett, aztán összecukott tangóharmonika. A várakozó idő. Az értelmetlen értelem. Isten helyett egy nyomorék kamasz.

A TEMPLOM EGERE

A kertünkben hatalmas diófa mögött állt a templom. Magyalbokokkal szegélyezett betonjárda vezetett hozzá a házunk türkizre festett verandájától. Küszöbtől küszöbig legalább hetven hosszú lépés, többször leszámoltam. A kerekas kút meg a régi udvari budi csak tizenhárom, illetve kilenc a verandától a másik irányban, a garázs és a nagykapu húsz és harminchárom a lenti utca felé. Mégis, hiába bizonygattam a suliban, mindig azt mondták, hogy én vagyok a templom egere, és biztosan a templomban lakok. Meg hát különben is, hogy nézek már ki?! A füleim elállnak, olyanok, mint a vitorlák, a Balatonon csak ráülök a matracra, és úgy suhanok, mint egy vitorlás, csak a fejemet kell ügyesen forgatni, nehogy felboruljak az oldalszélben, és biztosan takarónak is jók a fülcimpáim, vagy esernyőnek. A templom egere vagyok, és kész, semmi kétség.

Mondjuk, ha beszívom az alsó ajkamat, és kidugom a felső két fogamat, akkor tényleg úgy nézek ki, mint egy egér. Gyakoroltam a tükör előtt. Rájöttem, ha hozzá felfújom a pofámat, akkor olyan leszek, mint egy hörcsög. Ezt csináltam a suliban is, röhögtek rajtam, mondták, hogy tényleg, mint egy hörcsög, én meg örültem, mert az jobb, mint az egér.

Otthon az egereket apám a papucsával csapkodta. Ha meg bebújtak az ágy alá, akkor lehozta a padlásról a Micit.

Az egerek mindent összeszartak a parókián, bebújtak a ruhák közé a szekrénybe, kirágták a zoknijaimat, belepisiltek az ingembe, muszáj volt irtani őket. Nem akartam egér lenni. A hörcsög ügyes terelés. Egyszer azért megkérdeztem az apámat, hogy mi vajon lakhatnánk-e bent a templomban. Komolyan nézett rám, mint mindig, amikor hülyeséget hordok össze. Nem, fiam, ott az Isten lakik, mondta.

Napközben kék galambok lépkedtek az Isten házának roskatag tetőgerincén, éjszaka meg gyöngybaglyok huhogása hallatszott a torony üres ablakai felől. Mogyoróból hajlítottam újat, kihegyeztem hozzá pár vesszőt, és azokkal lődöztem a galambokat. Sose találtam el őket, pedig elég ügyesen céloztam.

Majd csak akkor nyiffantgatok ki egypárat, amikor megkapom a szomszéd Józsi bácsi lámpagyári légpuskáját, de erre évekkel később kerül sor, miután anyám egy augusztusi szombat délutánon felpakol egy kék IFA

teherautóra, és elhagy minket. Apám akkor majd bánatában inni kezd, én meg lövöldözni. Meg lesz egy szomorú, nagy fekete kutyánk is, akit néha mindketten elverünk. Különböző okokból. De ez majd később lesz, amíg a mogyoróíjjal lövöldözök, ártatlan vagyok.

Mesélték, hogy a templom bádogsüvegébe egy kora májusi éjszakán bevágott a villám, és a csillaggal lefelé belezuhant a kertbe. Félbehasította a meggyfát, szétszaggatta apám fóliasátrát, meg letépte a villanydrótot. Szikrázott az áram a csillag körül. Állítólag én aznap éjjel fogantam meg. Mire megszülettem, megtanulok járni, beszélni, már új süveg és új csillag díszleg a torony tetején. Kicsit azért félek, ha a templom felé ólálkodom, nehogy megrogyjon a bádog.

Az Isten miatt nem félek. Őt csak sajnálom. A házának falait feláztatta a nedvesség, a vakolat tenyérnyi foltokban mállik, a rendszerváltáskor vagyunk, mégis, az apám hiába próbál támogatást szerezni, senki se akarja tartozni. Bent a kényelmetlen padok alatt szürke bogarak cikáznak. Olykor a deszkák alatt és a sarkokban elgurult aprópénzt és megszáradt madárfiókákat is találok, belepi őket a pókháló.

Az Isten háza télen hideg, mint a világűr. Nyáron viszont langyosra melegszik, s olyan szaga van, mint egy öreg szekrénynek. Ilyenkor apám vasárnap ebéd után gyakran vállára terít egy kockás pokrócot, és felballag a templomba. A Mózes-szék jó széles és hosszú, egy dohos szagú, szűrös csergével van leterítve. Apám végignyúlik rajta, itt pihen a délutáni istentisztelet előtt. Ha utánaalopakodom, hallom, amint hanyatt dőlve horkol, és azt képzelem, hogy így alszik az Isten. Még nem tudom, hogy az Isten nem alszik, csak elköltözik, és a helyén ki-be jár a szél.

Nekem is van egy pokrócom. Én az úrasztala alá, a piros szőnyegre vackolom be magamat. Utánozom az apámat. Elég kicsi vagyok még, és kényelmesen elférek. Apám, ha meglát, mindig rám szól, hogy föl ne fázzak. De általában nem lát meg, mert én nem alszom el, csak úgy csinálok, és mire ő fölébred, már valahol máshol rosszalkodom.

A délutáni istentiszteletekre nem kell bejárjak. De ha mégis mennék, akkor is játszhatok az első padban. Ilyenkor csak néhány öreg néni botorkál el az Isten házáig, árad belőlük az ebédszag. Az özvegy Erzsike néni mindig hoz nekem porcukros süteményt.

Apám ugyanazt prédikálja, mint délelőtt, de rövidebben foglalja össze a mondanivalóját. Aztán beül a kék Trabantjába, és végigpöfögi a környékbeli falvakat is. Gyakran velem tartok. Büssüben Margit néni hozza a templomkulcsot, s ha ott vagyok, velem együtt már hárman vagyunk. Ha Margit

néni valamiért nem jön, akkor zárva marad az Isten háza, és az apám nem prédikál. Kазsokban nem is megyünk be a templomba, hanem a gondnok bácsiék házánál jövünk össze. Nyáron a szőlőlugas alá ülünk, télen a tehén-szagú konyhába. Mindig van sütemény és málnaszörp. A szőlőlugas alatt darazsak és legyek cikáznak, és hallatszik, ahogy hátul rőfögnek a disznók az ólban. A konyhában kattog a vekker a vitrin tetején. Apa Istenről beszél meg Pál apostoról, én meg lógotom a lábamat, és tömöm magamba az aludttej-es prószát, iszom hozzá az édes háziszörpöt. Anya sose jön velünk. Ő nem a mi fajtánk. Ő nem hisz Istenben, csak a tudományban. Különb is vasárnap délutánonként a tanítványai matekdolgozatait kell javítania. Neki az iskola a temploma. De akkor még szerelmes az apámba, és nem zavarják a kockás füzet meg a Biblia ellentmondásai.

Akkor kezd majd kopni a szerelem, amikor iskolás leszek, és sokba kerülök. Akkor, amikor télen alig van tüzelőnk, a Trabantot se tudjuk megtanokolni, és galamblevest eszünk minden hó végén. Apám, velem ellentétben, hatékony vadásztechnikát fejleszt ki. Egy, a két végén összecsomózott, rongyos törülközővel és a zseblámpájával megy a templomba esténként. Fenn a karzaton az orgona mögött kinyit egy ajtót, a galambszaros létrán felmászik a toronyba, hófehér tollpelyhek és madárpiszok hull a nyakába. A galambok ilyenkor már mind a fészükön ülnek. Rájuk világít a lámpával, azok ijedtükben megdermednek, apám meg összeszedeti őket, mint a hullott almát, és belecsavarja a törülközőbe. A lelkeszi fizetés mindig késik, és semmire se elég, csirkére nem futja. Szóval kicsit tényleg a templomban élünk. Oda járunk vadászni. Én nappal, apám éjjel. Olykor kapunk disznóvágásokról kóstolót, zsák krumplit, kosár tojást meg süteményeket, de anyám ezt szégyelli. Ekkor még a kommunizmus van, és a mi fajtánk meg is érdemli. De anyám nem a mi fajtánk, és ezen veszekszik apámmal. Ordít. Leköpi. Ő nem ezért tanult. Ő többet érdemel. Ő nem lesz papné. Az apám is ordít, hogy a kurvaisten faszát neki. A galamblevest azért mindketten szeretik. Én is szeretem, de fogalmam sincs, hogy miért esszük.

Apa a fürdőszobában kopasztja őket, mert csak ott van forró víz. A Hajdú Minimat mosógépen fekszenek, az egyik csőréből szivárog a vér. Még remeg a szárnya.

Ha tél van, és hideg van, jégverem az Isten háza, de a parókián se sokkal jobb. Ha bedöglük a villanykályha, reggelre megfagy a víz a pohárban. A vécében körömnycsigák másznak be a tartály melletti szellőzőrácsra, végigkúsznak a csöveken, kesernyés szagú és csillogó nyálkát húzva maguk után, bebújnak a vécéülőke alá. Szétroppannak alattam, ha nem figyelek.

A konyhában begyűjtjük a sütőt, és téglákat pakolunk bele. Párás meleg és gázzzag. Apám citromfát és törpebanán cserjét nevelget itt több-kevesebb sikerrel. A pára vékony patakokban csorog le a rozoga ablakokon. A banáncserje alatt, egy kalitkában lakik két hullámos papagáj. A fal mellett óvatosan eloson egy-egy egérke, fent, a sarkokban kövér, hízott pókok hintáznak a felbugyogó meleg levegőben. Apám beszélni tanítja a papagájait, azt mondja nekik, hogy Gyurrrika. Állítólag, ha felválnák a nyelvüket, akkor beszélnének. De nem tudom, mit jelent felvágni egy papagáj nyelvét.

A konyhában a falon a villanykapcsoló mellett van két másik kapcsoló is. Ezek világítószak, és egy félig letört, zöld fedél alatt laknak. Könnyű mellényülni. Az egyik a kis harangot, a másik a nagy harangot indítja el a templomtoronyban. Innen lehet vezérelni az Isten házáat. Nagyjából fél perc, mire a villanymotor eléggé meglengeti őket, így elsőre nem is tűnik föl, ha az ember eltéveszti. Hopp, ez mit kapcsol? Ja, úgy tűnik, semmit. Aztán fél perc múlva bimm, bamm, remegni kezdenek az ablakok, bim-bimm, bam-bamm, visszahangzik a parókia és a templom között a harangszó. A galambok összevissza verdesnek ilyenkor, alig találják ki a toronyból. Más-különbben tudják az istentiszteleti rendet, és még időben odébbállnak. Ha az ember véletlenül felkapcsolta a harangokat, attól kezdve már hiába. Lekapcsolás után még legalább egy perc telik el, mire megáll a kongás.

Az anyai nagyapám nagyon szeret harangozni. Ha nálunk vendégeskedik, folyton mellényül. Szinte teljesen süket, úgyhogy volt már olyan, hogy a papa belépett a konyhába, felkapcsolta a harangokat, megmelegítette magának az ebédet, leült, megette, kávéfőzött, kinyitotta az újságot, rágyújtott egy cigerettára, megitta a kávé, elmosogatott, és még félig megfejtette a keresztrejtvényt is, mire leégett a villanymotor a templomtoronyban, és végre megállt a bongás. Senki se volt otthon. A papa tulajdonképpen a mi fajtánk, csak elfojtja magában, és inkább kommunista.

Van úgy, hogy az ember bármit kapcsolgathat, nem történik semmi, mert a parókián nincsen áram. Nincsen, mert a faluban leszakadt a vezeték, nincsen, mert zárlatos lett a hidrofor a kútban, nincsen, mert a DÉDÁSZ lekapcsolta, mert nem lett kifizetve a számla már egy éve, és a mi fajtánk különben is megérdemli. Ilyenkor gyertyákat gyújtunk. Úgy lettem nevelve, hogy bárhol, bármelyik szobában csukott szemmel is három lépésből megtaláljam a legközelebbi gyertyát és a hozzátartozó gyufás skatulyát. Ha este van, gyertyafényben hallgatjuk elemeről a kis rádiót vagy az én *Süszü*-kazettáim valamelyikét, míg bírják a góliát elemek. Ilyenkor anyám nem tud dolgozatokat javítani, és arra gondol, hogy ő nem a mi fajtánk. Ha

van tüzelő, akkor apám kimegy a faskamrába, és begyűjt a cserépkályhába. Ropog a tűz, a szálkás hajópallókon végignyúlnak a fények, illatos meleg öleli át az ócska szobákat.

Előfordul, hogy éjszaka remegni kezdenek a falak. Ilyenkor nem szabad kinézni az ablakon. Sötét, sáros katonai teherautók, harckocsik és terepjárók zúgnak át a falun, a teherautókról néma ágyúk bamba csövei bámulják a házakat. Orosz katonák és magyar katonák ülnek a ponyvás csapatszállítókon, mennek gyakorlatozni. Közel van hozzánk a laktanya, és a repülőtér is. Egyszer, a rendszerváltáskor egy túl alacsonyan szálló, fényesen csillogó SZU-22-es a falu fölött repülve lépi át a hangsebességet. Én épp az udvaron játszom, fölnezek az égre, majd összeesek. Tisztán emlékszem a gép oldalán a vörös csillagra. Mintha az égben robbanna valami, a szobákban kitérnek az ablakok, a templomban megkondulnak a harangok, lepotyognak a cserepek, és szerintem anyámnak éppen ekkor lesz elege a mi fajtánkból.

Majd csak egyszer fordul elő, hogy én is elszundítok a templomban. Augusztus vége van, szombat délután két óra. Miután vörösre bőgöm a szememet, a takonytól már alig kapok levegőt, és úgy berekedek az ordítástól, hogy sípol a torkom, és már csak láb alatt vagyok, eltakarodok az Isten házába. Bekucorodok az egyik hátsó padba. Nem viszek magammal pokrócot, jól meg is fázok. Úgy hiszem, imádkozni is próbálok elalvás előtt. Mint a templom egyik egere. Már nem emlékszem, miket mondok, úgyis hiába. Az a világoskék IFA, átimbolyogva a kátyús udvaron, mégis kifordul a főútra. Hiába kérem, nem kap defektet, nem borul bele az árokba, és nem döglik meg a sofőrje sem. Hallom, ahogy hörögve megindul a város felé. Amit elvisz, azt többé soha senki nem hozza vissza.

A templom az Isten háza, meg a dermedt galamboké. Csonttá aszott, röpképtelen fiókáik kiesnek a fészkekből, és beszorulnak a padok deszkái közé. A templom szekrény és koporsó. Fent a karzaton, a zöldre festett orgona horpadt sípjáiban magától ki-be jár a szél, mintha valaki hangosan szuszogna.

Miután a templomban alszom, hamarosan őszi lesz. Hullani kezdenek a levelek a diófáról, tompa köd és álmos szénfüst telepszik a falura, és az apám egy novemberi estén, súlyos láncre verve meghozza azt a szomorú tekintetű, nagy, fekete kutyát.

Tamás Dénes

ELSZALAD

z. zs.-nek

először csak a vakolat vékonyodik ki,
villogni kezdenek bőröd intarziái,
majd kihagy szívverésed,
lennebb csúszik egy kép a falon,
repedező ablaküvegek,
szemed előszobájában kioldódó higany,
gondolataidon padláshomály,
koponyád boltozatán visongó ékek,
remegő lábaid kilazuló gerendák,
karjaid kettétört keresztlécek,
és már jön, jön,
sodor, magával ragad,
múltad pincéjéből eláraszt a víz,
s örült ütemet kezd lekopogni
a mellkasodban szétrobbanó zongora

mi bírhat ki ennyi nyomást,
ennyi szakadást, repedést,
kidőlő közfalak közt
megtalálhatod-e irányod,
veled omló csillagmennyezet,
gerinceszakadt lépcsőfeljáró,
emeletek zuhanásában
a kijáratot nem találsz,
de mielőtt teljesen feladnád magad,
még látnod kell, mi maradt,
ami reményt ad, s összeragaszt,
hogy ebből az örökösen omló házból
egy kislány elszalad

CSEPPKŐBARLANG

Nagyanyámnak élete végéig göndör haja volt, de történtek vele még más csodák is. Mikor például kijelentette, hogy vége, nem a szája mozdult, csak ömleni kezdett belőle a víz. A pórusaiból úgy bújtak kifelé a kis vízgyöngyök, mint a csepegtető öntözőrendszerekből a modernizált termőföldeken, amelyek már teljesen körbeölelték a települést. És a haja, az egész koponyája a folyton nyitott szájával olyanná vált, mint egy kifordított cseppkőbarlang.

Sokan az özönvíz kicsinyített mását látták benne, és valami sátáni vircsaftot abban, hogy vén korára teherben maradt.

Nagyanyám imádta a hullámzó tengert, azt, ahogy lüktet, hogy nem hagyja úszni, mert valójában nem is tudott úszni, csak fennmaradni a vízben, és hagyni, hogy a hullámok ringassák és dobálják. Nyaranta, még gyerekként egész hónapokat töltött odalent a testvéreivel és a szüleivel, egy vonatható lakókabinban laktak, ami sose mozdult meg. Szűk volt és meleg, éjszaka kissé hideg, míg a téstát gyúrták, hogy kora reggel elkezdhessék a végtelen számú kürtöskalácsok legyártását. A szobája falán, valahol a kereszt tájkán mindig is volt egy téstaplakett, egy saját farkába harapó kígyó – persze ebből pár évente újat kellett gyúrnia.

Kicsiként még folyton a vízben feküdt – bár azt nemigen tudta megkülönböztetni, hogy mikor a lakókabin melletti kis műanyag teknőben, s mikor a tengerben, igazából talán mindegy is –, de azok a vizes órák, ahogy idősödött, mállani kezdtek, és szinte a tenger puszta látványáig, sós mellézköngéjéig erodálódtak. Se ereje, se kedve nem volt úszni tanulni, azon a néhány kétségbeesett dühkitöréssel kívül, hogy menekülne, hogy a kiégett izmait muszáj még tovább feszítse egész a végtelenségig, sőt tovább, el Isztambulig, Szevasztopolig; de többnyire csak ki akart heveredni a vízre, hogy semmi se érjen hozzá, hogy a só marja a bőrét, a sebeit, legyen síkos, és takarják el a hullámok.

Végül a tenger látványát és szagát is kitakarta az a hatalmas kőolajfúrótorony, amelytől őt és az anyját mindig véletlenszerű röhögőgörcsök fogták el. Akkor kezdődött, mikor az én dédanyám végre megengedte az én nagyanyámnak, hogy fülbevalót hordjon. Ült a homokos parton, míg az anyja egy tüvel matatott a fülénél, és nézte azt a tornyot, amelyről az apja

mesélte, hogy sűrű fekete anyagot fog a felszínre hozni. Amint átlukadt a füle, és kicsordult az a csepp vér belőle, hogy ékszer legyen bele, elkapta a féktelen röhögés, hogy ez a végtelen tenger tényleg csak egy fülcimpa lenne, amit ez a pöttöm torony néhány csepp vérért kilyuggat. Akkor pár hétig majdhogynem teljesen szertefoszlott az esti fémes hangok okozta félelme. Valami hideg izzadságszerű érzet azonban megmaradt, hogy zsigerből ki-neveti, mégis felborsószik a háta.

Később, mikor már a húsz felé közelített, egyre inkább valamifajta primitív templomtoronyként tekintett rá. Megrémisztette, hogy a tenger és a világ mértékéhez képest ezek az elszomorítóan apró szerkezetek mennyire elhomályosítják a másik befoghatatlan képét. Az érzet ugyanakkor hasonló maradt, és állandó lappangássá nőtte ki magát.

Valamikor ekkor fordított hátat nagyanyám a tenger iránti vágyának, és a hegyekben maradt, majd szerelemből ment férjhez, és nem lepődött meg azon, hogy mindezt kétszer is megtehetette, sem azon, hogy sokkal tágasabb, néhány pillanaton kívül, ettől sem lett semmi.

Az első nagyapám is egy olyan nővel esett újra szerelembe, aki a tenger-nél dolgozott, pontosan azon a kőolajfúrótornyon, amely nagyanyám fülét is kilyukasztotta. Igazából csak pár nyarat és évet gyakornokoskodott és dolgozott ott mint geo- és topográfus egyetemi hallgató, majd kutató, míg nagyapámmal egymásba nem szerettek, és akkor visszahúzódtak a sós tavak feltérképezéséhez, nem is olyan messze a magára maradt nagyanyámtól.

Talán ha nagyapám szereti annyira a metaforát, mint nagyanyám, akkor kissé beleborzong ő is, hogy a végtelen minőségileg ugyan állandó, mégis mennyiségileg mintha megcsappanna, konzerválódna. Mire ezt kitaláltam, nagyanyám már nem hallhatta, de azt hiszem, nevetett volna rajta.

Nagyanyám kedvenc anyaga a fenyőgyanta volt. Ugyan soha nem ért hozzá, de mégis valamifajta szeméretlen otthonosságérzettel töltötte el, hogy az bosszantó állhatatossággal ragad rá mindenre, ami hozzáér, miközben csak úgy szívárog abból a száraz és megsebzett törzsből. Még nekünk is mindig úgy mesélte, hogy a szeretet márpedig cakkra ugyanaz, mint a gyanta, és nem ám az analógia miatt, hogy a szerepe nagyjából, mint a se-ben leledző var, hanem mert az undorig el s vissza ragasztja össze a testet; ilyenkor az első nagyapám fényképére mutatott, akit nem ismertünk, saját magára, esetleg az új élettársára, második nagyapámra, hogy ráncos, mint egy szakadék, s az ízeszaga, mint az otthagyt bűzbakvacor, s az embernek mégis szakad meg a szíve, úgy vacog miatta. Élet ez?, kérdezte, és kacagott rajtunk, hogy ki már szégyenében, ki még örömeiben kacagunk rajta,

s mondta, hogy adja az Isten, ti is így fogtok élni, és csak beszélt és beszélt és beszélt tovább, és lassacskán mindenki megszokta, hogyan engedje el az egészszet a füle mellett.

Az utóbbi időben, hogy nagyanyám már ágynak esett, azon a hegyvidéken, ahová ő is visszahúzódott, újra megjelentek a hódok, és fokozódott a farkasok szaporodása – ebbe gyakran belekeveredtek a kóbor kutyák és a házörzök is. A felfakadó források híre, amennyiben igaz, talán miattuk nem ért el még a faluba. És ami a legkülönösebb, egy új dél-amerikai növényfaj magjai is feltűntek, de a növény maga nem.

Az indiánok találtak rá, és ahogy rájöttek a spermoid alakú mag mozgásformájára, furcsa események kezdtek szerveződni az erdő különböző pontjain. A vendégek nagyjából velük egykorú, a környékbeli településekről érkező fiatal fiúk voltak, néha nagyobbak is, és órák hosszat ültek odakint egy-egy cserép földdel, amelyről otthon csak annyit említettek, hogy egy ifjúsági csoportosulás kereteiben kertészkednek – szó szerinti értelemben ez nemcsak sürolta az igazságot, hanem frontálisan ütközött vele.

– Most valami olyat fogtok megtapasztalni, amit még sohasem. Az aztékok ősi földjéről származik ez az anyag, amit ők kinetikus ajzószerként használtak a termékenységi és férfivá avatási ceremóniáikon. Úgy híresültek el ezek mint ősi indián erekatív szeánszok, a rítus olyannyira régi, hogy a tudósok egészen a Homo Erectusig visszavezetik, ahhoz az őszükhöz, aki még majdhogynem majom volt. A szent esemény alapja, lényege a voodoo-ban gyökerezik, egyfajta analogikus hatásmechanizmus révén a testetek és érzékelésetek kiterjed egy külső, eleddig idegen tárgyra, és spirituálisan eggyé váltok azzal. A népünk legféltettebb misztériumaiba avatunk most be titeket, a legősibb férfititkokba, amely által belétek költözik a Férfi szelleme. – Ahogy prezentációjának ezen pontjára ér, Erzsi a gerincét csigolyáról csigolyára görgetve, mint egy hullám, meghajol, teátrálisan és cinkosan a szájához emeli mutatóujját, s mint egy kígyó, egymásba tekeredő SSS-seket fúj ki, majd a mozdulatot folytatva kiegyenesedik, és eltűnik a fenyők vagy bükkök mögött megszámolni az aznapi bevételt. Gábriel közben annyi cserép puha virágföldet hord szét, ahány résztvevő van, és mindegyik cserépre egy egyenes farkú, kissé nedves, spermasejt alakú magot helyez.

– Ez népünk – Gábriel teste, mintha tikkelné, a gerince aljától a torkáig megremeg, s a mély magánhangzó kissé elnyúlik – ősi titka, tehát fegyelmezettséget kívánok tőletek, az utasítások szigorú követését, és még szigorúbb titoktartást – ez az egy kifogástalanul működött; sok más mellett valószínűleg az is közrejátszott, hogy Erzsi bevezetőjének mondatai, melyből jófor-

mán egy árva szót sem értettek, szanaszét törtek a srácok nyelvein –; hogy ezt megpecsételjük, mindenki szignózza azt a korhadó fát és maga mögött az avart.

Gábrriel ott ült törökülésben a cserepek alkotta félkör közepén. Körbenézett, és lassú, finom hangon beszélt, túl nagy szüneteket hagyva a mondatrészek között, ahol egyenletesen és hangosan szívta és fújta a levegőt. – Minden a légzéssel kezdődik. Az a mag ott, veletek szemben, a testeteknek, annak a szentélynek, melyben élitek teljes életetek, azon lényegi része, mely férfivá tesz titeket, a hímtagotok manifesztációja. – Ezeknél az utolsó szavaknál egyszerre néz mindőjük szemébe; a kezdetekben még elhangzott némi kuncogás, de ilyenkor Gábrriel olyan erővel kelt ki magából – „Ha bármelyikőtök még csak egyetlenegyszer is, ha csak gondolatban is röhögni, kuncogni vagy bármilyen infantilis szégyenkezést mer kinyilvánítani az emberi faj vagy bármely más faj genitáliái miatt, azt úgy elásom ide, hogy csak a fasza fog kilógni!” –, hogy csírájában elfojtott minden ilyesmit. Ezen a néhány, valóban ritka alkalmon a fojtott pityergés és félelem annyira beleállt a fiúkba, hogy a szeánsz is megghiúsult, Erzsi rosszalló tekintetére Gábrriel pedig csak annyit nyögött ki, hogy impotens köcsögök, és némán dühöngtek tovább, hogy a következő alkalomra majd féláron kell beengedjék őket. – Ez a mag most a testetek külső pontjává válik, bármi történik vele, az történik a ti hímtagotokkal is, bármit érzékel, meleget, puhaságot, nyirkosságot, azt ti is a legmélyebben érezni fogjátok. Ezért kérlek titeket, tiértetek kérlek, finoman és alázattal bánjatok vele, vigyázzatok rá, hogy más hozzá se érhesen, be ne piszkíthassa. Ez, Ő a tiétek, testetek s lelketek része, védjétek és gondozzátok, cserébe pedig hallatlan örömet nyertek. – Hosszú szünetet tart, míg boldog és áhítatos tekintetét körbehordja a résztvevőkön.

– Ahogy mondtam, minden a légzéssel kezdődik. Gomboljátok ki a nadrágotokat, és így, lótuszülésben maradva, dőljétek előre a cserép fölé, de a gerincetek maradjon egyenes, ma minden egyenes és határozott kell legyen bennetek, tökéletesek kell legyetek, hogy részesülhessetek a túlvilági örömből. Lélegezzetek! Egyenletesen és finoman, ne fújjátok, csak engedjétek ki, engedjétek áramlani! Azt a levegőt, amely átjárt benneteket, amely már járt a testetek minden egyes porcikájában, azt a levegőt, amelyet megjelöltetek önmagatokkal, engedjétek ki, engedjétek rásimulni e tőletek különálló, de veletek mégis együvé tartozó magra. Nyugodtan. Lélegezzetek! Éreztétek, hogy az, ami átjár titeket, az most átjárja és étellel telíti el azt a magot, éreztétek, ahogy megmozdul, ahogy húzódik, éreztétek, hogy betöltitek ezt az éledező magot saját lelketekkel, hogy eggyé váltok vele,

hogy ugyanazt érzitek, mintha kilépnétek testetekből, önmagatokból, és a magotokban támadtok fel! Lélegezzetek! Érezzetek!

Lassú, mély és erőteljes hangú mondandóját – amelyet Erzsivel közösen írtak meg a kötelező templombajárás első tudatosult gyümölcseként, és Gábrielnek a nyelvén és a fogai között mintha finom homok futna, már alig érti, hogy mit is mond, csak a hangokat érzi, ahogy gördülnek a szájüregében – nem szakítja meg, csak feláll, és szórófejű flakonokat hord körbe, konyhai, fürdőszobai, zsiroidó meg mindenféle komolyabb oldószerek kiürült és nagyjából ellögybölt flakonjait. Mindenkihez tesz egyet. Már vagy húsz perce lélegeznek, és még sok van hátra, van, aki hümmög, a fáradtabbak néha bele-belealszanak. Kedvtől függött, hogy indiánék a zene vagy a csend mellett döntöttek, mikor éppen a zene mellett, akkor egy kis magon Jimi Hendrix- és Ando Drom-számokat hallgattak, szigorúan szöveg nélkül, „semmi jelentésképző, a száj csak mint hangszer”, írta a CD-n – elképzeld, hogy honnan nekik ilyen cucc. Ebből a furcsa hatást keltő zenéből és az erdőben terjengő oldószerszagtól azonban néhány felnőttben óhatatlanul is felgyúlt a morális vétség biztos tudata. Azt gyanították, ami aztán pletykaként szét is terjedt, hogy itt bizonyos fiatalok szípuznak, és fokozott gyermekvédelmi tendenciák indultak el – sohasem lehet tudni –, a szeánszok pedig részben emiatt is megritkultak.

Mire Gábriel visszaült a helyére, már jó néhány srácnál kunkorodni kezdett a kiterjesztésük farkincája, néhánynak még a magfej is beleállt kissé a földbe.

– Ahogy megindul a behatolási folyamat, figyeljétek, hogy ne fokozzatok a légzést! Tudom, hogy nehéz, és egyáltalán nem is baj, de a fokozatosságban van az igazi öröm. Lélegezzetek nyugodtan! Ha teljesen felkunkorodott a külső hímtagotok, akkor fogjátok meg a felhősítőt, és képzeljétek el, hogyan zubog bennetek a víz és a vér, hogyan áramlik, hogyan tölti be minden porcikátokat, gondoljatok bele, éreztétek át, milyen is lenne enélkül az éltető elem nélkül, aszottan és szárazon, és tegyétek fel a kérdést saját külső hímtagotoknak és saját magotoknak, hogy miért is nem adtok neki vizet és vért, hogy duzzadhasson az élettől. Spricceljétek! Spricceljétek felfelé! De lassan és finoman és kicsiket, nézzétek, ahogy a pára alászáll, ahogy betakarja külső és mégis lényegi részeteket. Figyeljétek és éreztétek, hogy az éltető pára betölti a magotokat, és az kinyúlik, felegyenesedik és megduzzad.

Már sokadjára ismételték meg a légzés és párástítás folyamatait, mire a páraérzékeny mag a kiszáradó összehúzódások és nedvesedő elernyedések révén egyre bennebb fürta, sőt táncolta magát a földbe. Egy sóvárgó vagy

egyszerűen csak ráhangolt, esetleg manipulált elme előtt, ahogy órákig ül az erdőben és csak lélegzik, és csak nézi, hogy a természet egy élettelennek tűnő anyaga hogyan mozdul, sőt táncol erre a lélegzésre ráhangolódva, miközben viszont önmagát már alig érzi; előtte tényleg úgy tűnhet fel, mint valamifajta zsibbasztóan lassú – lévén növényi – növénypornó, és időnként valóban ágaskodni kezdett a srákok kigombolt nadrágjában a spermoid mag ikertestvére.

Erzsi közben már néhányszor átszámolta a bevételt, és fejben fel is változott pár költségvetési tervet és befektetési lehetőséget, majd felállt, és véletlenül elindult valamerre, néha még futott is. Általában benézett egy teára az ököcsaládok kihelyezett tagjához – amely tény, ő, hogy kihelyezett tag volna, vagy hogy több köze volna az ököcsaládokhoz, mint bárki máséhoz, többnyire tagadott, máskor meg csak, és egyre többször, beletörődve engedte el a füle mellett. Ilyenkor átrágják a fejleményeket, a különböző állatok populációinak változásait és vonulási ösvényeit, az erdészek és a vadászok svindlijeit, hogy a hódok a forrásokot kis patakokba terelik, hogy a farkasok elcsámcsognak a hódokon, meg a többit. Néha rádiót is hallgatnak, és Erzsi szokott bevásárolni neki. Keveset beszélnek, de azt kifejezetten hosszú és lassú mondatokban. A délutánok abban merülnek ki, hogy teáznak és irányítják egymás tekintetét, hallását, szaglását, minden érzéküket, hogy éppen mi is történik körülöttük és velük. Belefeledkeznek a figyelembe, annyira, hogy megfeledkeznek saját magukról, és ez néha revelatív, mint mikor rájöttek arra, hogy a bürökgémorr sperma alakú magja egy egyszerű gyomnövényé, a páratartalom vagy bármilyen vízmennyiség változására passzív mozgást végez – Erzsiék régebben a fenyőtobozoknál is észrevettek hasonlót –, máskor kevésbé revelatív, Anri néha belealszik, azt mondja, egyre gyakoribb, hogy egyáltalán nem tud különbséget tenni. Egyébként még sosem hallották Anritól a saját nevét, azt szokta mondani róla, hogy nem fontos, mert nem az azonosításban, hanem a viszonyban van az igazi értelem, abban, hogy két létező mivé válik az egymással történő megismételhetetlen találkozásukban, a név csupán menekülés ez elől, néha meg még ennél is sokkal rosszabb. A sok furcsa kifejezés közül, amelyeket Anri néha tisztázatlanul hagyott ott a levegőben, az anarchizmus volt az első, amelyet Erzsiék sehogy sem értettek, és amelyről úgy érezték, nem is tudja vagy akarja megmagyarázni, ezért egyfajta figyelmességként, mondhatni figyelmeztetésként Anriként kezdték becézni.

Van egy nagy, végeérhetetlen közös projektjük is, az erdő ízeit és szagjait szeretnék feltérképezni nem emberi szemszögből, de eléggé rosszul halad-

nak vele, pedig még csak a kis növényevő állatoknál tartanak. Kiterjedt tevékenységi körüket Erzszi annyival szokta rövidre zárni, hogy munka van, holnap Gabi jön, és Anri ettől mindig elszégyelli magát, mert egyrészt nem szerette a munkájuk bizonyos aspektusait, másrészt mert néha ők finanszírozták a projekt finanszírozható részeit.

Hogy az erotikus mellékszöveg inkább csak a marketing része, a látványosság, indiánék sejtették, de nem igazán tudatosították, leginkább azért nem, mert azt viszont tudták, hogy pénz csak a szexben van. Pedig néhány csoportnál Gábiel már nem prédikált, és imádta, hogy nem kell jártatnia a száját, mert unja, és hányingere van – fakadt ki Erzsinek vagy Anrinak – ettől a sok faszágtól, és a paptól is egyre gátlástalanabban undorodik, hogy eltanulta tőle, hogy valaki ilyen áttetsző általánosságban mer egyáltalán megszólalni. Mindenki volt egy kis lappangó szégyenérzet a szexuális körítés miatt, de a fiúk igazából az első két-három erekció és szeánsz után már nagyjából leszarták, megszokásból csinálták még, értették, hogy miért kell, de már csak ültek odakint órák hosszat, együtt megfélelmezve mindenről, és lélegeztek, mert elképesztően jól érezték magukat, sőt, mintha az egész életük könnyebb volna ettől, a bajuk is csupán annyi volt, hogy a többiek, a lányok nem jöhettek.

Persze kellett ehhez az első néhány alkalom, néhány csoportban még jóval több is. Eleinte Gábiel rettegett a magok visszakerésztől, olyankor mindig újra, mint legeslegelőször, mintha csak valami bárgyú ámitás volna a köztes idő, szembesült azokkal az üres arcokkal és már-már remegő, elnyílt ajkakkal, hogy a düh és a vágy kiolvaszt belőlük minden empátiát, és látszik a szemeken, hogy ölni tudnának, hogy mégis mi a faszt akar ez a cigógyerek a mi külsőbelsőlegértékesebb magunktól. Erzsinek masszív szellemi energiákat kellett előbányásznia, hogy Gábiel ne rogyjon össze, a többiek meg ne verjék szarrá őket, és csak mantrázta félóráig, hogy a rítus tárgyai csak a rítusban élnek, csak azon a másvilágon, hogy csak a rítusmesterrel együtt képesek megteremteni a kapcsolatot, hogy ezek csak szokványos, üres, egyszerű magok, csak magok, a kurva életit, és imádkozott, hogy vetődjön már erre Anri vagy bárki, és undorodott ettől a gyengeségtől, ami egyre csak terjedt benne, mert tisztában volt vele, hogy soha a bűdös életben nem fog jönni senki, aki elég erős lenne ennyi gyűlölet ellen, és csak mondta a felajzott srácoknak, mintha az élete múlna rajta, mert az is múlt rajta szinte, és miután túléltek, utána is csak a benne visszhangzó gyengeséget és ürességet érezte, amelytől annyira kimerült a teste, hogy alig tudott lépni, Gábiel kellett a hátán cipelje hazáig, miközben ő némán

remegett, és annyi ereje se maradt, hogy gyűlölje ezt a kibaszott világot. Az alkalmak egymásutánjában azonban a legtöbb csoportnál úgy-ahogy lehámlott ez a héj, csak némi ellenségeskedés maradt, amely a pénzügyi tranzakciókat érintette.

A szülők és a tanárok egyébként el voltak ájulva, hogy mennyire kiegyensúlyozott, nyugodt és felszabadult gyerekeik vannak ezekben a nehéz és hálátlan időkben. De ahogy kezdtek ebben megérezni és megtapasztalni a passzív ellenállás és elkülönülés lehetőségét, illetve hogy össze is kötötték ezt a szipuzás gyanújával, az áhított és megváltott generációról sokan áttértek a drogos, senkiházi, lázadó csürhe értelmezésre. És kezdődött az izgatás, amelyből már szinte lehetetlen volt kimaradni, hogy menekíteni kell a gyerekeket pár jól kijelölt bűnbak hátrahagyásával.

De a szeánszoknak nem önmagában ez vetette végét. Az utóbbi időben ugyanis erőteljes párosodásnak indult az itteni légkör, és a fiúk szinte ájulásig kellett lélegezzék magukat, hogy kiszáítsák és mozgásra bírják a farkincát. Először Gábiel meg is örült az anyagi potenciált látva, hogy gyorsabban fog menni minden, több csoport, több bevétel. A mag szűk tíz perc alatt be is fúródott a földbe, a srácok ehhez azonban fújtattak, mintha sprintelnének, és alig egy kis összehúzódás, a folyton nedves föld és a mármár elcsöppenő levegő rögtön el is ernyesztette a magot. Ebben a gyorsaságban és lihegésben pedig elveszett és csődbe ment az egész. A kis magok a régi szeánszok titkos és szignózott helyein heverték kinyúlva, elázva és mozgásképtelenül, mint nagyanyám csatakosra ázott haja.

Későn jöttek. Későn vették észre azt is, hogy várandós, hogy valóban vár valamire, aminek az érkezési ténye több, mint egyértelmű. Hosszú hónapok óta már, hogy egyre kevesebbet evett, csak tejet és zöldségpürét; nem tudta akkorára nyitni a száját, hogy betehetné a fogprotézisét. A beszéde is olyanná kezdett válni, mintha csak huzat volna benne, vagy a szél fújna, és a bőrön, legalábbis nekem, mindig szétfutott a hidegrázás, ahogy a szélből kivált egy-egy szó- vagy mondattöredék. Lassacskán felemésztette testének tartalékait, de puffadó hasa miatt a térfogata...

– A kinti ökögyerek azt mondja, az erdőben víz buggyan ki a földből, meg hogy felhígult a fenyők gyantája olyanra, mint a tea.

– Hülyeség! A többi öko kurva szót se szólt!

...alig változott. Olyan volt, mint egy koraszülött baba, egy megtépázott légballon, nem voltak már izmai, csak az áramló nedvek és gázok tartották fészesen.

Olyannyira egyszerre világlott fel az itteniekben a tudat nagyanyám vélt terhességéről, hogy akár egy új időszámítást is indíthattak volna ettől a pillanattól kezdődően. Pedig nem volt biztos, semmi se biztos azóta se, csak annyi, hogy...

– Az igaz! De azt is mondja, hogy az iparosék szétverik itt a vízhálózatot, hogy a termelés miatt feláztatják a talajt, és megrohasztják az összes területet, hogy ezé' nem hagy alább ez a köd se.

– Azé' bezzeg nem pofázik, hogy pénzelik s etetik a fél világot!

– Azt hallottam, az is lehet, elárasztják az egész völgyet.

– Azt is mondják, hogy még a talajt is fűtik.

– Mit lehet tudni, te?

...nagyanyámmal valami olyan történt, ami nem lett volna szabad. Nem volt boncolás, csak elfulladás kérdések és temetés, ahol a több évtizednyi összetartozás, a megszokás fura változói feloldottak magukban mindent, mint a sav.

Későn jöttek a férfiak. Napok óta az utcán voltak, a házak között, meg az udvarokban. Mintha egy kiszáradt hagyomány törne fel bennük újra, mintha...

– Én láttam a két szememmel, hogy Ildikó egy kisfejszével lebontja a fóliaházát, asszondja, azért, mert túl meleg van benne, hogy a földben benne főnek meg a zöldségei. S hogy a szabad ég alatt mindjárt tél van, de minden kétszer úgy nő, s hogy semmibe' nincs semmi, csak víz.

...a felnőtté válás kora körül járnának, s nem a nyugdíjkorhatárnál. Öten vagy heten voltak változó személyi összetételben, és minden portánál bezörgettek. Altatókat és siratókat énekeltek egymásba fordulva, és megveszekedettül sokat ittak, és ugyanolyan megveszekedettül józanok maradtak. Mintha az alkohol nem tudna eljutni az agyukba, nem tudná kiszáritani a testüket, csak keringett bennük, és izzadta kifelé a bőrük, párologott mindenük a szesztől, és...

– Úgy érzem magam, mintha mindenem folyamatosan hányna. Hányik a bőröm, hogy Istók a faszát tegye bele!

...tömény alkoholt huggyoztak, köptek és szartak, és marta minden apró nyílásukat, mintha bármelyik pillanatban lánggra lobbanhatnának.

Azon az estén jelentette ki, hogy vége, és a vízcseppek a virrasztást megelőlegezve, mint hosszú gyöngyrózsafüzérek bújtak ki a bőréből. Feláztaták az ágyneműt, az ágyat és...

– Az egyik ökónál, akinél jön a gyerek, na, hogy híjják az asszont? Mind-egy, azt mondják, Noénak keresztelik a gyereket. Kurva vicces, mondhatom. Adná Isten, legalább lány lenne!

...az egész szobát. Kíméletlenül fűtöttek, hogy ki ne hűljön az izzadás-ban. Láza nem volt, úgy mondják, hőmérséklete egy hullóéhez vagy növé-nyéhez közelített. Az eszement fűtés viszont párologtatta a nagyanyámból elszökő vizet, és a különböző izzadságokat egyetlen nagy gázfelhőben ve-gyítette össze. A férfiak kipárolgása, mint mikor a túl sok színből barna lesz, egy pálinkafőzde-re hangolta a szobát, és a siratók és alatók mély fér-fihangjaitól reszketett ez az alkoholos köd.

Az alatt a pár nap alatt a szoba cserépben élő pálmái olyan intenzív hajtásnak indultak, hogy kisebb bokrokká, fákká nőttek ki magukat. Ott egyensúlyoztak azokban a szűk cserepekben, amelyekben...

– Az Isten verje meg, azt mondták, itt szárazság lesz, hogy az egész medence egy kibaszott sivatag lesz! Akkor meg mi ez itt?

...nem tudtak elég gyökeret eresztetni, hogy a statikai stabilitásukat megteremthessék, de vizet s tápot kaptak eleget, jólét mondhatni, csak hát a franc gondolta, és a növények még annyira se, hogy a föld nem végtelen, s műanyag falak veszik körbe. És ez a kibontakozó esőerdő úgy imbolygott és szédült és billegett, mint nagyanyám a szülés és a halál között.

A férfiak meg úgy ültek a pinceszobában nagyanyámtól néhány lépésre a kis viaszosvászonnal leterített asztal mellett és az émeltyően fehér izzó alatt, mintha tejüveggel volnának elválasztva egymástól. A muzeális szin-tig groteszknek tűnt ez a kiállítódás, hogy csak profilok, kezek, könyökök, esetleg vállak és pocakok tűntek ki az asztal fölött a ködből, de semmi kapcsolat közöttük. Annyira csonkított képet kaptak egymásról, hogy azt hihették volna, a másiktól megmaradt két-három látszó rész mindjárt a padlón fog szétgurulni. De nem hitték ezt, az elméjüket mindig csak az adott pillanat töltötte ki, úgy, mintha égetne. Énekeltek, ingatták magukat a támlátlan székeken, és a sípolásig élesen józanok maradtak. A testük itta a párával telített levegőt, és kiválasztotta az alkoholt, mintha ez az önmagából kifordult ökoszisztéma nem hagyná, hogy kiszabaduljanak a valóságukból. Már aludni sem tudtak, csak vakító tisztasággal konstatálni mindent, ami éppen akkor körülöttük van és történik, mint mikor egy álomban képtelen vagy lehunyni a szemed, és egyre valószínűbbé válik, hogy nincs ébredés.

Nagyanyám élettársa hirtelen csattant fel, és ordítani kezdett, hogy Szerénke, mi van veled?! Mondj valamit! Beszélj má! Mi történik? És csak ordított és bőgött, és nagyanyám lélegzett, mintha huzat volna benne, s

közben altatót énekeltek a többiek, de elfelejtették a szöveghez a dallamot átváltani a siratóról.

Akkor a polc tetejéről lezuhant egy agglegénynek csúfolt pálma. Az asztalon hasadt szét a cserepe, és a ritkás földben a világos gyerekkölnyi gyökérgumók szinte világítottak. A férfiak kezei a földet gyúrták, és a poharaikban levő pálinkát a kis földszemcsék feketére színezték. Egyszerre sóvárogva kívánták meg a kávé ízét, de nem akartak szólni, míg a második nagyapám bőg. Nem értették, mi ez a tolakodó vágy, és a földdel együtt ittak tovább, néha azon gondolkodva, hogy az alkohol vajon megvéd-e a nitrát-fertőzéstől.

Olyan volt ez a rövid időszak a falu életében, mintha az élet egyszerűen kifolyt volna a megtévesztően áttetsző tartályaiból. Túl intenzív lett a falu szaga, szagai, mert nem elegyedtek, csak egyre torlódtak egymás felszínén. A növények még most, késő ősszel is új hajtásokat indítottak, és a virágokban tobzódott a nektár. Hiába, hogy hajnalonként a bennük áramló víz halmazállapotot váltott, és a megnövekedett térfogat összezúzta őket belül, a szövetek mélyén, mint egy nagyon diszkrét verés. Ahogy befagyott, a méhek és a különféle rovarok rárajzoltak a dermedt szirmok közére, addig, hogy a teshőjük és a vastag felhőréteg mögött láthatatlanul kelő Nap kiolvastotta a cukortömlőket. Olyan volt az egész völgy, mint egy hatalmas és elképesztően kis teljesítményű mikrohullámú sütő. De az állatok is bolondulásig hajszolták magukat, a kutyák állandó vonításait a macskák nyikordulásai szakították meg, az istállók dörögtek és reszkettek, mintha a mélyből egy földrengés bújna a felszínre, az erdőből folyamatosan csattanó agancsok, morgások, üvöltések és döndülések szivárogtak be, a falu emberei között pedig fokozódtak a testi érintkezések, nyilvánosan annyit lehetett látni csupán, hogy többször nyúlnak oda egymás arcához, vállához, kezéhez, térdéhez.

Egy anticiklon szorult be akkor a Kárpát-medencébe. Kicsi volt, és meglepően nyirkos. A lent beszorult melegbe a fenti hideg néha túsúrás-szerűen hatolt be, és lefagyasztott mindent. A hegyvonulatok nem engedték, hogy a kisebb légnyomású széleken a szélnyelvek kiszabadulhassanak az örvénylésből. A felülről érkező száraz és hideg levegő pedig tömörítette befelé a légáramlatokat. A víz beragadt, és a nyomáskülönbség egyre csak újította a frontokat meleg és hideg között. A különböző fájdalmak minden rendszeresség nélkül erősödtek fel az emberekben. A meteorológusok elképzelni sem tudták, hogy mi történik, hogy milyen vastag lehet a fölöttünk tornyosuló felhőzet, hogy milyen agresszív frontok alakulhatnak ki, és hogy

a berobbanó üvegházhatás, az elszigetelődő meleg és nedvesség milyen torzulásokra kényszeríthetik az ökoszisztémát. Annyira tömött és koncentrált volt ez a fokozódó szigetelés, hogy jóformán megvakultunk. Csak várni lehetett. Nézni az eget, általában olyan másfél méterre lehetett a szemtől, az egymásra tömörülő, egymáson elcsúszó légtömegeket, néha csatornaszerű járatokon oszlott a köd, és a leszakadó hideg lefagyasztott mindent arra az éjszakára. Olyan volt, mint egy rémálomból kiszűrődő izzadt hányódás. És én azóta is, ha nagyanyámra gondolok, már nem őt látom, hanem egy régi dokumentumfilm néhány filmkockáját, egy ciklont, a hegygerincek közé szoruló légörvényeket, hogy a csordulásig tömött felhőket egyre fennebb kényszerítik a falak, és fentről, mint egy zuhanó mennyezet, zúdul a hideg és csontszáraz levegő.

Nagyanyám élettársa, második nagyapám néha felriad éjszaka. Úgy mondja, meteornak álmodja magát, és elviselhetetlenül ég a talpa. Ahogy belép a légkörbe, akkora nyomás nehezedik rá, mintha a föld alatt volna, és rajta csúsznának el a tektonikus lemezek; egyetlen kiterjedés nélküli ponttá tömörödik össze. Azt mondja, ordítani se tud, de amint felriad, az addigi égés és nyomás érzete, akárha valamiféle huzat vonulna át benne, hirtelen ürességgé válik, egy vákuum nyílik meg benne. Eltűnik az alfele. Ilyenkor egészen virradatig száraz, sírógörcsbe rándult arccal tapos a csihányban. A pépesedő levelek erős, szúrós szaga kitaszítja a hajnal illatát, és késő délutánig beragad a faluba. A reggeli nyomok alapján ott helyben üríteni is szokott. Aztán, mint a zsibbasztás után, úgy tér vissza lassan saját tagjainak érzete, mármint, ami maradt belőlük. Nagyanyám egyik legnagyobb kincseként őrizte azt a csihányost a veteményese mellett, félt még csak belegondolni is, hogy nagyapám milyen eszközökhöz nyúlna, ha nem volnának ott azok a növények.

Annyival kezdődött az egész, hogy abban a gyárban, ahol dolgozott, a vezetők megbuherálták a munkabeosztást, és ezzel lényegében a munkához való hozzáférést is – közvetve a városiakat és a városba költözést promoválták, mivel a közösségi közlekedés és a saját tulajdonban lévő autók ritkák voltak, és sérthetetlenek, mint valami obskurus szentség. Nagyapám fiatal suhancként aláírásokat kezdett gyűjteni, hogy maguk dönthessenek. Azt mondja, arra már nem emlékszik, hogy a rendőrségen mit kérdeztek tőle, ha egyáltalán. A talpát verték, kiirtottak belőle minden érző ideget, majd kirepült az ablakon, és szerencsére csak néhány csontja tört el. Két évig, míg felépült testileg és szellemileg – mégsem lehet normális az, aki csak úgy kigurik az ablakon, és a rendőrség értelmzői diverzitásának köszönhetően az

esetet nem a rendszer elleni demonstrációként jegyzőkönyvelték, hanem az elmeállapot kétségbeesett kinyilatkoztatásaként – egy elmeegógyógyintézetbe került. Ugyanakkor még ma is keringenek pletykák. Az, hogy nagyapám amatőr barlangász és erdőjáró hírében állt, néhány feltűzött és tehetetlen elmében olyan összefüggéseket termelt ki, hogy biztosan rejtegetett emberek odakint, vagy éppen a tőle függetlenül ott rejtőzködőket nem segített felkutatni. A rendőrség nem állított és nem tagadott semmit, valószínűleg el is felejtettek minden olyasmit, ami csak részben is a nagyapám lehetett volna. Persze, az az egyértelmű gondolat, hogy a nagyapámnak betudott személy keményvonalas, főállású partizán, hős a régi rendszer ellen, néha nekem is jobban megdobogtatta a szívemet, de talán szükségtelen túlhajszolni a tényeket, csak azért, hogy kedvezőbb értelmük legyen.

A helyzet azóta sokat változott. Már nem csak a városig kell menni. Az iparosított termőföldek vállalati bravúrjait és főleg az öntözési rendszerét pedig csak csúcstechnológiának becézik. A környék átfolyó vizei mind ide csatornázódnak be, vállalati tulajdon, minden cseppje hasznosítva van. A földrajzórakon tanított helyi vízrajz már csak a medreket jelöli, vizet alig, de valamiféle nosztalgiából, hagyományörzésből mégis így tanítják tovább. Az erdők és a mezők hosszú évek óta olyanok, mintha állandó kilakoltatás alatt állnának. A falu lakói többnyire abból élnek, hogy az ipar által a csupasz földön trágyaként visszahagyott méretdeficit terményeket gyűjtik be. A saját területeiket már mind eladták, a kisebbedő udvaraik gondozására sincs mindig erejük. Azt a kérdést viszont, hogy miért tűnik végeérhetetlen projektnek az iparosított földek köré tervezett villanypásztor telepítése, a vállalatok menedzserei a humanitárius elvekre és a közösségi felelősségvállalásra hivatkozva nem teszik fel.

Az első nagyapámmal még kevésbé, akkoriban valószínűleg az önfenntartás eléggé kimerítette őket, a többire meg ott volt a szerelmük, és ez a határozott felosztás talán alá is áshatta őket, de a második nagyapámmal már minden hétvégén kiruccantak valahová. Nagyanyámnak volt egy furcsa agorafóbiája, hogy a kis terek elől még kisebbekbe menekül. Akkor már a szorosokat és a barlangokat szerette a leginkább. Bejárták a romániai Kárpátok szűk egészét, és nem a csúcsok miatt, hanem a hegyek beleibe vezető járatokért. De nem voltak barlangászok, ahogy mondták, még négykézlábra sem ereszkedtek egyetlen járat miatt sem, és soha nem aludtak barlangban. Már benne voltak a korban, mondták, párna kell nekik meg meleg ág. Mindenesetre erőteljesen vonzódott az ilyen szűk járatok lehetséges bejárataihoz, ahová már szinte lehetetlen belépni.

Aztán már hetven után, hogy elmaradoztak a kiruccanások, nagyanyám rászokott a természetfilmekre, ahol a végtelennek tűnő érintetlen tájakat mutatták be. A TV-ben kapott egy sorozatot a vadvízi evezésről is, azóta minden leszármazottjának, mintha azok egyetlen emberré sűrűsödtek volna össze, ahol az előzővel abbahagyta, ott folytatta a következővel, és már a legkisebbekbe is beleivódott a mantra, és csak mesélte, s mint egy lakatot, mindenkinek ráakasztotta a szívére, hogy fiam-lányom, ha más nem, nekem bőven elég az is, legalább a Vargyas-szoroson evezetek hosszan egyszer, oda is, vissza is, és jegyezzetek meg mindent, az összes élőlényt, ami ott él, de tényleg, tudom, mi él ott, tudni fogom, ha kihagytok valamit. És akkor sorolni kezdte, hogy ott mi hajt és mi mozog, hogy miként él a boldogasszony papucs, az erdélyi harangvirág, a kőrös, az éger meg a vidra, a denevércolonniák, a temérdek békák, gyíkok s legyek, és ez a sor a kezdés időpontjától függetlenül bőven beletartott az estébe. Miközben sorolta, kaotikusan váltott témát, mondattöredékeket ragasztott össze, és többnyire alig lehetett észrevenni, hogy a gyökerek hallatlan erejéről hirtelen átvált, hogy milyen szép is volna, ha meghalna, s a testét leengednék a Vargyas-patakán, majd folytatta a juharokkal, hogy miként lavíroznak a kőrisek és égerek között, meg hogy hát mégsem vagyunk indiánok, pedig feszt pityókát zabál s szivarozik az egész családod, és hogy tényleg, mennyire kár, hogy folyton és mindig csak felfedezzük egymást, mire jó?, én is itt maradtam teherben, már mióta a saját életemmel, pedig engem is hányszor... persze, ez sem érdekelt már senkit a kurva mindenit. De ezt is csak úgy mondta, mint a békafajokat, és folytatta tovább, mintha valahol máshol hagyta volna abba, a mohákkal, majd a zuzmókkal, mintha még mindig valamifajta, talán a szívének kedves rendszertanban bolyongana.

– Nincs már bennem egy csepp erő se... Egy kiszáradt napraforgó... Olyan vagyok... A szélfúvás meg a bogarak mozdítanak... Néha talán a Nap felé... Aztán meg szotyog belőlem minden... Tényleg minden... Az egész életem... – Nagyanyám ezeket akkor ejtette ki a száján, mikor utoljára vitt el sétálni az erdőbe. Csak ült ott a megszokott barlang szájában, akár egy sztalaktitoszlop, s mintha a lehulló cseppek visszamaradó hordaléka ütközne ki így rajta. Még séta közben arról mesélt, hogy a növényeknek vízizmaik vannak, hogy a száruk, a levelek és minden, ami növény, attól merevedik meg, hogy vizet szívnak a sejteikbe egészen addig a határig, míg éppen ki nem pukkadnak. S hogy valami hasonló történik a fűtyimmal is, mondta, csak vérrel, és én nem pirultam el, mintha hirtelen fel tudtam volna fogni, hogy nem az enyémről van szó, hanem úgy általában a léte-

ző fütyik összességéről – amibe persze, jöttem rá, beletartozik az enyém is. Kissé összezavarodtam, volt bennem egy makkszemnyi feszültség, ami annyiban szivárgott ki, hogy az egyik szokványos lépésemmel önkéntelenül felrúgtam néhány piros kalapú, dudorosra deformálódott gombát, valami galócatelepet. Nagyanyám erre – tőle szokatlan módon; szinte sosem ért hozzánk – megmarkolta a tarkómat, s annyit mondott, csináljam csak mezítláb, egy tengeri sünn bujkál benne, vagy egy hétig gyulladna tőle a lábam. Jóval később, mikor már különböző rendszertanokat fantáziált össze, és a családom alig tartotta beszámíthatónak, egy meghökkentően éles pillanatában, mintha csak ezen a délutánon folytatná tovább, hogy a szoba szagát is szinte felváltotta az őszi erdőé, azt mondta, hogy az a galóca hámozva még ehető is, és a bűdös életbe' soha semmi bajom se lesz belőle, de én csak ne rugdossak összevissza mindent.

Azok a vízimok különösképpen beleragadtak a képzeletembe. Pár hét múlva kezdődött – ősz volt, ötödik osztályba jártam –, hogy minden egyes nap majdhogynem mérgezésig ittam magam vízzel. Erőtlen voltam, szédültem, néha hánytam is, nem tudtam enni, mozogni is alig, és az érzékeim bántóan élessé váltak, a fények, a hangok, szagok, ízek és a felületek mögül kiestek a dolgok, s csak az a gyomorforgató, szűrő és érdes intenzitás maradt. Hányini tudtam volna a párnától, az ablakpárkánytól, az ajtó nyirkodulásától, mindentől. Belém fészkelte magát egy üldözésem testképzavar, hogy ha pár percnél tovább maradok egyetlen helyben, akkor a testem kimerevedik és odagyökerezik. Megállás nélkül, de zsibbasztó lassúsággal vonszoltam magam az egyik helyről a másikra, miközben bele-belealudtam a lépteimbe, és az ébredésektől, mint egy-egy kezdődő zuhanás, amelyet éppen csak sikerül kitámasztani, úgy dörömbölt a szívem, akár egy kisebb állat.

Azokon az éjszakákon föld alatti gombahálóvá álmodtam magamat, amely elrejtőzik az árnyékban meg a gyökerek között, és mindenütt folyamatosan jelen van. Mindig úgy kezdődött, hogy az erdőben találtam magam, és nem tudtam mozdítani a nyakamon, csak mereven bámultam felfelé, ahol a lombkoronák kitakarták és szétszerelték a napfényt. Aztán nyomás támadt a tagjaim végében, éreztem, hogy a körmeim megcsontosodva kidudorodnak, és nőni kezdenek, majd belevájnak a földbe, s egyre mélyebbre hatolnak. Mintha csak valami lárvaszerű lett volna a testem, kibomlott, és irdatlan sebességgel terjedt szanaszét. A képek színekre bomlottak fel. Minden feldarabolódott és szétszóródott, s csak a felvillanó különös érzetek maradtak, egy-egy szag, szűrős vagy édes, vörös vagy kék fény, váltakozó intenzitású nyomás, a vízcsofogás hangja, ahogy keresztül-kasul áramlottak ben-

nem, s követhetetlen egymásutánban bukkantak fel a testem mind távolabb eső szélein. Én pedig nem voltam sehol, talán néha az érzetek kereszteződésében vagy a távolodó szélekből pillanatnyilag kirajzolódó keretben. Nem tudom, de akkor, mindennek ellenére, hatalmasnak és csodálatosnak álmodtam magamat. Ez a szétszóródás olyannyira intenzív és bizsergető volt, mint amilyen az elragadtatás lehet, mintha csak áramként futnék szét a világban. Mintha egyszerre lehettem volna mindenütt, nem is egy fához hasonlatosan, hanem az egész erdőhöz, amely betakarja a földgolyót, s elnyeli a Nap minden fényét. Akár egy magzat, úgy szorítottam magamhoz a Földet, és valami fokozhatatlan öröm ömlött szét bennem pusztán attól, hogy vagyok. És ebben a szorításban, mint egy szélvihar utáni reccsenés, úgy hasított belém a tudat, hogy képtelen vagyok visszaemlékezni arra a pontra, ahol a törzsem a földdel találkozik. Nem tudtam, miképpen kellene éreznem a testet, amelyben vagyok, eltévedtem benne, csak görcsszerű, fájdalmas csomókba ütköztem, burjánzóttak, de nem vezettek sehová. Az erdőből, mintha egy gombateleppé puhultam volna fel, az a csontos szerkezet egyszerűen fellazult. Puha zsibbadás volt minden, az érzetek összefolytak, nem tudtam mozdulni, nem volt hová, mindenhol csak ez a zsibbadás, és közben sülyedtem, míg teljesen ki nem ürültem felülről. Egészen az ébredésig, ami sosem akart jönni, a felszínen menekülő talpak döngéseit éreztem, ahogy szétfutnak puha vázamon, mint a hidegrázás.

Mindig pirkadatkor riadtam fel, hogy a szétporladó föld kezdte csupaszon hagyni a gombafonalaimat. Mintha kiásnának. Üldöznének. Olyan lehetett, mint nagyapám álmában. Ahogy megébredtem, reflexszerűen inni kezdtem, addig, hogy már öklendeztem, és ezek a rohamok állhatatosan kihúzódtak néhány hétig, addig, hogy nagyanyám ágynak nem esett, és szűk két év múlva, pontosan, mint egy elefánt vemhessége, izzadni nem kezdett.

Aznap kinn maradtunk sötétedés utánig. A szüleim vittek haza minket. Nagyanyám egy kis barlangszerűség szájában ült, és úgy lélegzett, mintha beszélne. Igazából csak egy nagyobb szikla volt, amelyből hiányzott egy boltívszerű rész; egy kókadtt parabolára hasonlított. Szeretett ott ülni, úgy mondta onnan, mindent hallani lehet, hogy ez az erdő és egyre inkább a falu füle is. Mikor én ültem ott, bugyogó vizeket, reccsenéseket és a szelet hallottam, amibe néha tényleg belekeveredett némi ugatás- és bőgésféle, és ritkán, nagyon ritkán valami beszédszerűség is. Nem lehetett érteni. Olyankor a fülem tövéig kilibabőrösödtem, hogy már szinte görcsölt bele a bőröm alja.

Míg ott ült, én indiánékkal játszottam. Egyébként ők cigányok voltak, de egészen eddig az őszig, csak pár héttel későbbig, amikor is először tanultunk a nagy földrajzi felfedezések koráról, naivan, bár joggal, indiánoknak vallották magukat. Ahogy azonban kibújt a szög, az a sok ezer kilométernyi sós víz a zsákból, ami India és az indiánok között tátong, fokozott megvetés és röhej tárgyává váltak.

Ezen az őszön a halottak napja helyébe a Halloween lépett. A filmek és a reklámok ellenére ez egyáltalán nem volt szokásban, mégis, mint az özönvíz, elárasztotta az egész települést; jóformán senki sem maradt, aki ön maga maradt volna. Emlékszem, a farsangi világrépről is akkor kezdtünk el beszélni történelem- vagy földrajzórán, hogy pár napig a közösség egész rendje a feje tetejére áll, mintha egy túl kemény labdából – a tanárnak volt egy földgömb mintázatú focilabdája, és azzal magyarázta – így engednénk ki némi levegőt, hogy szét ne szakadjon. Én már akkor sem tudtam elképzelni, hogyha valami egyszer valóban kilép valamiből, akkor mégis, hogy a francba tudhat visszajutni oda; hiába, hogy velem is újra meg újra ez történik. Azóta, ha a gondolkodásra gondolok, egy dombos tájat látok magam előtt, amely egyszerre mikroszkopikus és kontinensnyi. A penész pedig – többnyire itt válok gyanússá magam előtt, hogy mégis mi a hiba a penészszel, ha esetleg mohát tudnék képzelni – a dombokat és völgyeket egyetlen puha fennsíkká változtatja, mintha csak ágyat vetne nekem a világból.

A korosztályom összes fiúja cowboynak öltözött be, természetesen én is, a lányok pedig vörös vagy fekete szemű nyulaknak, ami náluk még fehér nadrág és fehér bolyhos kabát formájában valósult meg, egy-, esetleg két-fülű maszkkal.

Indiánék estig kint bóklásztak a fák között. Akkor már eléggé maguk alatt voltak, nem kívánták az embereket, se semmilyen hülyeségüket – azt hiszem, ekkor ismerkedtek meg Anrival. De minket nem hagyott nyugodni, hogy nincsenek körülöttünk, hogy így utoljára berendeztük számukra a világot, mint egy meglepetés felnőtté avatást, hogy kinőjenek végre az indiánosdiból, ők meg le se szarják az egészet. És nem is tartott sokáig, hogy ez a feldíszített unalom kipattintsa belőlünk az ötletet, hogy keressük meg őket. Akkoriban a rabló-pandúr volt a kedvenc játékunk, pedig mindenki utált pandúr lenni – gondolom, még ahhoz voltunk szokva, hogy velünk törődnek, és utánunk járnak, nem pedig fordítva. És néhány másodperc alatt – én legalábbis máig ártatlannak gondolom a kiindulást, de valójában nem tudom felfogni, hogy mekkora a különbség a spontaneitás és a tervezettség között, például azt is szoktam mondani magamnak, hogy én nem

használtam parittyát, közben meg mint valami cinkoshoz, úgy bújok hozzá a tényhez, hogy nekem soha nem is volt – ez a keresés, minden mozdulatunk és gondolatunk a legtermészetesebben simult bele a rabló-pandúrba. Egy háromnapos hajsza szabadult el abban a pár pillanatban. A felszabadult rohanás észrevétlenül csúszott át a kimért és fókuszált terelésbe, hogy minél messzebbre sodródjanak otthonról, egyre mélyebbre az erdőbe, hogy szürkület után már sehogy se tudjanak hazajutni.

A második éjszakára, úgy tudom, tényleg odakint maradtak.

Amint megpirkadt, mi már indultunk. Soha nem éreztem még ilyen zsigeri összetartást, mint akkor, pedig az utolsón kiütött rajtam a csömör. Akkor arra gondoltam, amit a szüleim szoktak mondani, hogy biztos a túl sok édesség – a szemem előtt hosszan futottak a meleg kalácsok és a nyúlós karamellák, és én mindegyiktől hányni tudtam volna. Fokozatosan, egy-egy lépéssel maradtam le a többiektől. A testem egyre használhatatlanabbá vált, s ettől rám szakadt egy dühítő, émelyítő érzés, amelyet ma már a honvágyhoz hasonlítok. Egyszerre vágytam az anyám ölelésére, és hogy valaki hánytasson meg, rúgjon belém vagy bármi, csak tudjak velük futni tovább. Egyszerűen magányos voltam, és eltévedtem.

Mégis, minden mintha rend szerint történt volna, én találtam rá a kunyhóra.

Alig volt nagyobb egy fabudinál, vadhús szárítására használhatták, iszonyatos büzt árasztott. Sós hús- és füstszag, a mennyezeten pedig masszív vasrudak futottak.

Én talán egy órát állhattam ott a görcsölő hasammal és a számba visszavárgó gyomorsavval, mire megérkeztek a többiek, majd visszahúzódtam egy távolabbi vaskos fatörzshöz, és mozdulatlanul néztem őket a takarásból.

Három napja nem láttam az arcukat, lehámlottak a maszkok mögül. A felcserélhetőségig egyforma cowboyok és nyulak álltak előttem, mintha mind ugyanaz volna, egyetlen szűk halmaz elemei. Akkor és ott az események annyira magától értetődők voltak, hogy senkinek se kellett semmit se kitalálnia, csak ott kellett lennie, és történt az egész magától, egy szó nélkül tette mindenki a dolgát. Egy cowboy és egy nyúl, ennyien maradtak, a többiek mind kirajzottak a becserkészésre. Nem vittek parittyát, nem ordítottak, csendben hajszolták a jól körülhatárolt célt. Arra csak később jöttem rá, hogy hiába voltunk síri csendben, egyetlen állatot sem láttunk magunk körül.

Annál a kettőnél bőrszíjak voltak, alattuk meg az avarban vaskos vállfák. A földön meg-megcsillantak a rozsdamentes acélkampók, és én már sehogy sem tudom megkülönböztetni azokat a fenyőgránátok fényétől.

Hosszú percek torlódtak egymásba, míg ők ketten hagyták, hogy nézzem őket. Azóta is próbálom megtudni, hogy abból az automatikus üldözésből egyáltalán hiányoztam-e. Hogy mi van, ha az én szerepemé éppén a megfigyelés vált, amit csak azért nem vett észre senki, még én magam sem, mert annyira kristálytisztá volt? Egy látszólag külsővé tett pont, amely felfogja és raktározza az eseményeket – néha azt hiszem, hogy nélkülem meg sem történhetett volna.

Úgy éreztem magam, mint egy lyukas homokóra az avartakarón. A pillanatképek kivételtek, majd hulló falevelekként rakódtak le a puha, korhadó talajon, mintha nem is az enyémeek volnának, senkiéi, s azokat a széteső leveleket a megszámlálhatatlan sokaságú giliszták még tovább tépve húzzák lefelé a szűk, függőleges járataikba. Darabonként korhadtak szét s emésztődtek fel, mégis az avar, mintha ugyanolyan maradna, mintha egyáltalán nem is történne semmi, miközben egyszerűen s alig láthatóan fogyott el és történt meg az egész.

Rengetegen voltunk. Erzsit négyen fogták, alig tudták tartani, harapott, rúgott, karmolt, Gábiel viszont csendes volt, csupán a hangos fújtatás szivárgott ki belőle. Kinyitották az ajtót, és a füstös hús szaga kiáradt. Egy disznóvágás képe tűnt fel előttem, ikerdisznók, a szűrés előtt és után. A vállfákat betuszkolták a ruhájuk alá, a hónaljuk alatt a bőrszíjakkal odaerősítették a testükhöz, és összekötözték hátul a kezeiket. A vállfák rozsdamentes kampóival akasztották fel őket a vasrudakra.

Rá se néztek az eredményre. Én beláttam a nyitott résen, láttam, ahogy lógnak valami torz átmenetként a feszítés és az akasztás között. Becsukták az ajtót, és úgy tűnt, valami erős kábaság terjed szét rajtuk. Mintha drog hatása alatt volnának, mint egy ernyedő, tompító öröm. Lomhán és botladozva indultak haza, mint a zuhanó falevelek.

Én maradtam. Talán végig akartam nézni, nem tudom, a fejem tökéletesen üres volt, csak szívta befelé a kunyhó látványát. Úgy tűnt, a kunyhó mozog, a fák túl erősen hajladoztak, s a hulló levéltömeg szinte vakulásig betömte a teret. Szaggatottan, kis foltokban láttam, amit láttam, és néma volt minden, mintha ablak mögött ülnék. Nem tudom, mennyi idő telhetett el így. A testem közben egyre furcsábbá vált, száraz volt a bőröm, viszkedett, a nyelvem nem fért a számban, égett és könnyezett a szemem, a hasam görcsölt, és a nyelvemig feltört a gyomorsav, de mintha ezek is csak

alig-alig jutottak volna el a tudatomig, csak pillanatnyilag, mint egy-egy láthatatlanul terjedő repedés a falon.

Végül az erősödő légszomj volt az, ami kibillentett. Arra eszméltem, hogy a gégémet markolászom, néha olyan durván, mintha fojtogatnám magam. Akkor döbbsentem rá, hogy leszedhetném onnan őket. A mozdulatlanságban teljesen elgémberedtek az izmaid, hirtelen nem tudtam, miként lehetne nekifogni a megmozdításuknak, mintha nem is az enyémekek lettek volna. Hiába döntöttem el, hogy segítek, vagy éppen futok, az agyam és a testem között megszakadt minden folytonosság.

Ebben a sokkos állapotban még volt pár perc, míg kaotikus részletességgel gondoltam végig, hogy milyen látványt nyújthatnék a szüleimnek, a nagyanyámnak, a cowboyoknak vagy éppen Erzsinek. Aztán mozdulni próbáltam, talán túl erősen, de csak egy durva nyögés jött ki belőlem.

Az idegrendszerem feladta, a testem előredőlt a fának, és mint egy rákos daganat vagy egy egyszerű tapló, odaragadtam.

Onnan homály minden.

Tulajdonképpen ott még azt sem fogtam fel, hogy Anri elment közvetlenül mellettem, csak a léptei hangja szivárgott be, és vele rögtön iszonyatosan süvít a szél, tépi a fákat, recsegnek és nyikorognak. Egy kupac bükkklapi halmozódott már rajtam, teljesen betemetett, mintha valami fura bonszai volnék a vaskos törzs mellett. Kegyetlenül hasogatott a fejem, görcsölt a hasam, és zsibongtak a tagjaim. Anri a konyhához ment, és kiszabadította őket. Szembejöttek velem, de Anri nem nézett rám, Erzi és Gábiel meg a könnyektől és a reszkető testüktől valószínűleg egyáltalán nem láttak semmit, azt a levélkupacot se, ami én voltam. Ahogy elmentek mellettem, csak akkor hallottam meg őket, akkor jöttem rá, hogy végig ordítottak, és én nem hallottam ebből egyetlen hangot sem.

Úgy maradtam még egy ideig, csak lassan tudtam kiszabadítani magam a hideg merevségből, teljesen át voltam fagyva. Majd mint egy rendes gyerek a játék után, önkéntelenül is összeszedtem a kellékeket. Szembeszlben mentem hazáig – az ellenkező irányba, mint ők –, és a szél szép lassan ráfagyasztotta a bőrt az arcomra.

A halloweeni hétvége után a hétköznapokban látszólag alig változott valami. Indiánék néhány napi távollét után megjelentek, s azon kívül, hogy szokatlanul csendesek és távolságtartók lettek mindentől, még a tárgyaktól is – alig értek hozzájuk – nem látszott rajtuk semmi. Néhányan próbálták láthatatlanként kezelni őket – ez éppen abból látszódott, hogy próbáltak rájuk nézni, majd félre, de ők meghökkenő ügyességgel tudtak kibújni bárki

tekintetéből –, a többiek meg véletlenszerű időközönként túlradó segítő-készséget mutattak. Én képtelen voltam megszólalni, ha csak a közelükbe kerültem.

De ezután a rövid – és fogalmam sincs, hogy ebbe a rövidbe mi szorulhatott bele – átvezető után indiánék feltámadtak. Az elsőnél Gábiel született hamarabb, most nem tudom, melyikük rántotta maga után a másikat. Egy darabig még indiánok maradtak, bár azt is valami megátalkodott megbocsátó daccal tették, hogy mégis Kolumbusz, meg úgy egész Európa sápadt népe milyen monumentális barom volt és van. Majd ez is átalakult, mintha egyszerűen megléptek volna, levedlették magukról az egészet. Úgy szabadultak meg, hogy közben folyamatosan jelen maradtak.

Követhetetlenül váltogatták éppenségei – akár indián – mivoltukat, és valami megbotránkoztató szabadság sugárzott belőlük azzal, hogy tulajdonképpen bármi számára azzá váltak, amivé éppen akarták – még nekem is, távolságtartó és figyelmes, mintha minden lépésemről tudnának, akár mennyire próbálkoztam elszakadni tőlük. Ugyanakkor teljességgel megfoghatatlanok voltak, mintha úgy lennél folyamatos párbeszédben valakivel, hogy közben nem tudod, hogyan lehetne megszólítani, vagy legalább abbahagyni. Majdhogynem mindenki akut módon vágyott utánuk, néha már a gyűlöletbe áthajolva, de még a születőben lévő egy-, esetleg kétnyári punkok vagy nacrocekerek se mertek szarozni velük – persze ebbe beépült az is, hogy ekkor már elkezdtek szervezni néhány furcsa és lenyomozhatatlan eseményt. Mementóként pedig a már misztikumba hajló indiánék megnevezés maradt fenn, ami őrizte a történeteket.

Magasabb szinteken ugyanakkor ez másként csapódott le. Azon kívül, hogy néhányan valóban felfigyeltek indiánék sajátos életformájára, a tanterületi üléseken, ahol általában szóba került az osztályunk, és a szülőértekezleteken is, ahol indiánék szülei jelen voltak, mindig elmondták és elámuldozták, hogy milyen korrekt és toleráns gyerekeket neveltek a szülők és az iskola a szomszéd falvakhoz képest. Indiánéknak csak nyolcadikra sikerült lebeszélniük a szüleiket a hasonló eseményekről.

Az indiánosdi egyébként annyiból állt, hogy kunyhót építettünk kövekből és ágakból, hogy bekötött szemmel bukdácsoltunk át mozgó akadálypályákon a másik titkosított jeleit követve, és így tovább, de aznap, míg nagyanyám valahol a távolban, a barlang szájában ült, Gábiel mutatott egy új trükköt. Az apjuk elnyűtt láthatósági munkamellényének felcakkozott darabkáit tömködték a fenyőtobozok nyitott teraszaira, majd addig spriccelték vízpárával, míg azok a pikkelyek, mint egy kabrió nyitható teteje, bezá-

ródtak. Mikor Gábriel befejezett egyet, a kezembe dobta, és suttogta, hogy fénygránát – nekem azóta is fenyőgránátként visszhangzik a fejemben –, s vigyázzak, nehogy a kezemben robbanjon el, mert azonnal kiégnek a szemem. Rögtön dobtam volna is el, de ordított, hogy nincs biztosítva, te szerencsétlen. Fújni kell s forgatni, mintha nyárson sütnél, csak most a levegő a tűz.

És én fújtam, de nem történt semmi. Már szürkülődött, nagyanyám valószínűleg ülve elaludt. Nem maradhatunk kint ilyen sokáig. A szüleim aggódva készülődtek utánunk, ebben biztos voltam, bármikor megérkezhetnek. A dühös tekintetük és szigorú szavaik keringtek a fejemben, egyre áthatóbbá vált a tudat, hogy most valamit végképp elrontok, és hogy csúnyán át lettem verve. Csakis erre tudtam gondolni, s közben a szemem sarkából néztem őket, hogy néma csendben ügyködnek, s mintha észre se vennék, hogy itt vagyok.

Nem forgattam tovább a fenyőgránátot, csak fújtam dühösen egyetlen pontban. Már kezdtem szédülni, mikor enyhe mocorgást éreztem. Mint egy sebhely, a pikkelyek nyílni kezdtek. A fák között beszűrődő szürkületi sugarak a gránátra vetültek, és a láthatósági mellény kibukkanó darabkái felragyogtak.

Kiürült belőlem minden, ahogy az a fény hirtelen a szemembe hatolt, és csak néztem a valójában alig világító kis fénypontokat az ujjbegynyi sötét barlangokban.

Amint megéreztem magamon Gábriel tekintetét, rögtön hajítottam is el. Eltűntek a napsugarak, és a távolban a fénypontok is a láthatatlanságig halványultak. – Késő! Felrobbantálmevakultál! Mehetsz haza!

Olyan hidegen mondta, miközben éppen fordult el tőlem, hogy kivert a veríték. Alig látott valamit a szemem a hirtelen sötétben, mintha tényleg megvakultam volna, csak a kis fénycsóvák pislákolnak az agyamban, valahogy ott ragadtak a nagy semmi előtt, mint egy gyengén kivilágított barlang.

Még félórát guggoltam ott szótlanul, a szemem is hozzászokott a sötétben. Gábriel és Erzsi, mint a vérprofi tűzszerészek, csendben eszkabálták a gránátokat. Már egy halom fenyőgránátjuk volt, egy sötét kupac, akár egy hatalmas vakond túrása. Teljesen besötétedett, mire újra hozzám szóltak. Azt mondták, most jön a nagy ultimátus kibiztosítás.

Kartonlapokat vettek elő, és körbeállva, egymás mozdulatát tökéletesen folytatva legyeztük a halmot, mint egy kisebb tornádó, mintha égis érő nagy tüzet gyűjtanánk.

Tíz perc legyezés, aztán kilövés.

A Hold és a csillagok néhány fénypázmája beszűrődött az avarra, ezekben a pontokra kellett behajítani. Erzsinié tollasütő volt, ő a messzi célpontokra lőtt, ő volt a legügyesebb és a legcsendesebb közülünk. Ahogy elfogyott a külső réteg gránát, újra legyezni kezdtünk, majd újra dobtunk. Tökéletes csendben voltunk, csak az egymásra hangolt légzések és mozdulatok ütemei hangzottak fel, mintha valami lehetetlenül gyors és halkan járó lény száguldana.

Ahogy elfogytak a fenyőgránátok, Erzszi alig hallhatóan ejtette ki a száján, hogy *kivilágítottuk az erdőt*.

Néhány gránát már robbant.

És én akkor végérvényesen beleszerettem Erzsibe, és vele együtt az egész világba.

Néhány pillanattal rá, mintegy válaszként, gyülekezésként a mondatára, meghallottam a szüleimet, és az erdő ideges mozdulatokkal telt meg. Engem kerestek. Fehérek voltak, mint a fal, és én magamból kikelve, elfülő hangon nyüszítettem, hogy *kivilágítottuk az erdőt*. De a nyakuk alig mozdult, a zseblámpák fénye elvakította őket, nem látták a robbanó fenyőgránátokat. Anyám már a karomat fogta, és láttam benne egy mozdulatot, amelyet már csírájában megszakított, de indiánéknak szánta. Ezzel a megszakítással az izmai, még az arcán is, elernyedtek, mintha valami pára szállna ki belőle, és összezsugorodott.

Azt mondta, gyertek, hazaviszünk.

Ahogy indultunk, apám valamiért hátrapillantott, s megakadt pár másodpercre, majd anyám is.

A földből apró fénycserjék hajtottak ki.

Indiánék mentek elől. Megkerestük nagyanyámat. A sziklapikkely tövében félálomban üldögélt, és hangokat morzsolt szét a szájában. Teljesen elgyengült. Azokat a zajokat visszhangozhatta, amelyeket a hatalmas fülben hallott. Mintha csak valami tükör volna, amely már képtelen bármit is visszatartani, és szétszóródik mindenfelé, akár a nyíló tobozok barlangjaiból a visszaverődő fény.

Wirth Imre

AZT ÍROM NEKED, szétesem,
minden szó egy napnyi élet,
azt írod, egyre jobb versek,
nem is érted, mitől félek,
s a hullám, a szél viszálya
hitelve, fiatal vagyok,
széttört hajónk deszkaszála.

Azt írnám, a rímkenyszertől
időről időre hányok,
és hogy sejtjeim rácsain
nem másznak már át a lányok,
folynának csillagpatakok,
síromban megszáradt szívem,
mint a fénybogár, felragyog.

Boszorkányüstben bűvös víz,
az örökké rengő tenger
fut velem és magával visz,
mégis mi vonz undorodva
itt felező nyolcasokba,
nyelvem alatt cián lapul,
kiszáradt a semmi bokra.

Szabó Róbert Csaba

POKOLTÓ

REGÉNYRÉSZLET

Lacival 1976 késő őszén határoztuk el, hogy elválunk.

De ez pontatlan így, mert nem elhatározás kérdése volt, hanem kényeszerű döntésé, és főképp a Lacié.

Ő külföldre akart költözni, én pedig maradni akartam. Nem bírtunk megegyezni, mást akartunk.

Neki világos és érthető érvei voltak, józanul és egyszerűen el tudta magyarázni, mégsem tudott meggyőzni. Ha nem velem voltam éppen, és Bukarest utcáit róttam, vagy vidéki eseményekről tudósítottam, akkor pontosan értettem, miért akar elmenni.

Nem kaptam én sem levegőt jószerivel.

És mégis maradni akartam.

Úgy talán pontosabb, hogy nem akartam elmenni, mert a maradás gondolatától a rosszullét környékezett. Egy másik, idegen hely gondolatától viszont rettegtem.

Laci világegyetében Bukarestben élt, bár nem itt született. A háború után költöztek ide véglegesen a szülei, ő akkor tizenkét éves lehetett. Azt hiszem, mindketten mérnökök voltak, az apja román, az anyja magyar. Furcsamód nem szeretett erről beszélni. Ám gyerekkorában még azelőtt, hogy megtelepedtek volna a Floreascán épült új blokkok valamelyikében, sokszor töltötte a nyarat Bukarestben. Később a háború végére, a bombázások idején is itt ragadtak. Amíg a ploiești-i olajmezőt és a fővárost bombázták a németek, aztán a szovjetek áttörtek a Kárpátokon, úgy képzeltem, Laci bukaresti utcakölykökkel a *mahala* nyelvén csereberélte a színes üveggolyókat. Itthon volt. Imádta Bukarestet. És mégis menni akart.

Én nem voltam itthon húsz év után sem. Nem volt lezárt történet az, hogy Bukarestben élek, még vártam tőle valamit. 1968 túl közeli volt, nem gondoltam volna, hogy máris vége van a nagy kulturális nyitásnak, holott nyilvánvaló volt, hogy hazudtak nekünk. Lassanként visszavonták, apránként elvették a kiváltságokból.

De ez is csak hazugság volt részemről, hogy ezzel védekeztem Laci előtt, mert a boldogságunk nem múlhat csak azon, hogy ki vezeti az országot. Az

életnek vannak privát pillanatai, amikor elfeledkezik mindenről az ember, mint álmában. Egyszerűen ő menni akart, én maradni. Konkrét, kézzel fogható érveket próbáltam sorolni, ám az összes nevetségesen hangzott a Laci érveivel szemben, hogy mi várna ránk Nyugaton. Lacira sakkedzői állás, s ami azt illeti, rám körülbelül semmi. De ez sem zavart volna különösebben. Az összes hamis érvem helyett, tudtam, csak egyetlen történetet kellett volna elmondanom, hogy megmagyarázzam, miért akarok maradni. Arra meg sokáig nem voltam képes.

A történetet, hogy amíg ő boldogan futkározott Bukarest utcáin a bombázástól összeomlott bérházak romjain, én Pokoltón a saját romjaim alatt hevertem.

Talán attól féltem, ha elhagyom az országot, akkor felszabadulnak a tiltások, akkor semmilyen körülmény nem fog abban megakadályozni, hogy elmondjam, mi történt velem Szilágysomlyón 1940 és '45 között. És ha elmondom, talán örökre elveszítem Lacit. Ha viszont elmegy, ha nélkülem emigrál, még van remény, hogy valaha megint, együtt. Beismerem, képtelen okoskodás volt, és amikor először fölvetette, hogy váljunk el, nem kaptam levegőt pár hosszú másodpercig, mert megsejtettem, a kiköltözése visszavonhatatlanul mégis lezárná kettőnk életét. Valamit belőle legalábbis.

Jó, mondtam azonnal, de hogyan?

Nem arra értettem, hogy technikailag miképp kivitelezhető a válasz, mert egyáltalán nem volt egyszerű, hanem arra, hogy hogyan képes ilyesmit kimondani. De Laci, amilyen gyakorlatias alkat volt, a technikai részére utalt, és hát rögtön láttam, alaposan végiggondolta, mielőtt szóba hozta volna.

Ezek szerint jól sarokba szoríthattam, ha más lehetőséget nem látott a távozásra.

1966-ban törvényben tiltották meg az abortuszt, ami a válást is szinte ellehetetlenítette. A pártvezetés úgy vélte, az iparosítási tervek demográfiai akadályokba ütköznek, ezért szigorítania kell. A logikájuk szerint minél több házasság marad egyben, annál több gyerek fog születni. El lehetett válni, de csak hosszas procedúra után, komoly indokkal, tanúkkal. A felek úgy álltak meg még évekig a bíró előtt, mintha gyilkosságért kéne felelniük. 1976-ra ez a túlzott szigor föllazult, azonban én a párt napilapja belföldi hírek rovatánál, Laci pedig a sakkszövetség vezetőségében dolgozott, nem voltunk benne biztosak, hogy jó szemmel néznék a válásunkat. Joggal tartottunk attól, hogy retorziók érhetnek.

Beszéltem egy ügyvéddel, mondta Laci szinte lelkesen. Azt te sem akartod, magyarázta, hogy hűtlenség címén válasszanak szét.

Nem akartam. Tanúkat kellett volna beidézni, szomszédokat, rokono-
kat, talán magát a szeretőt, még ha nem is létezik. Láttam már olyat, hogy
a színlelt bohózat valósággá érett. De nem ezért nem akartam, és úgy tud-
tam, Laci sem. Legalább ebben egyetértettünk, hűségesek voltunk egymás-
hoz mindig, miért ne maradjunk azok házasságunk végén is.

Ha pár hétre befekszem egy elmeógyógyintézetbe, magyarázta tovább
Laci, akkor sima ügy, gyorsan szétválasztanak.

Először felnevettem, utána az jutott eszembe, hogy ez a férfi bármit
megtenne azért, hogy sikerüljön a válás, még azt is, hogy bolondok közé
utaltatja be magát. Talán gyógyszereket is kell szednie, és ki tudja, még mit
művelnek majd vele odabent.

Akkor először pattant meg bennem valami, amitől beláttam, nem tu-
dom megakadályozni, hogy elmenjen. Viszont arra is jó volt ez a felismer-
és, hogy megrepessze a hallgatásom burkát. Nem cibálta le, de egy hajszál-
repedés mégis elindult.

Kell lennie valamilyen más megoldásnak is, mondtam, és igyekeztem
nem sírni. De Laci a fejét rázta, már az összes lehetőséget végigvette, nincs
jobb megoldás.

Akkor majd én, majd én befekszem, mondtam, mert naivul azt hittem,
azzal megakadályozhatom a tervet.

Nem, neked itt kell maradnod, mondta Laci, nem élhetsz úgy, hogy a
személyidben ott a piros csík.

Szóval azt is eldöntötte, hogy nekem itt kell élnem. Hogy itt kell ma-
radnom, villant át rajtam, mintha nem én tiltakoznék leginkább a távozá-
sunk miatt.

Piros csík, kérdeztem, szóval igaz, hogy aki bolond, annak piros csíkot
tesznek az igazolványába?

Laci nem tudta, de értsem jól, megbélyegzem magam.

Megmondtam neki, hogy a válás is megbélyegez, nincs előléptetés, pré-
mium, ráadásul kurvaként néznek az elvált nőkre.

Talán akkor kellett volna szólnom neki, hogy van egy folt az életemben,
amiről nem tud, valami, amit ha kellőképpen össze tudok rakni, akkor talán
egy történet kerekedik ki belőle, és megért végre. Tudtam, hogy ezt kellett
volna tennem azonnal, ahelyett, hogy vádaskodom, de '76 őszén megbé-
nített a felismerés, hogy Laci képes lenne befeküdni a bolondokházába
csak azért, hogy elválasszanak. Kisfiúnak láttam, aki az egész vállalkozást
kalandnak veszi, remegve várja, lelkesen, bátran, eltökélten, lenyalt hajjal,
térdezoknisan. Lehetetlen lenne meggyőzni. És nem is tudtam volna, a csa-

lódottság, a düh és a könnyek nem hagyták, és úgy éreztem, nem tudok megfelelő mennyiségű és értelmű szót egymás után fűzni.

Egy-két hét, és vége, mondta, és igyekezett nem mosolyogni. Láttam, ahogy összeszorítja a száját, hogy ne tegye.

Később azt kérdeztük egymástól, te hol voltál, mit csináltál, mire gondoltál, amikor megtörtént.

Ami engem illet, a Romana tér felé tartottam találkozni az ügyvédünk ismerősével, egy ápolóval, akitől pénzt küldtem be a férjemnek, Lacinak az elmegyógyintézetbe. Két borítékot vittem magammal, az egyiket az ápolónak szántam, a másikat Lacinak. Mindkettőbe ugyanannyi pénzt tettem, hátha így tényleg kézbesíti, és nem lopja el a férjemnek szánt összeget. Az ügyvéd szerint megbízható ember volt, de én már nem nagyon bíztam senkiben. Laci két hete feküdt bent, nem engedték, hogy találkozzunk, és nem kaptam hírt tőle.

Minek akarok vele találkozni, kérdezte az ügyvédünk, hát nem éppen az a cél, hogy ne találkozzanak többé?

Ez igaz volt, csak nem éppen így. Neki viszont nem akartam elmagyarázni. Reméltem, hogy Laci megtette. Én kétségbeesetten csak azt akartam, hogy segítsen elérni a férjemet.

Nemcsak a borítékok voltak nálam akkor este a Romana térre menet, hanem öt szelet dobos is. A Casatában vásároltam, pár perccel azelőtt, hogy megindult alattunk a föld. Akkor és az elkövetkező napokban a halálos ellenségemnek éreztem a földrengést, mint mindenki, később azonban rájöttem, úgy érkezett, mint ahogy a legjobb barátok szoktak. Váratlanul és mégis kellő időben.

Minden este megszületik a reggel, és minden reggel az este.

1977. március 24-én reggel, pár héttel a nagy földrengés után, nem volt elég Laci és a házasságunk miatt aggódnom, levelet kaptam Eller Gizitől, a fogadott anyámtól a máramarosszigeti szegényházból, hogy meg akar halni.

A földrengés addigra, úgy éreztem, a gyermekévé fogadott. Remegtem, mintha örököül hagyta volna rám a kizárólag műszerekkel mérhető szeizmikus rezgéseket. Hogy ennyi mindent elém fordít, ki, a lábam elé, hadd szedgessem fel, amire szükségem van, ettől finom remegés kezdett kísérni.

A levél kéthétnyi utat tett meg, mire elért hozzám. Teherautókkal hordták a törmeléket ki a városból, lehetetlen volt nem úgy értelmezni, hogy

mindegyik darab kő, téglá egy kis történelem, amit eltüntetnek akaratlanul a szemünk elől. Úgy képzeltem, a leveleket is így hordták. Szerte az országban képeslapok és sebtiben írt levelek indultak útnak, amelyek mindegyike abban reménykedett, hogy címzettjét sértetlen egészségben éri. Ám az első napokban, talán az első hetekben is akadozott a levelek kézbesítése. Az éjszakák hosszúra nyúltak, mert egy ideig nem volt közvilágítás, vagy csak nagyon foghíjasan. A meleg víz nem folyt, a gázra is várni kellett pár napot bizonyos negyedekben.

Sokáig azt hittem, időközben teljesült Gizi kívánsága, és már nem él, tényleg meghalt, nem várt meg. Két hét nagy idő.

Este lett, késő este, mire megértettem, nem meghalni, hanem élni akar, mert nem akárhogy akart meghalni.

Azt akarta, hogy tüntessem el a nyomát a halálának, változtassam meg a körülményeit és az idejét, mintha csak azt kérte volna, hogy a földrengés pusztítását vagy magát a földrengést tegyem utólagosan semmissé. A reggelt estévé, az éjszakát nappallá, ezért megvárta a halállal.

Miközben az estéket, az estékre következő reggeleket számoltam, amik között az éjszakát cigarettákba tekerve emésztettem föl, és Lacira vártam, arra gondoltam, Eller Gizi bizonyára megőrült. De nem, a pótanyám elméje ép maradt, meggyőződhettem róla, amikor végül odautaztam hozzá. Úgy feküdt az ágyában, mint akit sohasem érinthet meg egy földrengés, vagy mint akinek el kell részletesen magyaráznia, hogy elhiggye, nincsen már meg a Casata tömbház Bukarestben, ahol a kedvenc süteményét árulták, és vele együtt több sugárút is örökre eltűnt a semmibe, a Duna vendéglővel, a Scalával és közel negyven másik épülettel együtt.

Azt mégsem tudtam neki, a színek szerelmesének a kijelölt halálos ágyánál rendesen elmagyarázni, hogy színek nélkül történt meg a tragédia. A bukaresti földrengésnek nem voltak színei, egyetlen összekoszolt foltta oldódva tapadt meg az emlékezetemben. Ha azt mondta volna valaki az akkoriban divatos kifejezéssel élve, hogy *fessem le*, milyen volt, nem tudtam volna színeket keverni a szavaimba. Esetleg szagokat, amik mellé az elme a maga előzőleg lekötött, készleten tartott képzetek segítségével talán színeket rendelhetett volna, ám az sem lett volna több csalásnál, pontatlanságnál. Kármin, bazalt, bársony, okker, pisztácia, cinóber, tűz – inkább az árnyalatok anyag felé mutató, belemártható és megformázható, kézzel tapintható jellege tolul föl, mintsem a szem retinája segítségével, a fény és az idegpályák összjátékából kikotyvasztható illúzió, a látásnak nevezett képesség végterméke.

A rothadó hús szagához hozzácsatolt méregzöld, amit a romok alól hajtott ki a szél.

A salétrommal terhelt sít által fölszippantott vér vesebarnája.

A falban kettészakadt, véccékagylók szennyét elvezető csövek megsárgult felülete.

Minek sorolni, anyagiságuk nem röppen át, és nem ad feloldozást az emlékezésben, a gyászban. Maradjon hát minden úgy, ahogy volt, szintelen foltban. Szívesen lemondtam az éles kontúrokról a máramarosszigeti szegényházban.

A Casata cukrászdából az utolsó pillanatban jöttem el, pár perc múlva csak törmelék maradt belőle, mintha egy hatalmas zsák kiszakadt és tartalma az úttestre ömlött volna. A Romana tér közelében ért a rengés, ami először összegyűrte, majd feltörte az úttestet, vagyis inkább mindezt egyszerre. Bénultan, megzavarodva hallgattam az egymáson morajló, az épületeket alkotó kő, téglá és beton süvítését. Az anyag összeomlásának pusztító hangját éreztem, azt, hogy a föld mélye adta kölcsön, valami nyers természeti erő, ami mégsem teljesen e világi. Láttam és értettem abban a pillanatban, nagyobb bizonyosság volt ez a letagadott isten léténél, hogy a világunkat valamiféle függöny választotta el mindig is a közelben leselkedő pusztulástól. A drapéria résén átláthattam a dühödten áttörő erőre. Lükettő rángással áradt át a féktelen tombolás. Formátlan alakot öltött, ám mégis mintha valamiféle hatalmas, ezerkarú polipot szült volna át e világra, a megnyílt vulva. Láthatatlan csápjai taláalomra döntötték romba az épületeket, ezeket a könnyű papírmaketteket. Az utcát por és a törmelék fojtogató szaga lepte el, miközben a sohasem látott állat előmászott. Az összeomló, magukba roskadó betontömbök, több emeletnyi téglafalak pokoli zaját árnyékoló porfelhő torkon ragadta az utcára menekülő embereket. Felcsapó tüzek füstje kavargott keserűen a gázzzag keserű okkerével. Tétován megszólaló szirénák tehetetlen vijjogását hallottam nagyon távolról, beszédfoszlányokba és sikításokba gabalyodva, amik a kora este és az éjszaka közé ragadtak, akár a pokol tornácán felejtett lelkek kiáltásai.

Minden este megszületik a reggel, és minden reggel az este, vigasztalom magam.

A Romana térre menekülő emberáradatba keveredtem, akik az állat éhsége elől maguk sem tudták, hogyan szabadultak meg, vagy nem hitték

még, hogy egérutat nyertek, és rohantak az összedőlő, saját romjaivá váló estében. De nem volt este, nem volt semmilyen napszak, a pusztítás felfüggeszti a napot egész valójában.

Sokáig futottam az emberekkel, hogy hová, sem akkor, sem később nem tudtam volna megmondani, mert még sokáig velük futottam gondolatban, ha éjszakánként rám tört a pánik, és a reggelt az asztal alá bújva vártam beköszönni.

Leginkább attól ijedtem meg utólag, hogy a tombolás közepette eszembe sem jutott Laci. Csak éjfél után, de lehet, hogy már a hajnali órákban nyilallt belém a felismerés, hogy nekem van egy férjem, akiről két hete nem tudok semmit. Pánikroham csak azért nem tört rám azonnal, mert a süket telefonkagylóba olykor valami távoli, elmosódó zajok mégis beszivárogtak, és emiatt azt hittem, sikerülni fog tárcsáznom a kórházat. Hangokat véltem hallani, vonalak kereszteződéséből átguruló nevetés-foszlányokat, mintha meg sem történt volna a tragédia. Úgy tűnt, a másik idősíkből jövő kacagás felülírhatja az elmúlt óra szörnyűségét, és én is, csak mint máskor, rendesen, a férjemet kérem a telefonhoz, mindjárt átveszi, és azzal vége lesz a rémálomnak. Ez a hajszálnyi remény kitartott fél órán keresztül, vagy tovább is, egészen addig, míg a mutatóujjam, amit újra és újra a körtárcsa megfelelő lyukaiba mélyesztettem, mintha kizárólag ezek a bakelitből kiöntött mélyedések volnának a kapaszkodók a valóságot megtagadó illúzióhoz, ahhoz a kitartó érzéshez, hogy minden rendben van, szóval az ujjam egy kapkodó pillanatban elszalasztotta a kiválasztott számot, a hármas helyett a négyest tárcsázta. Újra akartam kezdeni, de éreztem, hogy nincs több erőm. Sírva fakadtam, és az ágyon hanyatt fekvé úgy aludtam el, hogy a polip szuszogásait hallgattam a fülemhez szorított kagylóban.

A Lacinak szánt dobos a Casatából sértetlen maradt, pedig a fél város összedőlt körülötte.

A földrengés utáni napok káosza meghosszabbította Eller Gizi ajánlott levelének az útját, ami, mondom, nem csoda, hiszen pár napig a szerkesztőség postását sem láttuk, sőt, soha többé nem láttuk, új levélkihordó érkezett három nap múlva. A levél sürgető, kérlelő hangú tartalma értesített és felszólított, hogy jelennék meg mihamarabb a máramarosszigeti szegényház hármas számú kórtermében.

A levél mellbe vágott. Arról sem tudtam, hogy Eller Gizella szegényházba került, arról meg végképp nem, hogy haldoklik, vagy legalábbis meghalni készül. Mérheteretlenül felbosszantott a levél, valahogy úgy, mint amikor egy nyilvánvaló, köztudott igazságról utoljára értesül az ember.

Mint mikor például éveken át megcsalják, és nem veszi észre.

Gyorsan átadtam magam a tudatnak, hogy az Eller Gizit ért szerencsétlenségekről én tehetek a közönyöm, a lustaságom miatt, ami nem engedte, hogy gyakrabban írjak neki, vagy hívjam. Lekötött a saját, megrendezett válásom, amelynek jelenetei közül lassan nem tudtam, mi a valós és mi a színlelt.

Csak naponkénti adagokban, a pusztítás egy-egy emlékművét bámulva érttettem meg, hogy Eller Gizi jelentkezése, bár először végtelenül bosszantott az időzítése, szintén kellő pillanatban jött, akár a földrengés.

A gyermeke voltam.

Gizinek, ha nem is valami fényűző, de takaros ház volt a nevén Szilágyosomlyón, tudtommal a nyugdíja is elégséges volt hó elejétől hó végéig. A ház a város fölé terpeszkedő Magurán bújt meg. Kövezetlen, szurdikokba süllyesztett szekérút vezetett föl hozzá. A Szőlő utcában az övé volt az utolsó épület. A háza előtt elhaladó út pár kanyar után meredeken nekifeszült a szőlőhegynék, gyümölcsösöket és sövényvel védett kis dűlőket keresztezett, míg egyik ága ijedten vissza nem fordult az alsó völgybe, a másikat pedig, a bátrabbat felszippantotta a Súlyomkő alatt megsűrűsödő gyertyános és bükkös. A távolság, amit Eller Gizi házáig kellett megtenni a Csorgó utcából nyíló torkolatból, nem volt több háromszáz méternél. A kaptatónak köszönhetően mégis úgy érezhette az ember, hogy réges-régen gyalogol már fölfelé. Bár csak az utca legelején, a legmeredekebb részén volt inkább szurdikos az út, az bőven elég volt, hogy az ember, miközben pontosan tudta, hogy fölfelé tart, egyúttal azt érezze a teknőszerű úton, hogy egyre mélyebbre jut. A szurdik vállain lehetetlen volt átlátni, nem tudhatta senki, hol jár éppen. Egyszerre emelkedett és süllyedt tehát a látogató, ha Eller Gizi házához igyekezett, így hát nem csoda, hogy úgy érezhette magát, mintha épp elveszne, vagy egy elveszett világba igyekezne. Mintha kigyalogolna a városból. De hogy hová tartott, azt nem tudta volna megmondani senki emberfia, aki először járt ott. Legföljebb tényleg annyit, hogy a hegynék tart, de a kanyargós, akácokkal, juharokkal és galagonyabokrokkal övezett út szeszélye ebben is gyakran elbizonytalaníthatta. Mert hol jobbra ágazott, és akkor látni lehetett, hogy a szurdikon átbucskázó ösvényt kapu állja el, vagyis valaki tanyája húzódik meg ott, mintha mégsem volna vége a

városnak. Vagy igazi, szélesebb, szekereknek is járható út vált le a hegynek feszülőről, de nem lehetett követni, hogy a hegynek fordul ő maga is egy másik céllal, avagy lefelé tart.

Aki először járt a Szőlő utcában, annak újra és újra csalódnia kellett. A házak hol egymás tövébe ültetve, hol eltávolodva követték egymást, hogy a fölfelé kapaszkodó látogató zavartan álljon meg, és azt találgassa, vajon van-e még tovább. Az utca nem mutatta meg neki. Rá kellett jönni, ki kellett következtetni, hogy meddig lehet még utcának tekinteni, és már a hegy részének nevezni, rámutatni, hogy ez már nem város, nem is falu, hanem a hegy. A Szőlő utca hol enged a tájékozódásnak, hol összezavarja. Ravasz módon akkor enged a leginkább, amikor már nincs följebb, amikor már nem lehet az utcán följebb menni, mert valóban megszűnik utcának lenni. Akkor aztán a bal oldalra eső, megszelídült szurdik halmán ki-ki lehet látni, főképp olyan helyeken, ahol egy-egy legyalult udvar azt lehetővé teszi. Az ilyen párkányokról nemcsak a szemközti hegycsúcsra lehet átlátni, hanem az alant futó Csorgó utca utolsó házaira is, le a mélybe. A völgynek a szemközti oldala lankásra lustul, a Csorgó utca az apró forrást követi, amelynek vize a városig csörgedezik alá. A Szőlő utca, a völgynek a jobb oldala viszont éppen ellenkezőleg, a párkányos fekvést választja, meredeken magasodik a Csorgó utcai völgy fölé, és a szemközti hegy derekával van egy magasságban.

A Csorgó utca bevezet, a Szőlő utca pedig kivezet a városból.

A Szőlő utca fokról fokra feledteti el a megmászóival, hogy honnan jöttek, a Csorgó pedig eszébe juttatja.

Tudtam, hogy Eller Gizi ezért szeretett itt élni. A Szőlő utca elfeledtette vele, hogy igazi városokban élt hajdanán. Bukarestben, Brassóban, és az isten tudja még, hol.

A rítusok beavatnak valamibe. A Szőlő utca a felejtésbe avatott be. A Szőlő utcából Szilágyosomlyó sem létezett. Az egész világ megszűnt létezni.

Eller Gizi idősebb korában, ha egyáltalán látni akarta a várost, ismerem, inkább följebb kapaszkodott, és a Magura valamelyik sziklájáról nézett le a Kraszna folyó és a meredek hegy karéjába belegyömöszölt városra. Ha megbíztam olykor a helyi tudósítónkat, hogy lépjen föl hozzám, a legtöbb alkalommal nem találta otthon, mert Gizi öregen is nekivágott a hegy gyalogösvényeinek, kiszámíthatatlanul, szeszélyesen, ahogy mindig is tette.

Igen, a helyi tudósítónkat bíztam meg, hogy időnként beszámoljon, mit lehet tudni Eller Gizelláról, ezek az alkalmak viszont, be kell ismernem, esetlegések voltak, és ritkák.

Valamiről lemaradtam, hasított belém. Pár nap kitartó kísérlet után vonalat kaptam, kiderült, a földrengés nem kímélte meg a házát. Mivel rokonai nem voltak, a szigeti szegényházba utalták. Szerencséje volt, mondták, hogy épp volt szabad hely. De az is lehet, mondta a diftongusokban beszélő tudósító, hogy már a földrengés előtt elvitték a szegényházba. Nem lehetett pontosan kideríteni.

A katasztrófákat eufória követi. Mérhetetlen tenni akarás, segítségnyújtás, egyesült szándékok pusztító erejű orkánja. Régi ellenségeskedés eltűnik a tragédia utáni első napokban, lépten-nyomon barátokba ütközik. Elviselhetetlen szeretethullám zúdul rád, és te csak sírsz. Azt hiszik, valamelyik szeretted ragadt a romok alá, azt hiszik, elveszítettél valakit, mert nem tudod elállítani a könnyeidet. Meghatódva ölelnek át, a buszmegállóban megértően lapogatják a vállad idegenek, miközben arról beszélnek, az ő szomszédjuk, ismerősük, rokonuk is meghalt. Együtt éreznek veled, mert nem tudod abbahagyni, mert tudod, a katasztrófa nem most kezdődött, és véget aligha érhet. Figyeled az utcát hosszában kettérepesztett hasadékokat, te vagy a hasadék, te vagy a szándék, hogy különválaszd és megértsd a dolgokat, ám hiába. Csak sírni tudsz, és sírnod is kell. Nem jön a busz, napok óta nem jár rendesen, de te csak vársz. Az emberek elindulnak gyalog a munkába, olykor felveszi őket egy-egy biciklis, rúdra, kormányra, saroglyára. Autós kerülgeti a romokat hordó teherautókat, az is fölvesz. Még tart az eufória. Segíteni akarnak. Aztán rájössz, te sem maradhatsz ki. Neked is tenned kell valamit, segíteni. Csak így tudod elhárítani, hogy segítsenek. Elébe méssz.

Én Eller Gizi levelébe kapaszkodtam. A vonatút majdnem huszonnégy órára nyúlt, de csak megérkeztem Máramarosszigetre. A megtorpanó, állomásokon hosszan időző szerelvény bizonytalansága, úgy éreztem, belőlem táplálkozik.

Nem volt más választásom, el kellett jönnöm Bukarestből.

Pedig akkor már tudtam, hol van Laci, de még nem akartam megtalálni.

Demény Péter

HÓ

Morog a tenger, nem nézi jó szemmel
a boldogságomat, a sirályok csapkodva szidnak,
a sziklák remegnek, gördülésük mondhatni
küszöbön áll.

Van, amiről csak képzavarban lehet beszélni,
annyira nem értem magamat én sem,
csak hullni kezdett valami az égből,
hullásából nem vonhattam ki magam.

Hogy minden átok elér, nem is kétlem,
az áldásokról furcsát gondolok,
én nem bújtam el a hullás elől,
én reméltem, hogy az éggel köt össze.

Igazatokat nem tudom igaznak,
az én igazam belülről vezérel,
nyelvemen itt a hó, a friss, a más,
magammal viszem ízét, míg tudom.

Széll Anita

„KÖLTÉSZETEM A PRÓZÁMBAN REJLIK”

IN MEMORIAM HANS BERGEL

Az alábbi, Hans Bergel (1925–2022) erdélyi szász íróval 2014–2015 időközben készült interjú egy mintegy kétszázötven oldalas német nyelvű interjúsorozat része. A sorozat az 1968-ban Németországba kivándorolt íróval folytatott, hosszú időn át tartó (2011–2022) levelezés eredménye, mely a szász származású szerző terjedelmes életművének egyes aspektusait tárgyalja, irodalomtudományi és interdiszciplináris módszerek segítségével. A kutatás célja azoknak az impulzusoknak a feltárása, amelyek Hans Bergel írásainak sokszor és sokféleképpen méltatott sokszínűségéhez vezettek és vezetnek. A 97 éves korában elhunyt Bergel mintegy ötven könyvből álló életművében szinte minden irodalmi műfaj megtalálható: vers és elbeszélő próza, novella és történelmi regény, tematikusan nehezen behatárolható esszé, tudományos szöveg, útleírás, de még politikai fejtegetés is.

Peter Motzan irodalomtörténész 1995-ben azt írta Önről, hogy Ön minden „szövegtípust” elsajátított. A tudományos kutató perspektívájának segítségével vázolta fel az erdélyi német nyelvű irodalomtörténet lényegét a középkor óta napjainkig. Kleisti kaliberű novellákat írt – Andreas Birkner és mások véleménye szerint –, verseket, amelyeknek a formanyelvi szépségét többen kiemelték, regényeket, amelyek mesteri regényíróra vallanak. Mindez az Ön írásairól szóló kritikákban és tanulmányokban olvasható. Hogyan magyarázza ennek a sokatlanul gazdag tematikának és kifejezésmódnak az elsajátítását, művelését?

Nem találok magyarázatot, de még figyelemre méltót is alig látok ebben. Amikor egy történetet írok, akkor – bármilyen egyszerűen hangzik is – mesélek. Irodalomtörténeti anyag elbeszélésekor másrészt a priori a tudományos szókincshez kell fordulnom.

A közönség mindenekelőtt Hans Bergel prózaíróját ismeri. De, mint említettem, Ön számos – és véleményem szerint nagyon jó – verset is írt. Írónak vagy költőnek tartja magát?

Remélem, hogy egyike vagyok azoknak a prózáíróknak, akiknek elbeszélő szövegeiben a költészet életre kelhet. Nem ismerek olyan jó elbeszélőt a világirodalomban, akinek a műveiből hiányozna a költőiség. Egy kritikusom azt írta rólam: költészetem a prózámban rejlik. Nos, én elbeszélőnek tartom magam. A verseim a nyelvvel való kísérletezés eredményei – a zongoraművész azt mondaná: ujjgyakorlatok. Semmi több. Ha egyik-másik verssoromat, amit írtam, jónak találják, hálásan veszem tudomásul. Ha bármely elbeszélésemet költészetnek tekintik, azért is hálás vagyok.

Hogyan néz ki az író–költő interakció egyazon személyen belül? Milyen erők törnek a felszínre prózaművek alkotásakor?

Ez jó kérdés – egy irodalompszichológus számára. Ami engem illet, mint már említettem, nem választom szét a kettőt. Kleist novellái például nyelvi zsenialitásuknak köszönhetően egyszerre elbeszélések és költemények. Saint-Exupéry *A kis herceg* című műve vajon próza vagy költészet? Mindkettő. És Csingiz Ajmatov *Dzsamila* című története? Hasonlóképpen. Mennyi költészet él Tolsztoj *Háború és béke* című prózai eposzában! És említhetnénk még számos példát. A „költészet” címszó alatt elsősorban nem a formai értelemben vett versírást értem. Hanem a sűrítést: a kifejezés mód, az előadásmód a gesztusok fokozásában. A rímekbe és strofákba foglalt nyelvi kép még nem költészet. Míg a nyelvileg kiteljesedett próza lehet költészet. Az „írás” és a „költészet” közötti különbség ebben a kontextusban rejlik, nem pedig a külső formában.

Hangulatok, érzések, gondolatformák az írás folyamatában – hogyan lehet megkülönböztetni őket?

Erre soha nem is gondoltam. Az írás – ahogyan én a személyiségemből fakadóan „művelem” – szerintem túlságosan összetett folyamat ahhoz, hogy olyan kategóriákba lehessen besorolni, mint a hangulat, az érzés, a gondolkodás. Inkább a racionális és érzelmi erők összjátéka és kölcsönhatása az, ami irodalmi, költői szövegalkotáshoz vezet, legyen az epikus vagy lírai szöveg.

A szakirodalom arról beszél, hogy a lírai műalkotás inkább képes kapcsolatot teremteni az olvasó és a szerző között, mint a prózai mű. Így van?

Véleményem szerint biztos, hogy a lírai kifejezés mód közvetlenebbül hat, mint az epikus. Közvetlen kapcsolatot keres az olvasóval, míg az epikus kifejezés mód, nagy vonalakban, általában a tényközlés útját járja be először. Ám a definíció ilyen jellegű leegyszerűsítése nem sokra használható. Az olvasó irodalmi megközelítésének gazdagsága korlátlan; az író temperamentumától és szándékától, sajátos személyiségétől és különleges tehetségétől függ, hogy milyen módon valósul meg.

És mégis: elsősorban érzelmi irányultságú-e a vers? Hangulatából kiindulva: spontán?

Az iskolafelfogás szerint „igen”. De tucatnyi példát említhetnék kapásból arról, hogy a vers Pablo Nerudától Bertold Brechtig, Goethétől és Heinétől Ana Blandianáig és Karl Lubomirskiig teljesen különböző utakon járt, és fog mindig is járni.

Hogyan jött létre A látóhatár tükröződése (Im Spiegellicht des Horizonts) című verseskötete? Tervszerűen? Spontánul?

Általában olyankor, amikor sem ceruza, sem papír nem volt kéznél, de készítenem éreztem arra, hogy egy érzést, egy felismerést, egy pillanatnyi benyomást, egy képet nyelvileg megragadjak. Különösen így történt ez utazásokon, kirándulásokon, autóutakon és minden olyan helyzetben, amikor nem állt rendelkezésemre az íróasztalnál való írás luxusa. Egy verset, egy prózaszöveg részletétől eltérően, meg tudtam jegyezni – a rímek segítségével; ennek köszönhető a rímes verseim nagy száma. A fent említett kötetben szereplő verseket barátaim sürgetésére, az elmondottak szerint megírt versek sokaságából válogattam ki, a válogatást bemutattam egy elismert szakértőnek. Ennek eredménye az 1996-ban megjelent kötet. Időközben 2012-ben megjelent egy második, terjedelmesebb kötet is, *A fekete táncos* (Der schwarze Tänzer) címmel.

Költészetében visszatérő mottóvum Görögország, vagy legalábbis a Földközi-tenger környéke. Mi varázsolta el Önt ennyire? A természet? A kultúra?

A varázsos az érzéki találkozás volt azokkal a szellemi gyökerekkel, amelyekből mi, európaiak, ha nem is mindig közvetlenül, de származunk: a hellén univerzummal, amelyet – és ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni! – az ókori egyiptomi kultúra előzött meg. A könyvekből szinte mindent tudtam. De a kommunista állam elszigeteltségéből való 1968-as emigráció-míg az ókori görög kultúra is absztrakt maradt számomra. Mivel azonban apám már fiatalon bevezetett Hellász történelmi, kulturális és művészeti világába, Nyugatra érkezésem után az első külföldi utam Görögországba vezetett. Láttam, szagoltam, éreztem, elmémben átöleltem mindazt, amit a könyvekből ismertem. A belső birtoklás olyan élménye volt, amelyet ilyen teljességben később soha nem tapasztaltam. A versek ezen és az ezt követő görögországi utazások során születtek.

Hogyan értendő a Ballada a Garda-tavi találkozóról?

...úgy értendő, ahogy az a kötetben szerepel. Volt egy bungalónk a Garda-tónál, amelyet a feleségem sok évvel ezelőtt vásárolt. Korunk miatt

nemrég el kellett adnunk. Minden egyes találkozás a hellyel és a tájjal mélyen megérintett, és boldoggá tett.

Erdély témájú versei... Fájdalomról, szomorúságról, magányról szólnak?

Mindenekelőtt annak az európai magaskultúra történelmi tájképének fináléjára nézek vissza, amelyből én is származom, és verseim ebből a visszatekintő hangulatból táplálkoznak. Valaki e kultúra történelmi sorsát európai figyelmeztetésként írta le.

Az Erdélyi passió című versében „szenvedésről és időről”, „értelemről és örökkévalóságról” beszél.

Az egész strófa így szól: „Csak ha a sebek valaha is feledésbe merülnek, / és egy eljövendő nemzedék felszabadul, / új időkre ráhangolva, / akkor lesz a szenvedésből és az időből értelem és örökkévalóság.” Ebben minden benne van, amit a „visszatekintés” alatt értettem. És nemcsak a származásom kulturális régiójára alkalmazható.

A kötet román nyelvből átköltött átdolgozásokat is tartalmaz. Miért „átdolgozások”, és nem „fordítások”?

Nem filológiai, hanem művészi szándékkal dolgoztam. Ugyanez igaz Ana Blandiana 2009-ben megjelent, mintegy 150 verset tartalmazó *Az eszmék árverése* (Versteigerung der Ideen) és a 2012-ben megjelent *Elveszett láthatár* (Verlorener Horizont), román nyelvből fordított versesköteteire is. A még élő szerzőkkel konzultálva nem szó szerinti fordításra törekedtem, hanem arra, hogy az eredetivel művészileg egyenértékű német nyelvű verset alkossak – természetesen nem az eredeti „kijátszásának” árán. A válogatás során az adott vers „szimpatikus” volta alapján döntöttem, és melleslegesen megjegyzem, hogy az intellektuális hangvétel és a nyelv kezelése szempontjából Lucian Blaga és Ana Blandiana tetszett nekem a legjobban. Furcsa módon, ahogyan azt már említettem, Németországban alig ismert nevek ezek.

Utalt A fekete táncos (2012) című verseskötetére. A kötet nem tartalmaz ilyen című verset. E cím esetleg a Hereró-táncos című kötetnyitó versre céloz? Ki ez az alak, aki „megment minket a mélységből”, ahogyan azt a versben olvashatjuk?

A vers a következő sorokkal zárul: „A fekete táncos / az éjszaka zuhanó fényében / az ég peremén / a mélység fölött.” Egyik afrikai utam során Namíbia északkeleti részén egy hereró-településre bukkantam. A lakók éjszakai ünnepekre készültek. Meghívtak, hogy vegyek részt ezen az ünnepségen. A kijelölt fiatalember táncát a nyílt tűz előtt, a gyülekezet körében úgy értelmeztem, mint a „gonosz szellemek” elűzésének rituáléját, nemcsak

a világból, hanem önmagunkból is. Ebben az értelemben a fiatal hereró mindenki nevében táncolt.

A tánc ismételten szerepet játszik irodalmi reflexióiban. Emlékszem A káosz játéka és agressziója című esszéjére, Délkelet-Európa tépettsége és egysége című elmélkedésére, nem utolsósorban a Hajdútánc vasban című regényében szereplő Gordan pásztor herkulesi figurájára; a diktatúra elleni lázadásért „életfogytiglanra” bebörtönzött Gordan válságos pillanataiban a hírheft föld alatti börtön, Jilava 13-as számú erődjének 130 fős cellájában táncol. Mivel háromszor is megszökött a szigorúan őrzött börtönökből, láncot visel a lábán. Rabruháját levetette, és éjjelkor a kőboltozatok dübörgő visszhangjában saját vérében táncol. Egyszerre kísérteties és lenyűgöző esemény. Amely a regény címét adta. Valóság ez a kép? Szimbólum? Vagy mindkettő?

Ahogy Európában ma is szokásos a tánc, úgy tartalmazza ez a tánc a „kettős jelentést” mint irodalmi motívumot, amire más művészet aligha lenne képes. Ez nem a koreográfiai előírások szerint végrehajtott mozdulatsor, amelynek pontos végrehajtása gépiesnek tűnik, ahogyan azt a nyugati „táncversenyeken” láthatjuk. A délkeleti tájak természetesen ismerik és gyakorolják a hagyományos, rögzített ritmusú és lépéssorozatú közösségi táncokat, és ezeket a kamionsofőröktől a miniszterekig, mindenféle felhajtás nélkül mindenki ugyanúgy és adott esetben együtt is táncolja. De én a motívum szóval ez esetben az egyén táncára gondolok – az öröm és fájdalom, az ujjongás és a bánat vulkanikus érzésének fizikai kifejezésére. Ez a fajta tánc a pillanat robbanásszerűen túlaradó érzéséből „fakad”, amely fizikai gesztusokban tör utat magának. Melankólia vagy eksztázis, boldog jólét vagy tragikus kétségbeesés egyaránt kiváltó okai lehetnek. Minden alkalommal katarziszra törekszik, ahogyan a görögök a belső önfelszabadítást nevezték. A pillanat feletti győzelemről is szól... Így táncol a macedón Alexis Zorba Krétán, Kazantzakis regényében, ugyanúgy Gordan, a kárpáti pásztor a *Hajdútánc vasban* című regényében vagy a hereró a *Hereró-táncos* című versében...

Annak, aki a kötet valamivel több mint száz versét olvassa, az lehet a benyomása, hogy megírásuknak közös célja van: szerzőjüket „a zuhanástól” megmenteni.

Úgy gondolom, hogy minden alkotótevékenységünkkel ösztönösen „a zuhanástól” mentjük magunkat – a semmitől, az értelmetlenségtől, az ürességtől, életünk elvesztegetésének veszélyétől. És mindezek következményeitől.

Tudnak-e a versek valamivel még az emberekre hatni a 21. században is?

Ezt nem tudom megítélni. De mindig, mindenkor lesznek olyan emberek, akiket egy verssel meg lehet érinteni. Nem nagyon tartok a művészet, a költészet álintellektuális temetésétől; ilyesmi mindig is létezett. De a művészet, a költészet, a zene még mindig éppen úgy létezik, mint azelőtt. Éppen az úgynevezett „modern” vagy „posztmodern ember” az, aki úgy látja, hogy egyre inkább elnyelik a gépesítés folyamatai, amelyeket ő maga hajt előre. Ő az, akinek szüksége van és lesz a művészet válaszára mint ellensúlyra. Ezért keresi ezt a választ. És amíg keres, addig nem veszett el.

Azt mondta, hogy a verseit egy érzés vagy egy olyan élmény szülte, amely érzelmeket vagy ihletet váltott ki. Ez A látóhatár tükröződése, valamint A fekete táncos című kötetre egyaránt vonatkozik. A második kötetben azonban a „vallás” címszóhoz tartozó téma is felbukkan. Imádság, Krisztus, Invokáció, csak hogy néhány verset említsünk. És ezekben a versekben Ön bizony a tagadás képviselője. „Tartsd meg magadnak az áldásaidat” (Imádság), vagy „A kérlelhetetlenség a jellemződ / az egész erről szól / a semmiről / A semmi vagy” (Invokáció) ... Kérem, mondjon erről valamit.

A mélységes kétség – legalábbis az én esetemben – nemcsak az értelem jogos kérdése, hanem gondolkodásom karteziánus része. Ugyanakkor a legfelsőbb érzelmi megnyilvánulás is. Az Ön által felsorolt versek ezt fejezik ki.

Az Erdélyi passió című vers – amely mindkét kötetben jelen van – a második kötetben, A fekete táncosban, tematikusan kiegészül az Anyaföld című verssel.

A *Passió* a délkelet-európai múltba, az *Anyaföld* pedig a közép-európai jelenbe vetett pillantás. A jelenlétembe. Rilke azt írta, hogy az ember „negyvenévesen ölti fel utolsó arcát”. Ez alatt azt kell érteni, hogy nagyjából 40 éves korunkig elég fiatalok vagyunk ahhoz, hogy belsőleg megváltozzunk, képesek vagyunk gyökeret verni egy új környezetben, még hajlandók vagyunk annyira megváltozni, hogy megtapasztaljuk az új hazát. 43 éves voltam, amikor elhagytam a szülőföldemet. Rilke szerint már megvolt az „utolsó arcom”. Túl későn érkeztem Közép- és Nyugat-Európa új területére. Természetesen értelmi szinten végrehajtottam a változtatást. De haboztam, hogy elszakadjak az addigi életem érzelmi gyökereitől, és végül minél közelebb kerültem az új környezetemhez, ezt az elszakadást már nem is akartam. Egyébként egyik új ismerősöm sem követelte ezt, minél többet tudott meg rólam és az életemről. De ez, hogy ismét Fontaine szavaival éljek, túlságosan „tágas területet” jár be ahhoz, hogy itt kitérjek rá.

Sok művész, köztük írók és költők, kerültek abba a helyzetbe, hogy az elmúlt korszakokban el kellett hagyniuk „szülőföldjüket”. Manfred Winklernek, az Ön

jó barátjának, az izraeli költőnek is meg kellett ezt tennie. A fekete táncos című kötetben neki dedikálta az Aki a virágokkal beszél című verset. Erőtéljes vallomás ez a vers, mely a következő sorokkal zárul: „Észrevetted? / Melletted ülök.” Ez a két verssor mély értelmet hordoz.

Az öregedés verse. De az öregedés bölcsességéről is szól. Manfred Winkler valódi bölcs volt. Jól ismerem a költészetét: az utolsó négy verses-kötetének mindegyikéhez én írtam németül az utószót. Az utolsó kötet, az *Abol a mindenség kezdődik* talán a legmélyebbre ható. Winkler volt életem utolsó nagy barátsága. Az Ön által említett versben őt az őszi napsütésben ülve, öregén, hajlott háttal, fehér hajjal „rajzoltam le”, és nem akartam, hogy magányosan, egyedül üljön a versemben. Innen a vigasztaló befejezés: „Melletted ülök...” Barátom, később bevallotta, „nagyon hálás” volt nekem ezért a zárómondatért.

Századunkban rettenetes módon pusztítjuk a természetet. A Bikaviadal című verse tiltakozásként értendő? A tengeren és a szárazföldön egyaránt riasztó ütemben zajló pusztítás ellen?

Nem ebben az értelemben írtam. De utólag én is ezt értem belőle. Amikor majdnem öt évtizeddel ezelőtt egy közép-spanyolországi arénában láttam, ahogy a kezdettől fogva reménytelen küzdelemre ítélt állatok a torreadorok karddöfése alatt elesnek – az egyik nem egészen tíz méterre előttem –, hirtelen tudatosult bennem, hogy a látvány nemcsak az előttem elpusztuló állat, hanem mindannyiunk tragédiája.

Egyes nagy tekintélyű szerzők azt állítják, hogy az elbeszélés mint irodalmi kifejezés mód elavult, és már semmit sem nyújthat nekünk.

Az elbeszélés nemcsak ősi, hanem mindenekelőtt elemi eszköze az emberi kommunikációnak, és az is marad. *A pásztor halála* című esszémben az elbeszélést a szélhez, a folyó zúgásához, a „föld leheletéhez” hasonlítom; sőt, odáig megyek, hogy a platóni eszmék – vagyis az emberi értelem világának archetípusai – közé sorolom. A mesemondás csodája, ahogyan azt az *Ezeregyéjszaka meséi* című arab költeményben a király lánya, az okos Seherezádé példája mutatja, semmit sem veszített hatásából. De ennek kifejtése itt talán túl messzire menne. Képzeljünk el csupán annyit, hogy nincs Homérosz, Vergilius, Kleist-novella, Hemingway-elbeszélés, Balzac- vagy Hamsun-regény, Tolsztoj vagy Paszternak stb. a világirodalomban. Teljesen eltekintve az elbeszélés terápiás jelentőségétől, amelyet a modern pszichológus és pszichoterapeuta nem tud eléggé értékelni, a jó elbeszélés mindig is nélkülözhetetlen kordokumentum marad.

Az irodalom már Senecánál, Molière-nél vagy Schillernél az emberek nevelését is jelentette. Mi az Ön véleménye erről?

Ez minden művészetre érvényes. Minden bizonyos ideális az a gondolat, hogy aki Mozart-koncertre megy, az másfél óra után „megtisztulva” hagyja el a termet, vagyis belsőleg megszabadul a triviális, a nélkülözhető, a zavaró ballaszttól. Ezt a helyzetet egy különleges pillanatban én is átéltem: Händel fuvolaszonátáját hallgattam többévnnyi zenétlen rabság után. Teljesen felkészületlenül ért, és az első sokkhatás után percek alatt belső tisztulási folyamaton mentem keresztül: úgy éreztem, mintha minden kétségbeesést, minden sivárságot és az elmúlt évek minden szennyét néhány perc alatt kimosta volna belőlem Händel zenéje. Kleist *Szent Cecília* című novellájában utal a zene eme hatására, melynek számtalanszor tanúi lehettünk. Hasonló hatást válthat ki egy hibátlan vers – gondoljunk Petrarca, Hölderlin vagy Goethe műveire – vagy egy prózaszöveg, de ugyanígy akár a sikeres építészet is. Nemcsak a zenének van ilyen hatása. Az ókori Rómában, amikor Vergilius verseit szavalták, a tömeg felállt a helyéről, és áhítatos csendben maradt. Egyszerre volt ez számára művészeti élmény és pszichoterápia. A zeneterápiát mint modern tanulmányi tárgyat is ismerjük. De hogy lehetséges-e az embert kizárólag a művészet segítségével nevelni? Ezt nem tudnám megmondani.

Milyen „pedagógiai” tapasztalatai vannak a művészettel kapcsolatban?

Író vagyok. Ez azt jelenti, hogy a „művészethez való hozzáállásom” aktív jellegű. Nem „fogyasztóként” kezelem a művészetet. Alkotok és tervezek, pedagógiai vagy egyéb másodlagos gondolatok nélkül. Ha úgy tetszik, a szóval úgy foglalkozom, mint a gyorsan zajló folyóval, amely hibátlan és vad, és melynek ábrázolása az én feladatom. Ez az évtizedek során kialakult aktív kapcsolat a művészettel nevelte gondolkodásomat és a lényeges dolgok iránti érzékemet, fegyelemre kényszerített, és az elbeszélő Hans Bergelben – szándékosan vagy akaratlanul – nem utolsósorban az előrelátás képességét is fejlesztette. Ehhez hozzájárult jelentős nevelő tényezőként a zene, amely gyermekkorom óta „elkísért”. A gregorián énekektől a korai olaszokon át Bachig. Korán elkezdte fejleszteni a struktúra iránti hozzáértésemet és a forma iránti érzékenységet. Pedagógiai folyamat volt és maradt ez, amelyre nem törekszem, de amely, ha a műalkotás sikeres, egyúttal magában hordozza az oktatási többletet is. Nem így kellene ennek lennie?

Versei képekből élnek. Ön tehát a látás embere?

Oscar Walter Cisek, a múlt század első felének bukaresti német nyelvű elbeszélője, az az elsőrangú értelmiségi, aki számomra az írást mint mű-

helyfolyamatot tudatosította, egy általam sokáig elveszettnek hitt, majd véletlenül régi papírok között felfedezett levélben jegyezte fel a „szem-mohósága” kifejezést. Szerinte ez irányít engem írás közben. Cisek ezzel a prózámra utalt. Találó megfigyelés, hiszen amit leírok, azt képként magam előtt látom. Ezért főleg képekben írok. Azt hiszem, ez a prózámra éppúgy vonatkozik, mint az igencsak szerény mennyiségű lírai „produkciómra”. De természetesen nemcsak képként látom a világot, hanem a képben lévő eszmét is érzékelem.

Nem rövidül így meg a lélektani pillanat? Mind az elbeszélésben, mind a versben?

Sem elbeszélőként, sem versíróként nem beszélek pszichologizálóan a témáról (folyamatokról, helyzetekről, emberekről), amiről írok. Ez a pszichológus feladata lenne, aki elméleteket fogalmazna meg a tárgyról, jelen esetben az irodalmi termékemről. Az új irodalomban a pszichologizáló elemzés a téma legitim, modern művészi megközelítését többféleképpen fogja fel. Nem sokat pepecselek ezzel az elemzéssel, hiszen egy műalkotás sokkal több, mint a világ pszichológiai szemlélete. Elbeszélő prózámban úgy bonyolítom a történetszálakat, és úgy alkotom meg a szereplőket, hogy a lélektani folyamat vagy esemény kvázi természetétől fogva legyen tiszta az olvasó számára. Ha egy versben képsorozatokat kínálok fel, akkor természetesen nem utolsósorban azzal a lélektanilag gondolkodó szerzői szándékkal teszem, hogy ezekből, illetve segítségükkel megteremtsem azt a hangulatot, élményteret, amely a kívánt művészi hatás eléréséhez szükséges. Véleményem szerint a lélektani pillanatnak az általam teremtett szituációban kell rejlenie, az általam használt képben úgyszintén. Tehát nem a témáról beszélek. Hanem megtervezem a témámat. E folyamat pszichologizáló kommentálása aztán valószínűleg a tudományos értelmező feladata.

Még egy utolsó kérdés az Ön „lírai produkciójával” kapcsolatban. El tudom képzelni, hogy egy történetet, egy novellát, egy regényt előzetesen megtervez. Kérdésem az, hogy vajon előre megtervezi a verseit is?

Nem. Már csak azért sem, mert a verseim az írói munkám „mellékszálai”. Prózámmal ellentétben, kizárólag spontán születnek. Természetesen ez csak az első változatokra vonatkozik. E változatot alapos munka követi; minden soron, talán minden szón eltöprengök. Ezt a munkát neveztem nyelvi „ujjgyakorlatoknak” – és ezzel a zenészek „ujjgyakorlataira” utaltam. A spontán ötlet gyakran csak két sorra vagy egyetlen versszakra korlátozódik. Ha az ötlet sikeresnek tűnik számomra, vállalom a kockázatot, hogy verset faragjak belőle.

Robert Šerban

SZIVÁRVÁNYPOÉMA

be boldog voltam amikor elvették a villanyt
mikor minden fény kialudt körülöttem
nem kellett megcsinálnom a házimat
a leckéimet
már nem kellett gondolnom
a másnapra az iskolában
olvashattam nyugodtan

meggyújtottam a petróleumlámpát
amit a szüleim a nagyszüleimtől kaptak
nekik több is volt
mert falun is elvették a villanyt
de ott az idők kezdetétől
nem volt áram
s ezeket a petróleumlámpákat
a dédszüleimtől örökölték

az én szüleimnek más gondja nem volt
csak a petróleum
amit csak ismerősökkel és kapcsolatokkal
lehetett szerezni
de végül szintén a nagyszüleim
szerezték meg
tojást adtak érte cserébe
vagy tejet vagy húst pálinkát vagy szalonnát
és egyliteres üvegben kapták
kukoricacsutkákkal dugaszolták el
a szüleim valahová a spájzba
tették a petróleumot a felső polcra
nehogy a sötétben
összetévevessük őket egy üveg olajjal
borral pálinkával vagy paradicsomszósszal
vagy akármi más páratlan dologgal ami

még volt ott
és megigyuk
a rokonok és a barátok közül
elég sokan ittak petróleumot
tévedésből
többször elképzeltem
milyen az íze
ha egyszer úgy bűzlött
az osztálytársaim házából is
ömlött a petróleumszag
mert az egész Szörényváron
órákig elvették a villanyt
főleg télen

kezdetben örültem
mert a sötétség olyan
békét hozott magával
amit a túlmozgásos aki
voltam
nem érzett soha
a sötétség eloltott bennem valamit
és bátorságot adott
egy kicsit
olyant amilyenre egy 11 12 13 vagy 14 éves
kölyöknek szüksége van
semmit nem követtem el vele
ahogy megtudtam hogy senki
nem követett el semmit
azzal a bátorsággal
de jól tudtam hogy
megvan nekem
és ez elég volt

nem nem
olvastam
s amikor szerelembe estem
írni kezdtem
a lányoknak
de inkább saját magamnak

télen a sötétség nem egyedül érkezett
valószínűleg félt egy kicsit
és azért követte szorosán
a fagy
mindketten olyan
este 6 körül érkeztek
s olykor a sötétség 11-kor sem távozott

de még ha el is hordta magát
a kurjantása a Podu Gruii felől hallatszott
a fagy velünk maradt továbbra is
és belebújt a lábunkba meg a kezünkbe az ujjak tájékán
az orrunkban a térdünkben a fülünkben
aztán
ha nem csináltál fekvőtámaszt vagy guggolásokat
ha nem jártál körbe a házban
vagy ha nem dörzsölte meg a hátad
édesapád vagy édesanyád
ha nem ugráltál egyfolytában
rövid és gyors sorozatokban
azzal a gondolattal hogy egy szép napon
eléred a keziddel a plafont
teljesen beléd furakodott
és elkezdte reszketni

néhányszor arra gondoltál
hogy átformálsz
azt a reszketést táncná
de hát elemet a hangszóróba
sem lehetett szerezni csak
ismerősök vagy a szerencse révén
s a konnektorba pedig a konnektorba
néhányan drótot dugtak
és örökre megszabadultak
a fagytól

nehezen lett este nyolc még nehezebben kilenc óra
a tíz órától úgy tűnt soha nem jön el a szobámba
a tizenegy a plafonról szállt le
a negyedbeli szomszédok diadalmas felkiáltásai közepette

mindannyian párát leheltünk
amikor beszélgettünk egymással
a fényben mosolyogtunk a párán
mint valami győztesek
mert a kalorifer a konnektorban volt és megpirosodott
és aprókat pukkant
ami a meleg jele volt

a sötétségben
a pára volt mindannyiunk kísértete
úgy tettünk mintha nem látnánk
egyszer megtudtam hogy mindenki aki észrevette
a saját kísértetét

azt a kísértet megfojtotta
vagy egyszerűen eltűnt a városból
és hetek vagy évek múlva jelent meg ismét
Németországból Franciaországból Amerikából
vagy Olaszországból jövet

vagy a Duna partján
tágra nyílt szemekkel

én jobban féltem az első felvételtől
mint bármi mástól
mert az tovább emelt
vagy eltörte a lábad
ahogy a kukoricaszár tört el ősszel
azoknak a sarlói alatt akik
nem sokat tanultak életükben
és nehéz munkát kellett végezniük hogy megéljenek

a jó élet a könnyű élet a reményteljes élet
a könyvekben volt
nekünk meg volt egy könyvespolcunk

melyet apám ha nem is naponta
de néhány naponta biztosan feltöltött
egyre újabb könyvekkel
egyik csodálatosabb és elbűvölőbb volt mint a másik
soha nem hallottam róluk
de mindegyiket el kellett volna olvasnom
hogy legalább egy valamilyen életem legyen a városban
ha nem is szép és boldog

a tehén farához fogsz kerülni
kiabálta apám amikor rossz jegyet kaptam
a hálángai líceumba viszlek
ha nem jutsz be kilenche
anyám meg előbb fenyegetőzve egyetértett velem
aztán csöndesen sírt a konyhában hogy meg ne halljam

jó gyerek voltam
még csak nem is cigiztem
és ha mégis
nem szívtam tüdőre és nem vásároltam cigit
nem én voltam a mamlasz
főleg ha mindenki csinálta
talán egy vagy két osztálytársam nem
vagyis egy vagy két srác nem tettek a szájukba cigit
stréber barmok voltak mi mások
a többiek meg vagány csávók
a budiban rejtőztünk el
a sulis udvarán vagy a bokrokban azoknál
akiknek volt udvara
ott voltunk férfiak
egy-egy Kentet Wikendet vagy Super Filtet postáztunk
és hülyeségeket beszélünk

mindenki cigizett és mindenki Ceaușescu szidta
vagy majdnem mindenki
akárhogy is mindenki vicceket mesélt Nicu bával
és Leana nénivel
én inkább a szüleimnek

akik úgy féltek a besúgóktól
mint én a felvételitől nyolcból kilencbe

szerettem falun még a tehén faránál is
néhányszor odamentem hogy figyeljem nagymamát
elkapjam a kezének a ritmusát
ahogy fejte a tejet a tehének tőgyéből
egy nagy alumíniumdézében
mintha ezüsből lett volna
tanulj anyámé ne juss oda ahova én
mondta derült égből
én meg magamhoz tértem a tejhabból
egy világba amelyik nem ismerte a szánalmat
akkor sem amikor a javadat akarta

a tehén még kalapált a patájával
a tej meg az istálló padlójára folyt
még néhány percig
olyan volt mint a tengerparton
amikor partot ért a hullám
a szívem meg úgy nőtt mint egy szivacs
a rosszak egyenek meg
kiáltott nagymama
de még csak rá sem csapott
pedig az én fületem meg-megcibálta
amikor pimasz voltam
vagy rosszalkodtam

az a trágyabűz az tartott fogva
a felvételi borzalmas történetében
falun állattenyésztő líceum volt
oda vittek volna ha nem megyek át
a világ végére
bár húsz percig tartott amíg odaértél
autóval vagy buszon
a tanulók meg akiket olykor láttam kijönni onnan
vagy leszállni a stadionnál
vidámak voltak és boldognak tűntek

mintha fogalmuk sem lett volna milyen világon élnek
vagy milyen világ vár rájuk
mintha kísértetek lettek volna
annak a nővérei akit télen
leheltem ki magamból

trágyabűz volt a másik nagyszülőknél is
akiknek nem volt tehene de volt borja
rengeteg borjú
amiket nagy alumíniumpalackból etettek
de nem olyan alumíniumból amiből a tejesvödör készült
hanem amiből a repülőket gyártották
amik után kiabáltunk ha megjelentek az égen
repülő Amerikából a kereke kolbászból

minden a kollektívben volt
a kukorica a szőlő a disznók a szilvafák a zab a cseresznyefák
az erdő
a traktorok a kombájnok a kamionok a szekerek az ökrök
a búza a tej a kukoricaszár a trágya a borjak
a nagyszülők trágyázták etették őket
szalmát tettek nekik és az alumíniumpalackkal a fejükre sóztak
amikor a borjak lehúzták a cumit és a tej kifröccsent
az istálló padlójára
és összekeveredett a szelíd állatok vizeletével

hallgassál anyádra és apádra fiam
tanulj nehogy odajuss ahová mi
me' látod hogy kínlódunk
jaj nekünk
hajnalban kelünk hogy dolgozzunk
és semmivel se maradunk
másokért dolgozunk
a fene egye meg a kollektívet mindenestül

szerettem azokat a borjakat szeretettel simogattam a fejüket
ők meg mintha sajnáltak volna
próbálták az ujjamat szopni

szerettem volna a kollektívben dolgozni
és tejet adni a borjaknak
de amikor a nagyszüleim kezdték trágázni
takarítani őket
az orromat befogtam az ujjammal
vagy kimentem annyira bűdös volt

látod apjád ez nem élet
mondta Mária nagyapa
nekem meg úgy tűnt hogy túloz
mert neki igazán tudnia kellett
mi az ami nem élet
hiszen a háborúban harcolt és orosz hadifogoly volt
vagy hét éven át
és bányában dolgozott mint egy bűnöző

arra gyanakodtam hogy belém akarja verni a rémületet
nehogy elhagyjon
és ne tanuljak
és semmirekellő legyek

a falusi élet végtelen volt
még akkor is ha a vakációval kezdődött
és a sulival végződött

bejutottam és örültem
és a faluban elkezdődött a nehézvízgyár
és a hőközpont építése

a szív nem tud olvasni
mondta egy barátom aki nem végezte el a licit
még nyolc osztályt sem
és hogy őszinte legyek
a szív helyett más szót használt
csak hogy én akkor már verseket írtam és prűd voltam
egy gesztussal válaszoltam hiszen tudtam
hogy természetesen fogalma sincs a könyvekről
de a barátom kinevetett mert vagy kétszer elkapott

ahogy olvasok
egy vaskos kötetet egy bonyolult nevű írótól
aki öngyilkos lett a puskát a szájába tette
és a nagylábujjával meghúzta a ravaszt

ez aztán a férfi
kiáltott fel a barátom és valóságos alázattal
megsimogatta
a borítót amelyen a szerző neve állt
engem meg vállon veregetett hogy bátorítson

ahogy nőttem annál többször vették el a villanyt
s a képzeletem nemcsak tizenkettedikes lányokat
hozott a szobámba
hanem bonyolult infravörös fegyvereket is
amikkel az asztrahán sapkás Nicu bára céloztam
a hideg rettenthetetlenné tesz
a sötétség pedig láthatatlanná
s az volt a szörnyű hogy a saját
fegyvereivel öltem meg Ceaușescut
csak én verset írtam
a gyilkosság a józan hideg fejemben maradt
nem tudtam a szívembe küldeni
nem is lett volna hely
ott tele volt Danákkal Cosminákkal Annákkal Mariannákkal
Sorinákkal Korinákkal Monikákkal Loredánákkal
Patríciákkal Laurákkal

egyik a másik hátán
veszekedtek egymást karmolázták kiszedték egymás szemét
úgyhogy időnként verssorokkal kellett közbelépnem
hogy békét teremtsék

a sötétség évről évre barátságosabb lett
és nem hagyta elküldeni magát
de én elit katonává váltam
csukott szemmel is boldogultam
hát még a petróleumlámpa kígyónyelvhez hasonló
kétfelé vált lángjánál
amelyik mindig azt sziszegte:

a sötétben látsz a legjobban
nézd

néhányszor a halál is megjelent
egyres emberek húsában és csontjában
akiket szerettem vagy ismertem
sőt tetszett neki Nero is
a kutya akit még kölyökkorában loptam
a szomszédoktól faluról
akik a városról lopták
és elrabolta tőlem

nézd csak
egyres gyakrabban jön majd meg kell szoknod
én meg összehúztam a szemem hogy jobban lássam
hogy megpillantsam és távol tartsam
velem nem volt dolga
bár abban a korban
meg voltam győződve hogy nem tud megbűvölni
kicselezni
átmenni rajtam

a halál olyan művész akit csak a saját művei érdekelnek
egyres pillantást sem vetne mindarra amit más csinál
akkoriban nem a haláltól félttem én nem nem nem
hanem a második felvételtől
és a matektól
a segédszerkesztésektől
amelyeket a mértanfeladatokhoz kell megrajzolni
a reductio ad absurdumtól
a kijelentésben vétett hibáktól amiket jó egy hét múlva tudtál meg
s az alatt a hét alatt sírtam dühömben hogy nem értem
nem látok a térben
hogy annyira sem vagyok képes hogy egy csonka gúlát megoldjak
amihez nem a fáraót kérik hanem a területét

kesztyűvel a kezemben gyapjúzoknival a lábamon
alul meg alsógatyában és bőrtrikóban
gyapjúpulóverben és anorákban

a petróleumlámpával mely bűzös fényt adott
készültem életem második nagy vizsgájára
és apám már nem a hálângai líceummal fenyegetőzött
hanem egy nagyon közelivel
ahol kosaraztam
és amelyikbe úgy jártam mint haza
úgyhogy úgy tűnt nekem van rendelve
az 1-es számú ipari

Ceauşescut még nem lőtte le senki
én meg lemondtam róla
mert még csak át sem utazott
Szörényváron

szerettem valakit
úgy hívták
kissé szégyellem leírni
Mona Lisa
könyvelő volt egy gyárban itt a városban és szerette a költészetet
úgyhogy az én matekező fiús számításaim szerint
mindennek plusz volt az előjele
és a jövőt csak éppen be kellett volna keretezni

csakhogy egy napon
az én szerelmem Mona megfogta a kezem
amivel felmértem őt
lassacskán és nagyon tapasztalatlanul
azt mondta komolyan nézzek a szemébe
és azt súgta nem akar látni
csak a felvételi után
a szívemben már nem lakott csak
Moooooooooooooooooooooona
elkezdett pattogni mint a kaloriferek
mikor a hőközpont meleget kezdett adni
mert közben beüzemelték
hiába kértem könyörögtem
tettem verset a postaládájába
ő komoly maradt és hajthatatlan

mert a javamat akarta és a jövőmre gondolt
mint anyám és apám

szerelem matek román
magánórák között vergődtem
feladatgyűjtemények és feladatlapok között
versek könnyek és fogcsikorgatás
elsőik között jutottam be remekül
és megkerestem az én Monámat
nagy diadalmasan és kissé vastagabb hanggal
de ő időközben férjhez ment
egy tiszthez
attól az egységtől ahol
az apja valami tiszt volt

túléltem ezt is
Ceaușescut lelőtték miközben
katona voltam és állig felfegyvereztek
egy gépfegyver 150 golyó és egy szurony
de még egyetlen golyót se lőttem ki
ő különben sem jött Craiovára
ahol katona voltam és ahol
meg voltam győződve hogy ránk támadnak a terroristák
hogyan felrobbantják a vegyi kombinátot
hogyan arab zsoldosok támadnak meg
hogyan a szekusok ellentámadást indítanak éjjel
hogyan meghalok
leírtam a végrendeletemet egy papírfecni-re
és a zubbonyom felső zsebébe tettem
a jobb oldali belsőbe
(a bal oldaliba egylejes és háromlejes érméket tettem
hogyan megvédjék a szívemet)

kicsi apró vágyam volt
egyetlen mondat
adják ki a verseimet egy kötetben

DEMÉNY PÉTER fordítása

Vida Gábor

SENKIHÁZA

REGÉNYRÉSZLET

A király őfelsége rendeletbe adta, hogy a hivatalos ünnepek megtartandók ugyan, de az általános takarékosági intézkedések szellemében a lehető legkisebb költséggel. Ursu Arcadiu tudta, hogy a híres utcabált megírta a vásárhelyi sajtó, azt is, hogy a Primaria bora „patakokban folyt”, és ez jól hangzott, bár nem volt igaz, mert mi az a húszvedres hordó? Valamikor egy rendes disznótorhoz két disznót vágtak, hajnalig az egyiket meg is ették. Ám a december 1-je másféle ünnep, mert egyesek tudták, hogy volt akkor valami nagy román gyűlés, amin kiadtak egy proklamációt. Azért nem Aradon történt, mert a szerb hadsereg éppen elfoglalta Temesvárt, és féltek a rendezők, hogy Aradot is megszállják, elfutottak hát Gyulafehérvárra, arra éppen járt még vonat. Namajdot senki sem képviselte, Kéky hadnagy is csak utólag mondogatta, hogy két srapnel megoldotta volna az egyesülést, a kolozsvári nagy magyar és székely gyűlésbe sem lőtt bele a román hadsereg, nem volt srapneljük, vagy talán mert tudták, ártalmatlan felvonulás az egész. Namajdot ott sem képviselte senki.

Ünnepi gyűlés lesz a Primarián, hirdette ki Ursu. Ott lesz minden román és minden iskolás, az összes csendőr díszruhában, minden férfi hoz egy liter bort vagy 10 lejt, kivételt képeznek a csendőrök, akiknek nincs pénzük, és nem is szabad inniuk. A megemlékezés pontosan fél 11-kor fog kezdődni, mint Gyulafehérváron, utána közebed, fogadás vagy estély nem lesz, mindenki szépen hazamegy, tél van. A dolgok a legnagyobb rendben folytak volna le, ha november 30-án a délutáni szürkületben nem érkezik meg Nicodim pópa kordén, a kicsi hűségese lovacskaival. Parókia nem lévén, a Fischer-Pescarul emeleti szobájába kvártélyozta magát el, meg is vacsorázott rendesen, gyertyákat vásárolt, és elindult felkeresni a templomát, mert a holnapi szertartás előkészületeit el kell végeznie. Fára festett régi ikont vitt a tarisznyájában, úgy nézett ki, mint egy vándor szerzetes, mélyen magába szállva gyalogolt a Regele Ferdinand utcán. A téglapépületben mindent rendben talált, az ikont kitette a kupola alatt hagyott állványzatra, amely megközelítőleg az ikonosztáz majdani helyén volt, gyertyát gyújtott,

* A történet 1939-re datálható.

letérdelt a porba, és hosszan imádkozott. Wolfné csak egyszer pillantott ki rá, mikor megérkezett, ez megint itt van, morogta, és bement, hűvös van, havazni fog. Csendes téli este volt, semmi sem zavarta, csak az ágakról csepegő víz. Az ablakokból sárga lámpafény hunyorgott a tócsákra, a központban a három olajlámpa, a malomnál, a csendőröknél villany, az is olyan sárga, mint a petróleum fénye. Az emberek otthon ültek, a boltok már bezártak, két csendőr járőrözött olykor, aztán elhúzódtak ők is.

Nicodim atya hazatért a szobájába, vacsorát nem kért, villanyt sem gyűjtött, csak egy pislákoló gyertyát, és nem lehet tudni, mire gondolt, mindig mélyen aludt, nem horkolt és ritkán forgolódott. Reggel pedig, alig pirkadt még, elindult a templom felé, hogy imádkozzék, és azután részt vegyen a megemlékezésen. Villásreggelit ígért neki Walter úr, de nem lett abból semmi. Rettenetes látvány fogadta, az állványzatról, amelyre az ikont helyezte, egy zsinegen hatalmas fehér kutya teteme lógott, a szőrét sötét, alvadt, sáros vér piszkította, minden bizonytalannal lelőtte valaki, azután hozták ide a tisztátalan lelkek. Beszennyezték az Isten házát, de az ikont legalább nem bántották, hebegte megrendülten Nicodim, amikor bekopogott a Barakk ajtaján. Akkora botrány támadt, hogy madame Wolfnak sem volt kedve nevetni, intézkedett, a személyzet vegye le a dögöt, gyorsan tüntessék el, de már késő volt. A történetnek híre ment, egyre több járókelő sétált arra, olyanok is, akik nem szoktak, és nincs arra semmi dolguk, de mivel nem láttak semmit, azt adhatták csak tovább, amit hallottak. A kutyát nem ismerték, éjjel senki sem hallott puska lövést, sem pedig ugatást vagy vonyítást. Ezért gondolták többen, hogy nem is ember volt a tettes, hanem a Nyekurát, a tisztátalan maga, ahogy Nicodim atya mondta, az ikonban kárt nem tudott tenni, mert az aljas indulatú emberek azt is leverték volna. A kiadós reggelit kénytelen volt a Barakkban elfogyasztani, szívesen is látták, csak beszélni nem igazán tudtak vele, azután pedig megjött Moldovan, és tolmácsolt. Nicodim atyát nehéz volt megvigasztalni, mert a szent hajlékot beszennyezték, az ő tudása és hatalma nem elég ezt orvosolni. Moldovan pedig úgy érezte, hogy torkig van a jegyzőséggel megint, és ezen a Tégla-báró konyakja sem tudott segíteni.

Plutonyér Danila ennél praktikusabban gondolkodott, másnap délelőtt összeszedette a felszegi legényeket, legalább tízen voltak, csizma, ujjas, kucsma, mintha egyenruhát hordanának, bajusza is volt szinte mindeniknek. A régi iskola tornácán álltak, fura tornasorban, Danila kimérten sétált előttük, és halk szóval magyarázott, messziről is hallatszott, hogy magyarul beszél. Engem ez a disznóság nem érdek, mondta, csak a fegyverek. A

legények esküdöztek, hogy ők ilyet nem, ők ilyet soha nem követnének el, hívő reformátusok mind, ugyanazt az istent félik. Danila egy ideig várt, hátha valaki meggondolja magát, aztán két fényképet vett elő, rájuk pillantott, odalépett az egyik legényhez, és nagy erővel pofon vágta, hogy lerepült a fejről a kucsma. A tornác végében feltűzött szuronnal várakoztak a csendőrök. Hol vannak a puskák? Sehol. Püff! A megütött legény mindig visszatette a kucsrát a fejére, ez valamiért fontos volt. A plutonyér sétált az arcvonala előtt, tanárosan hadonászott és mondott, váratlanul megint ütött, végül mindenik legénynek szivárgott már a vér az orrából, és vörösből kékre váltottak az arcok. Nagyobbat is tudok, mondta lihegve, banditák! Pilinkélt a hó, mikor erős fegyveres kísérettel elindultak az erdőn át a tamásházi omlás felé, mert az egyiknek eszébe jutott, volt régebb ott egy kátránnyal burkolt ládában vagy három puska is, egész nap túrták a felázott agyagot, de nem találtak semmit. Tíz év kényszermunka, vagy több, mondta Danila, és elképzelte, amint Vásárhely főterén felolvassák a napiparancsot az előléptetésről, *adjutant* Danila, talán már karácsony után, a kisebbik egyesülés¹ napján.

A baj viszont nem jár egyedül, kevéssel azután, hogy a legényeket elvitték a vásárhelyi fogdába, egy hajnalban megint kutya lógott a templomban az állványzatról, sovány korcs volt, ezzel nem golyó végzett, hanem a fejére mért ütés. Az ikon továbbra is érintetlenül a helyén volt, a nyomokból nem lehetett következtetni a tettesre, persze nem látott és nem hallott senki semmit, hiába hallgatta ki Danila a Barakk teljes személyzetét. Őrséget kell állítani, mondta Moldovan, és még egy szakasz csendőrt kérni, de Vásárhelyről azt közölték, nincs fölösleges, nélkülözhetetlen ember, oldják meg, ahogy tudják. Danila szomorú volt, mert egy ember fél, és ha kettőt állít minden éjszaka, hamar sorra fog kerülni mindenki, egy hét alatt a fiúk megbolondulnak, a Nyekurát nem játék, arra hiába fog szuronyt az ember, a golyó is kikerüli. Az épület ablakait bedeszkázták, ajtót is szerkesztettek, erős láncsal és lakattal zárták be, sötétedéstől hajnalig őrszem posztolt csőre töltött fegyverrel, a Barakkból hoztak neki forró teát és elemóziát. Minket mélységesen felháborít ez az alpári provokáció, mondta madame Wolf, ő ellenezte az egészet, előre látta, hogy nem lesz jó vége. Nem is beszéltek hosszú ideig semmi másról Namajdon. Ehhez képest a szovjet–finn háború másodlagos volt, hiába próbált Kéky hadnagy rendszeres beszámolókat tartani a hadi helyzetről, a Nyekurát mibenléte jobban foglalkoztatta még a meglett, bátor férfiakat is, mert elég, ha valaki mondani kezdi, és

¹ Jan. 24.

akkor az a dolog már van, álljon a csendőr helyébe, aki nem hiszi, és nem fél. Polgári őrséget kell szervezni, indítványozta Elemér dr. a Kaszinóban egy szombat este, nekünk fontosabb, hogy ne legyen több incidens, mint nekik, a végén tényleg a nyakunkra küldenek egy szakasz csendőrt, vagy kettőt, és szétrandalíroznak itt mindent. Vita kerekedett, hogy mivel fog az őrség őrködni, ha puska és pisztoly nincs, elég ehhez vajon a bátorság és a viharlángpás, különben is a petróleum drága, az utolsó igazi bakter évekkel ezelőtt meghalt. Polgári őrséget nem lehetett szervezni, ezt Moldovan pontosan elmondta, a hadtestparancsnokság nem fogja engedélyezni, a levelet megírták azért, ő diktálta, Aurelia gépelte, Ursu aláírta, elküldték, és nem válaszolt rá senki.

Karácsony előtt esett pár nappal, hogy egy sötét, csöpögős éjjelen, amikor az őrszem éppen falatozott, ami tilos, a puskát a falnak támasztotta, ami szintén tilos, egy foltos kutya jelent meg az úton, nyilván a kolbász illata csalogatta ide. A csendőr megijedt, a kolbászt zsebre vágta, a puskát megragadta, több lövést adott le a kutyára, és ettől olyan ribillió támadt, mint egy háború kitörésekor, az egész város felébredt, a tűzoltók is szinte kivonultak, emberek ingben, gatyában, fejszével és vasvillával. Danila ordított, érezte, ha sokáig tart ez a felfordulás, akkor az előléptetésből, könnyen meglehet, semmi sem lesz. A legény restelkedett, a földig le volt hordva, bárkivel megesik, hogy árnyakra lövöldözik, nehéz az éjszaka, de hogy el sem találja, az botrány, látszott a kutya nyoma a sárban, húsz lépésre sem volt, aztán eliszkolt. Harmadnap, amikor Nicodim atya megjött a füstölőivel imádkozni, megint ott lógott egy döglött kutya az állványon, az ikonhoz most sem nyúlt senki, a csendőr viszont esküdözött, ez nem az a kutya, amelyikre lőtt, mert az elszaladt, biztosan a Nyekurát volt, azért nem találta el. Hát nem mindegy, melyik kutya lóg a román templomban, kérdezte madame Wolf, akinek elege is volt az egészből, meg élvezte is a felfordulást, ennyi embert ritkán fogadtak a Barakkban, a központ már nem a Fischer-Pescarulban van, ide jár, aki szórakozni akar. Wolf úr rendszerint egy butélia konyakot vett elő, mindenkit megkínált, Nicodim atyát is, a csendőröket is, így még soha nem őrizték a házát. Sűrűn havazott, arra gondolt mindenki, ha így is nyom nélkül jár az, aki a kutyát hozza, tényleg a Nyekurát lehet, de sokáig nem történt semmi, újságcikk nem született az ügyről, a cenzúra úgysem engedte volna megjelenni.

Karácsony este templomba mentek. Bora kívánta ezt, ő sem tudta, miért, évek óta nem fordult ez elő, ahogy elkopott a világ és az élet körülötte, már a templom se jelentett semmit, hiába szónokolt Imre atya, hogy van

isten, és vallásszabadság is van, csak nem kell túlzásokba esni tőle. Alíznek elkomorult ilyenkor az arca, nem kérdezte meg, de Bora tudta, miért engedi az Isten ezt a sok barmot uralkodni, ez volt a kérdés, erre nem tudott Imre atya válaszolni, mert miért is volt megengedve Trianon és Világos, Nagymajtény és Mohács? Mégis mit csinál ilyenkor, és hol van a magyarok istene, az a nagy gondviselő, aki nélkül egy hajszál sem eshet le a fejetekről? Istennek nem ez a dolga, kezdte Imre atya, valahányszor idetévedt a szó. Hát mégis mi a dolga, kérdezte Alíz. Csak Bora tudta, hogy ilyenkor az a két-három pohár bor dolgozik benne, amit már nem a pincében, hanem a kamrában tölt magába, mikor belép, hogy a lisztes ládát vagy az uborkákat ellenőrizze. Ha pedig Isten a dolgokba nem szól bele, folytatta Alíz, akkor miért imádkoztok a román királyért? Imre atya szabadkozott, a királyért mindig is imádkoznak, mióta világ a világ, körrendeletbe van adva. Alíz nem hagyta annyiban: és a király szeretője, azért ki fog misézni? Nem zsidó, nekem elhihetik, mondta Ahasvér, de nem hitték. Egy kurva, mondta Kéky hadnagy, de azt némi elismeréssel vette tudomásul, hogy Ófelsége a hadsereg körében ünnepli a karácsonyt, a fia is vele tartott, Mihály gyulafehérvári nagyvajda.

A templomozás jó volt, Kalagor a férfiak között ült, nagyon hátul, invitálták előre, jöjjön, mérnök úr, de ő nem akart, hátulról viszont nem látott semmit, csak amikor Dávid tiszteletes felment a szószékre, és beszélni kezdett, akkor eszmélt, hogy nem igazán érti, amit mond, és nem érti ezt az egészet, bár a szószék egy-egy bő taglejtésre nyikorog. Volt aztán éneklés, meg egy túrhető orgona is szólt néha, a templomban hideg volt, megszire szállt a lehellet. A téglával kirakott padlót nézte, itt-ott kikopott az idők során az eredeti, és másfélével pótolták, de azt már nem sikerült olyan egyenletesen rakni, a tölgyfa padokba monogramokat véstek és évszámokat, már 1872-ben is unta valaki a szertartást, vagy nem értette, ám volt egy jó bicskája. Sötét éjszaka lett, amire véget ért az istentisztelet, apró pelyhekben havazott, egyre hűlt az idő, Kalagor fázósan húzta magán össze a kabátot. Borát egészen körülvették a nők, mintha eddig nem is létezett volna, de most felfedezték, nincs annyi élete az embernek, hogy minden meghívásnak eleget tudna tenni, papné, tanítónő, kántor. Siker volt a templomozás, Borának sugárzott az arca, elköszönt mindenkitől hangos szóval, hogy igen, majd elmegyünk és beszélgetünk, elhajtottak a szekerek és a kocsik, elszéledtek az emberek, ők pedig karonfogva indultak Alízhoz, ahol a lovat hagyták, ki se fogták a kocsiból, csak pokrócot vetettek a hátára, meg szénát eléje.

Alíznál egyetlen gyertya pislákol, ő pedig aludt, a házban nem volt senki más, a cselédek nyilván elengedte, nekik is karácsony van, a tűz is kialvóban, de még van parázs a kályhában. Kalagor a nyikorgó ajtóval babrált, fát rakott a parázsra, majd becsukta. Bora valami kis ajándékot tett a gyertya mellé, megpiszkálta a hosszúra égett, görbe kanócot, ettől a gyertya lobogni kezdett. Alíz a szemét kinyitotta, és elmosolyodott. Heródes kutyái már elmentek, és nem találták meg, én a gyermeket elrejtettem, mondta, ettől Bora hirtelen hátralépett, Alíz kiugrott az ágyból, és mint kiderült, anyaszült meztelen volt, az almáriumhoz futott, amelyen egy kormos üveg állt, meghúzta kétszer is, nyelt egy nagyot, majd a kályha felé indult, intett Kalagornak, hogy nyissa ki az ajtót, mert hideg van, fázik, a szájából a tűzbe köpte a pálinkát, ami kékes lobot vetett. Kalagor riadtan lépett hátra. Bora egy takarót vett kézbe, hogy ráteritse, de Alíz ráripakodott, most ez nem kell, mert én a tűzembert várom, akit a kályhában szénnel etetnek, kinyúl értem, és kiszáll a kályhából, a tűzben hatalmas, erős, legyőzhetetlen, de kint esetlen és szánni való. Szeret és szeretem, de sajnálom is. Szánalom neki nem kell, de a testemet szénné égeti. Ölelem, sírok a vállán, de csak akkor tudom szeretni, ha visszateszem a tűzbe, mert ő eleven tűz. Emlékezni fog rá, hogy emberi alakjában valaki a vállán sírt. Meleget és fényt adó lángok, a pusztító parazsakba félelem nélkül nyúlhatok, már nem éget, egymáshoz szelídültünk. Benyúlt hirtelen a kályhába, kiemelt egy kis parazsat, és úgy tartotta sokáig az ujjai között, mint egy falat kenyeret, ne féljete a tűztől, ez az én testem, ebből vagyok, nem égek el. Ez a szentlélek, aki meglátogat engem álmomban, és foganok tőle isteni gyermeket, mert van neki miből, mint egy csődör, nyerítenek a Heródes kutyái, de én a gyermeket elrejtettem, őt soha senki nem fogja megtalálni. És aztán vissza kell menni mindenkinek a tűzbe. Visszadobta a zsaránokot, és felvihogott. Ti jó emberek vagytok, csak gyengék. A gyengék jósága rövid életű, a gonoszok ideje jön, és a tűzé. Ha pedig a megváltóval találkoznátok, mondjátok el neki, hogy én egy ideig minden nap vártam. De nem jött senki, hogy azt mondja, menj és többet ne vétkezz! Visszatipegett az ágyhoz, bebújt a dunyha alá, motyogott valamit, hogy jöjj, uram, és szólíts magadhoz, aztán nyögve, hortyogva elaludt.

A gyertyát égve hagyták, a kaput nem zárták be, karácsony este van, mondta Kalagor, hátha ide térnek be. Kik, kérdezte Bora. A háromkirályok, ilyenkor bármi megtörténhet. Mentek a sűrű éjszakában hazafelé a megszokott úton, a kicsi lovacskát sem nógatni, sem irányítani nem kellett, a kátyús részeket is kikerülte, nem volt egészen sötét, a felhők fölött ragyo-

gott a majdnem kitelt hold. Kalagor arra gondolt, hogy a gyerekek Iszlai felügyelete alatt már tízpercenként mennek ki az istállóba, hogy megszületett-e a kisjézus, mindannyiszor meggyújtják a viharlámpást, a cselédlány felöltözteti őket, és elindulnak. Ott lapul már a széna alatt egy egész betlehem, fából, szalmából és csuhából készítette, a pincében a feldíszített fa is őket várja csak, hogy amikor előkerül a betlehem, akkor bent is kigyúl az első gyertya, angyaljárás van ma este. Bora pedig arra gondolt, hogy szegény Alíz teljesen megbolondul, ha még sokat iszik, igazán kár érte. Már a Sós-kúti lápot is elhagyták, egészen közel jártak a házhoz, amikor valahol messze a hegyek között egy hosszú, éles vonyítás szólalt meg, aztán egy másik válaszolt rá a szemközti oldalból, és talán egy harmadik, valahol nagyon messze, tompán, mint egy visszhang. Farkasok, mondta Kalagor, és megnógatta a lovat.

Ugyanezt az üvöltést hallotta Nicodim atya is azon az estén a félkész román templomban, beleremegett, mert szilárd meggyőződése volt, hogy órá a Megváltó vigyáz ugyan, de nincs ember, aki ne borzongana ettől a hangtól, és nincs állat, amely ne csendesedne meg egy pillanatra. A templomban ült egy fatuskón, vékony gyertyát égetett, imádkozott, elmélkedett, és hosszú percekig nem gondolt semmire. Fényesre kopott somfabotját néha megszorította, máskor letette. A Megváltó azt mondta, ne vigyetek magatokkal botot és batyut, de mellette volt egy kis elemőzsiás kosár, amit a Wolf-házban kapott, váltig marasztalták, van üres szoba a ház végében, aludhat ott, lakhat is, de ő nemet mondott. Szembe kell nézni a Nyekuráttal, vagy azzal, aki a nevében garázdálkodik, a csendőrt elküldte, az el is ment aludni örömmel, nem kell ide puska, elég lesz a hit. Az ételhez nem nyúlt, egy rövid korty bort ivott, visszadugta a palackot: majd aztán, vagy ha megvirrad. Órák teltek eseménytelenül és csendben, néha felállt, körbejárt a falak mentén, a saját lépteit alatt ropogott a kavics. Szokva volt a magányos virrasztáshoz, de amikor valaki halkán kopogott a deszkaajtón, összeresztett. Az állványzat mögött állt éppen, a sötét kupolába nézett, a bot sem volt nála, nem mozdult, ökölbe szorította fázó kezét. A kopogás megismétlődött. Engedjen be, mondta egy türelmetlen, suttogó női hang románul. Ez lesz az, gondolta, felkapta botját, a bejárathoz sietett, legyen meg a te akaratod, és háromszor keresztet vetett. Hirtelen mozdulattal résznyire tárta az ajtót, a botot maga elé fogta. Wolf Nelly állt az ajtóban, ezüstróka sapkáját belepte a zúzmara, a kezében tartott puskát benyomta a résen, és Nicodim atya nem is ettől kezdett hátrálni, hanem a jázminillatú parfüm taglózta le majdnem. Őrködünk együtt, mondta Nelly suttogva,

jellegetes magyar akcentussal, mint aki hosszan készült ezzel a pár szóval. Nicodim atya hátrált, erősen markolta botját, Nelly meg magyarázott, hogy nem akarom bántani, segíteni jöttem, nehogy valami baja essék, ezt már magyarul mondta, majd elismételte franciául, de nem sokra ment vele. Mi lenne, ha raknánk egy tüzet, kérdezte, a puskát letette, forgácsot gyűjtött, és lécdarabokat, zsebkéssel vékony szilánkokat hasított, a gyertyát alátéve meggyújtotta, néha felpillantott a papra, az csak állt konokul, motyogott magában, és időnként keresztet vetett. Mikor a tűz ropogott már, Nelly a földre telepedett, lábait maga alá húzta, a puskát a térdére tette, és Nicodim döbbenten vette észre, hogy zöld posztónadrág van rajta, mint a vadászokon, és barna, fűzős csizma, ilyen öltözetű asszonyt ő még nem látott. *Sionist merge la Palestina*², mondta Nelly, a pap elmosolyodott, és hevesen bólogatott, de legalább egy órába került, amíg le mert ülni a tuskóra, és még egy, amíg végül falatozni kezdtek. Még nem pirkadt, amikor Nicodim elbóbiskolt, Wolf Nelly halkán osont ki a templomból, fáradt volt, gyűrött, és elfogyott a fa. Haza kell menni, gondolta, mielőtt a mama kialussza a veronált, a papa meg a konyakot. Ha nem történt eddig semmi, akkor már nem is fog, nem kellene senki megtudja ezt az őrséget. Amikor Nicodim vacogva és elgémberedve felérezte, a tűz és a gyertya már ki volt aludva, kint szürkén világított a hó, rémületére egy kutya ült vele szemben, és az elemózsiás kosár felé szimatolt, hirtelen a botja után kapott, ettől az állat rémülten iszkolt el. Kilépett a nyitva maradt deszkaajtón, sűrűn hullott a hó, a Barakk mögött valaki fát hasogatott.

² Cionista vagyok, Palesztinába megyek (rom.)

HARC AZ EGYETEMÉRT

(RÉSZLET EGY EPOSZBÓL)

„A cégtáblákat, cégéreket leszerelő és más utcákba elhurcoló, csínytevő diákok 1451-ben egy tekintélyes özvegyasszony, Bruyères-né háza elől kiástak egy nevezetes mérföldkövet, melyet tréfásan régóta „pet-audiable”-nak (ördögfingnak) neveztek. A követ elcipelték és ünnepélyesen fölállították a diáknegyedben. Az asszony panaszt tett, és visszakövetelte a követ. A város rendőrkapitánya, Robert d’Estouteville (...) igazságot akart szolgáltatni, a diákoktól elkobozta a követ, s a Királyi Palota udvarában helyezte biztonságba. A diákság azonban megostromolta a palotát, és visszaszerezte a követ. (...) A rendőrkapitány (...) 1453. május 9-én embereivel megszállta a diáknegyedet. (...) Negyven diákot letartóztattak. (...) Az egyetemi hatóság az illetéktelen rendőri beavatkozás ellen azzal tiltakozott, hogy beszüntette az egyetemi előadásokat (...) elrendelte a templomok bezárását. A hosszan húzódó ügy (...) végül is az egyetem győzelmével végződött, a diákok elégtételt kaptak.” (Szegei Pál)

6. ÉNEK

Az ördög-ügy

1

Az özvegy azonban nem várhat,
az ördög is segít neki,
majd megmutatja a világnak,
mik is a pénz érvei.
A pusztulást nem nézheti,
aki érzékeny a dolgokra.
Hogy tevékeny, kiélvezi,
maga gondját maga megoldja.

2

Hiszen tudja, hogy mi hiányzik
a világból és itt a térről,
egy útmutató, mi a házig
vezet akárkit el vidékről,
valami kő az utcaképből
a világ egységéhez kéne,
ami aztán bőven megtérül –
az ördög meglassult beszéde.

3

A diákoknak azért kellett,
mert titkos pénzekre mutat,
varázskő volt az, pokolfelleg,
soha nem ismert árnyalat,
éjszakánként egy árnyalak
kilépett belőle, s rátámadt,
ki gyanútlanul elhaladt
arra, megszerezte magának,

4

kéretlen tanácsot adott,
mindig hatásos, mindig aljas
volt a szava, s a hajnalok
megmutatták a bonyodalmat,
hogy éjjel megint vad hatalmak
csaptak össze titkon a kőnél,
hogy levágott fülek maradtak
ott, fagyott jajszó, kiömlő vér.

5

Kiment az özvegy reggelente,
gyakran elszórt pénzt is talált,
mi értékes volt, összeszedte,

és kiborzonghatta magát,
hogy ahol él, milyen világ,
mindennek van éjjeli arca.
Az ördög torkába belát
itt, s mindez nagyon felkavarja.

6

A talált érték sem kevés volt,
fontosabb a biztos tudás,
hogy megértheti az egész kort,
mi csak megrögzött árulás,
kéj és erőszak, semmi más,
nincs itt igény az angyalokra,
az ördögé a jó fogás.
Mindig szüksége volt egy okra,

7

hogy magyarázata legyen,
miért nem megy el a misére,
miért nem él, és Istenem,
miért hajtja rosszra a vére.
Így szüksége volt a kövére,
mi ott állt az ablak alatt,
veszélyes volt, ezért megérte
töprengeni, s egy gondolat

8

már egyre jobban eluralta,
a kőfaragók utcájába
ment, amíg még az ördög arca
ott van előtte, folyton látja,
találjon egy olyan szobrászra,
aki megérti hallomásból,
s fehér mészkőből megcsinálja,
mi úgy hiányzik a világból,

9

az ördögarcú kilométer-
követ. Hiszen pótolható,
mi vaskos, földi, és nem éter-
i szépség, vagy nem megható
festmény, gyors háborús adó.
Sokféleképpen kirabolnak,
senkinek sem elég a szó,
de pár arany mindent megoldhat.

10

Az özvegy ebben tévedett!
A kőfaragók elpirultak:
Az ördögről a méretet
hogyan vegyem le? A pokolnak
mindig csak bajai adódnak,
jobb nem keveredni bele.
És a templomban is leszólnak.
Oda az ember élete.

11

Egy tudós eladhatja lelkét,
a mesternek nincs is olyan,
a faragásban néha elvét
egy apróságot, s odavan
egy napi munka. Elrohan
az élet ördög nélkül is,
már belebuktak annyian.
Engem semmi se kényszerít,

12

engem semmi se kötelez,
hogy nagy dolgokért feláldozzam
a biztonságos életet.

Valaha én is ábrándoztam,
az öröklétért voltam gondban,
de ez az út nem visz oda.
Néha művész vagyok álmomban –
fölébredek, s minden oda.

13

Nem faraghatok ördögportrét,
ahhoz túl kis ember vagyok.
Hogyha magától elcipeltek
a követ, nem tréfadolog.
A sors ellen nem lázadok,
magának is ezt tanácsolnám.
De mérföldkövet faragok,
ha kívül áll az ördög dolgán.

14

Az ördög-ügyből kikerülni,
lehet ez is művészi cél,
kicsit égi, és kicsit földi,
a problémák mellett beszél,
de nem papír, nem is acél,
csak értéktelen kőből készül,
a munka sok, a forma szép,
ezért alkalmas menedékül.

BALLADA A MŰVÉSZET HATÁSÁRÓL

A művészet anyagi érték,
az érték nem mindig anyag,
ezt már többen elbeszélték,
mégis elmondatlan marad,
amíg meg nem érted magad,
a lényegre magad kell rájöjj,
és akkor is egy pillanat,
aztán a megértés is rád dől,

belep, ami látni segített,
a sötétben tapogatózol,
hogy nem érted, végre megérted,
hogy semmi se jó épp a jótól,
a rossznak pedig bárhogya hódol,
a művész körül egy varázskör
van, nyáron hóból,
aztán a megértés is rád dől,

hiszen nem is érteni kell,
nem a levőt fönntartani,
a nemlétből, ami figyel,
közelségét kimondani,
ez a legnagyobb valami.
Semmi művészet, már csak elvből
sem, tanácsot nem hallani,
aztán a megértés is rád dől.

AJÁNLÁS

Rémült olvasó, megnyugodhatsz,
a nemértés leszáll rád föntről,
a félreértés is megmozgat,
aztán a megértés is rád dől.

7. ÉNEK

Az ördögszél futása

1

Hogyan esett, végül mi történt
a kővel pár nappal korábban?
Elszökni hagyták, mint egy őslényt,
mely kővé vált saját korában,
de mozogni vágy mostanában.
Nem tudni, hogy került oda,
egykor itt volt egy ördögállam
mindig rohadt fővárosa.

2

Aztán az emberek követték,
gallok, latinok, franciák,
az ördögnépet elfeledték,
pár kő maradt meg legtovább.
Egy részeg diák így dumált,
nevezzük el Robespierre-nek.
Milyen nevek élnek tovább?
Melyek tartalmaznak némi elvet.

3

A szép Danton, ásót hozott,
a többiek is mind szerszámot
ragadtak, mert minden mozog,
ha felforgatjuk a világot.
Ilyen csodát senki se látott,
megindult a diák-negyed,
tengerként szétnyílt, ami állott,
elaggott volt és téveteg.

4

Nem lázadásnak indult persze,
de benne volt lélegzete,
amit, ha dühvel elkeverték,
az ócskaságnak végzete.
Mindenki tudta, élt vele,
a nevetés égisig csapott,
a sötét az izgalmat növelte,
és indultak a csapatok.

5

Egyszerre röhögve és csendben,
egyszerre változást akarva,
de nem is sejtve, mi van ebben,

új ördögöt festve a falra,
majd őt is felhasználva arra,
a híres követ kiemeljék,
s vigyék a túlparti talajra.
Mért van fent föld, és mért van lent ég?

6

Azt hiszed, ez csak gazemberség?
A tolvaj is egyetemista
volt köztük, magiszter. A lelkét
mind eladta. S így kapta vissza.
A polgártól megkaparintva,
kívül feudalizmuson,
Isten felé meghosszabbítva,
még rossz felé is jó úton.

7

Igaz úton még rosszfelé is,
független összetartozás,
az öröm közelségét érzik,
gondolkodni mer sok diák.
Az ilyenféle orgiák
is zsenialitást csiholnak,
a világépítésre vár,
és rájuk dől a béna holnap.

8

Nem ördöggel fognak szerződni,
nem szolgálnak királyokat,
nem pokolbéli és nem földi
semmilyen fontos feladat.
A kő jelkép, a múlt kihagy.
Ott az egyetem udvarán
az ördöggő csak kő marad.
Ki hisz babonákat ma már?

9

A Biblia, s a józan ész,
a részegség, s az oktatás,
a félelem, az éhezés,
a másra hagyott szolgaság,
a jól megfontolt lázadás,
a jogok tiszta rendszere,
ez szabadság, mi volna más,
hülye, aki nem él vele.

10

A kő ővelük menekül,
futnak a vak sötéten át,
a campus udvarára ül,
nem lép innen soha tovább.
Borral locsolták, így szokás,
de hirtelen egy ördögarc
mutatta meg rajta magát,
egy fény villant, hogy mit akarsz,

11

egy kénfelhő, hogy hol vagyok,
rosszkedve támadt az ördögnek:
Ti inkább vagytok angyalok,
pedig hívei a bűnöknek,
de a dolgok furcsán működnek,
nemrég még Jean d'Arc járt elől,
most részeg ficsúrok hősködnek,
s egy egész korszak összedől.

12

Szakadt ruhák és betegségek,
egyetemi agyszülemény
mögül felszálló bárgyú ének,

így kap új formát a remény.
Mit kívántok, azt kérdem én,
bár nem azért, hogy teljesítsem,
átfutott párotok fején,
ha én vagyok, miért van Isten?

13

S ha ő van, én mit akarok?
Barátok vagyunk, ellenségek?
Rendőrré, pappá változok,
az Isten legyen a tiétek.
Ember, a változást megérted?
Itt majd egy miniháború lesz.
A baj, a nyomor újraéled.
Étel nem lesz, de lesz elég szesz.

14

Hogyha a titkok érdekelnek,
ne velem szerződjetek akkor,
ha megtagad mindenki, s elvet,
gyorsan eljöhet az aranykor.
De hagyok itt annyit magamból,
e követ, hogy adjon erőt,
urat formálni szamarakból.
Épüljön hülyeség-erőd.

15

A harcot most megnyeritek,
de eljön az ökör-királyság.
Az égbe az út meredek,
az emberek nem is kívánják.
Hogy mi lesz majd, inkább kívárják,
a tudás magára marad,
a művészetet majd leváltják.
Ó, boldogító pillanat!

16

Nem én kellek, de engem kaptok,
nem engem kaptok, szinte senkit,
egy szirtisas helyett galambot.
A patanyomok azt jelentik,
kisértek épp, csak legyen kit,
kisértet az már, és nem én.
Az újkor engem is legyengít,
eltűnök majd a közepén.

Tamás Dénes

SZABADULNI
A VASTÜDŐBŐL

KÉRDÉSEK KRUSOVSZKY DÉNESHEZ

1. *Olyan alkotó vagy, aki erősen jelen van a magyar irodalmi életben. Ugyanakkor lehet tudni, hogy ezt Bécsből is teszed. Hogyan lehet onnan a magyar irodalmi élet részének maradni? Egyáltalán milyen előnyei és hátrányai vannak onnan hazatekinteni? Mit jelent a hely az alkotói életed számára?*

Ez a helyzet a Covid megjelenésével elég nagyot változott, akkor hazajöttünk, vagyis Budapestre, első körben úgy gondoltuk, csak egy-két hónapra, aztán félig itt is ragadtunk. Csak azért félig, mert sűrűn visszajárunk Bécsbe, és a család egy része továbbra is sok szállal oda kötődik. Korábban Bécsből jártunk Pestre, most ez megfordult, de tény, hogy mindkét város nagyon fontos számomra. Azt, hogy mit nevezünk irodalmi életnek, nem tudnám pontosan megmondani, de azt gyanítom, hogy valamiféle fikció fedőneve ez. A világjárvány idején az egész amúgy is erősen a virtuális térbe került át, és részben ott is maradt máig, tehát nem látom nagyon radikálisnak a különbséget aközött, hogy a Lajtán innenről vagy túlról próbálok beleképzelni magam a dologba. Persze, vannak előnyei annak, ha magyar íróként Budapesten van az ember, de egyrészt ezeket az előnyöket én elég kevésbé használtam ki az utóbbi időkben, másrészt meg számomra sokszor inspirálóbb a távolság, semmint bénító lenne. Bécsben általában nyugodtabb vagyok, de szűkebb a mozgásterem, Pesten idegeskedni szoktam, de szélesebb terepet tudok bejárni. Lehet választani, mondhatnám, de szerencsére nem kell.

2. *A közélet is foglalkoztat. Elsősorban a kulturális közélet, sokat is írsz ezzel kapcsolatosan, most elsősorban a Magyar Narancsban megjelent publicisztikáidra gondolok. Nem nehéz beleállni ezekbe az ügyekbe? Mi indított arra, hogy közéleti témákról kezdjél írni?*

Inkább az a kérdés, hogy mi nem. Régebben is úgy gondoltam, hogy fontos bizonyos párbeszédbe, vitákba, csatákba véleményalkotóként be- szállni, vagy épp ilyesmit kezdeményezni, ha már úgynevezett írástudó az ember, bármit is jelentsen ez. Az elmúlt időszakban az efféle indíttatás pedig még inkább megerősödött bennem, nem függetlenül attól, hogyan alakult a társadalmi közbeszéd minősége, egyáltalán a társadalmi lét, s azon belül az egyéni mozgástér körülményei Magyarországon. A magyar iro- dalomnak egyébként is ez az egyik izgalmas hagyománya, hogy a szépírók közírók is voltak egyben. Mikor mennyire lehettek, más kérdés, de mond- juk Adytól Móriczon át Esterházyig elég erős a névsor. Az elefántcsont- torony mint koncepció, amilyen szépen hangzik, annyira diszfunkcioná- lisnak tűnik ma ismét, vagy ma még mindig. A megszólalás felelősségénél engem jobban nyomaszt a meg nem szólalás veszélye. Sokan azt hiszik, hogy azzal üthetik meg a bokájukat, ha véleményt mondanak, holott sokkal rémisztőbb a magunkra erőltetett hallgatás. Persze, a panasz kultúra is hor- rorisztikus, de azért bizonyosfajta önreflexióval, vagyis az önkritikai munka meg nem spórolásával elkerülhető talán, hogy ugyanazokat a közhelyeket sóhajtozzuk folyton. Ráadásul olyan változatos és sokszínű az elmebaj, ami körbevesz minket, hogy már emiatt is nehéz belefásulni a válaszreakciók előállításába. Jó lenne hinni mindeközben, hogy azért fejt ki a véleményt az ember, mert ezzel változtathat a dolgok folyásán, csak hát azt látjuk, hogy a folyás nem nagyon változik. A vélemény ettől még vélemény marad, nem biztos, hogy az a minőségi fokmérője, mit értünk el vele. A lehetőség arra, hogy gondolkodhatunk, hogy beszélhetünk a körülöttünk zajló dol- gokról, önmagában elégséges indok arra, hogy beszéljünk is.

3. Mi a te alkotói habitusod? Mit keresel a műveiden keresztül? Vannak írói problémáid, amit az írás révén akarsz megoldani?

Szeretnék bizonyos dolgokat elmondani a lehető legjobban, de a lehe- tő legjobb borzasztó nehéz, folyton elhibázza az ember, ezért folyton újra kell próbálnia. Nagy vonalakban erről szól számomra az írás. A műveimen keresztül, ha lehet így mondani, ennek a feloldását keresem, és mivel az írással tudom magam a leginkább kifejezni és egyben elfoglalni is, általában ezeket a dolgokat is az írás révén akarom megoldani. Ha szájharmonika- művész volnék, a szájharmonikázás lenne a válaszom, de hát sajnos nem vagyok az.

4. Kiegyensúlyozott embernek mutatkozol, aki erős esztétikai és etikai alap- vetésből kiindulva ír, értékel, minősít. A válság része valamilyen módon az éle- tednek?

A látszat néha csal, ráadásul a kiegyensúlyozottság egy nagyon munkaigényes elfoglaltság, rettenetesen fárasztó tud lenni, de tény, hogy e téren legalábbis elég szorgalmas vagyok. Ha lustább lennék, valószínűleg már szétestem volna rég, amire időnként elég komoly esély is volt. Ugyanakkor a kiegyensúlyozottságot és az esztétikai vagy etikai alapállást nem hoznám feltétlenül közös nevezőre. Számítalan labilis, de gerinces emberrel találkoztam már, és legalább ennyi stabil, de aljas alakkal is, az esztétikai rész meg végképp kiszámíthatatlan. Vagy majdnem az, hiszen mégis, a klasszikus példákat – Gesualdo, Caravaggio, Céline, Pound etc. – leszámítva, végül is inkább az van, hogy a nyomasztó alakok produkciói is nyomasztók szoktak lenni. A psziché labilitása vagy kiegyensúlyozottsága mindezzel együtt nem gerinc kérdése.

5. Számodra jelent valamilyen problémát a műfajok között váltogatni? Illetve mi az igazi kihívás a különböző műfajokban?

Nem, sőt, felüdülés minden váltás. Ez bizonyára alkati kérdés nagyrészt, és nem is fejthető fel teljesen, mindenesetre én rettenetesen szeretek egyik műfajtól vagy műnemtől elrugaszkodni, és áttempózni a másik felé. Aztán vagy odaérek, vagy nem, de az elrugaszkodás mindig élményszámba megy. Kihívás egyelőre nincs, vagy nem veszem észre, mi az, de ez lényegében ugyanazt jelenti. Ha végül eldőlné az egyensúly egyik vagy másik irányban, akkor annak oka lesz, és magától fog végbemenni, de ettől most még aligha kell tartanom.

6. Mivel kritikusként is tevékenykedsz, nagyobb rálátásod van a magyar irodalomra. Hogy látod különválasztva a próza és a líra helyzetét? Mintha más szerepet töltenének be a magyar kultúra vérkeringésében. Sőt, mintha a státusuk is mást jelentene manapság.

Abszolút más a státusz, mint ahogy más a terep, a dinamika, a játéktér, a tét és nagyjából minden egyéb is, mégis valahol ugyanott gyökerezik líra és próza, ugyanúgy irodalomként beszélhetünk róluk, ami önmagában is megmagyarázhatatlan és fantasztikus dolog. Nem nagyon akarom elkezdni a szokásos közhelyek sorolását a regény primátusáról és a líra szubkultúrává válásáról, már ha egyáltalán valaha is volt a költészet bármi más, mint szubkultúra. Maga a kultúra szubkultúra. A felnőtt lakosság tíz százaléka olvasott el tavaly legalább egy könyvet. Miről beszélünk? Minden egyes olvasó ember egy csoda kábé, ha innen nézzük, és hát másfelől nem is igen tudjuk ezt nézni. Prózát, főleg regényt valóban többen olvasnak, és ennek megvannak a maga esztétikai és olvasásszociológiai okai. Mondhatni így is van jól. Miféle világ lenne, amelyikben mindenki verseket olvasna? Pláne,

hogy a helyi hagyomány szerint az emberek előbb írnak verset, mintsem olvasnák a költészetet. A magyar kultúra és általában a kultúra vérkeringését, meggyőződésem, hogy nem az egyes művek határozzák meg a leginkább, a művekre szükség van, nyilván nem azt mondom, hogy nem, viszont a kultúra működése, a kulturális élet pezsgése vagy legalább bugyborgása szempontjából a reflexiónak, a kritikának, a dialógusnak, az értelmezésnek és a beágyazásnak van rettenetesen fontos szerepe. Ezek borzasztóan alacsony szinten vannak ma Magyarországon. Nem azért, mert nem volna elég jó potenciális kritikus, hanem mert azok nem érnek rá kritikát írni, nem engedhetik meg maguknak azt a luxust, hogy egyetlen könyvet, ne adj' isten!, egy-két verset olvassanak hetekig-hónapokig, és azokról vitázzanak szóban és írásban. Az irodalom olcsó, a minőségi irodalmi élet drága. Magyarországon művek vannak, de alig van utóéletük. Egyébként ez a hagyomány, mindig is ilyen volt a helyzet, szellemi értelemben ez mindig egy leszakadó periféria volt, mint ahogy ma is az. Az államnak és a társadalomnak kellene egyik napról a másikra gyökeresen megváltoznia ahhoz, hogy ez majd száz év múlva ne ugyanígy legyen. De erre aligha van esély. Ez egy tradicionálisan szubkulturális berendezkedésű kultúra, világszínvonalú alkotásai a nyugati kultúra szubkulturájának szintjét érhetik el, és már ez is óriási, emberfeletti teljesítményt igényel.

7. A magyar irodalomban lassan már közhely, hogy az igazi sikerműfaj a regény. És hát te is nagyregényeddel érted el a közönségsikert. Feltételezem, nem ennek a sikernek a reményében kezdted el prózát írni. De akkor mi volt az, ami egy sikeres, többkötetes költőt arra indít, hogy prózát kezdjen írni? Hogyan történt ez az átállás?

Nem igazán álltam át, ma is írok verseket, a regény óta egy gyerek- és egy mondhatni felnőtt-verseskötetemet jelent meg, plusz egy esszékötet. Most megint elkezdtem egy regényen dolgozni, ugyanakkor elég sok verset is írtam az utóbbi két évben, tehát ezek a munkák párhuzamosan futnak lényegében. A regényhez sokat kell ülni, de amikor feláll az ember, könnyen elképzelhető, hogy hirtelen verseken kezd el gondolkodni. Velem legalábbis megesik olykor. Közönségsikerre nem gondoltam, de reméltem, hogy érdekelni fog néhány olvasót, amit ajánlani tudok nekik, és ez végül is valóban így lett. A regény előtt már volt egy novelláskötetem, *A fiúk országa*, számomra az jelentett inkább valamiféle elmozdulást. Az úgynevezett faltól falig írás megkísértése volt, és a végén annak a belátása, hogy ez engem foglalkoztat, sőt, szórakoztat, egyszóval, akarom még ezt folytatni. A regény innen nézve logikus fejlemény. Ha részleteire lebontva kell meg-

válaszolnom, akkor a prózáírásban elsősorban a figurák és az események lehetősége izgatott, illetve az idővel való játék. A lírában nincsen idő, ami egy fantasztikus dolog, de hát aztán néha mégis vágyik rá az ember, hogy az idővel is bíbelődjön egy kicsit. Hasonlóképpen emberi alakok sem igen vannak az olyan versekben, amelyeket én szoktam írni, leszámítva talán a gyerekverseket, de még ott sem ugyanolyan módon. Márpedig, be kellett látnom egy idő után, hogy engem a karakterek, a személyiségek, az arcok, egyszóval az ember mint olyan eléggé érdekel. Kicsit meg is riadtam eleinte, hogy ebben a nagy poszthumán nekibuzdulásban, ebben az emberi öngyűlöletnek a csúcspontjában jeleskedő korban, ebben a civilizáció-vége-hangulatban engem ennyire nagyon érdekel egy ember, ahogy mondjuk a reggelijét eszi, de hát ez a helyzet. Sajnálom, de jobban érdekel az emberi személyiség alapjáraton, mint az emberi faj pusztulása nagytotálban.

8. Az első prózakötetted címe A fiúk országa. Ebben a könyvben fiúkkal kapcsolatos történetek szerepelnek. De a regényed is egy fiatalembert helyez a történetek középpontjába. Ez volna a nagy témád, legalábbis prózaíróként: a fiúk szemén, problémáin keresztül a világ?

Nem hiszem, hogy ha majd ötvenöt éves leszek, még mindig a harmincas fickók busongása fog foglalkoztatni, mint ahogy önmagában ez most is inkább csak egy keret volt, egy amolyan írói adottság, lehetőség, amibe belehelyezkedve egyáltalán meg tudtam szólalni, azaz be tudtam fejezni egy-egy novellát, a regényről nem is szólva. Banálisan hangzik, de hát ezt tudom erre a kérdésre felelni: azon túl, hogy milyen nemű és életkorú egy-egy protagonista, rengeteg mindenről szólhat az adott történet. Magányról, szeretetről, annak a hiányáról, vágyakról, időről, szorongásról, emésztésről, ilyenek. Ha innen közelítünk, és nem a figurák felől, szinte mindegy is, hogy kivel történik bármi. Persze csak szinte. De szinte.

9. Nagyregényed címe: Akik már nem leszünk sosem. Nem akart a kiadó lebeszélni a címről? Én például kapásból soha nem tudom felidézni.

Se felidézni, se elfelejteni, ez szokott lenni a tipikus reakció, és én ezzel eléggé ki is vagyok békülve. A hülye címeknek is megvan a maguk létjogosultsága, sőt, rajongói tábor is. Én például nagyon szeretem a szokatlan címeket olvasóként, már-már hálás is szoktam lenni értük, egy-egy zavarba ejtő címmel rögtön meg lehet venni, míg a szikár, egyszavas címek valamiért inkább taszítani szoktak. De ennek azért nincs túl nagy jelentősége. A kiadó nem próbált lebeszélni róla, ha jól emlékszem, a feleségem viszont igen, de azóta már ő is megszerette. Mondjuk, kénytelen volt.

10. *Két fókusza van a regénynek. Egy fiatalember visszautazik fiatalságának helyszínére, ahol szembejön vele a vidéki Magyarország, és a múlt is. A múltat egy tudószanatórium képviseli, illetve egy történet ötvenhatról, ami már csak egy kazettán marad fent. Több kérdésem is volna: egyáltalán hogy találtad meg magadnak ezt a tudószanatóriumos történetet? Ahol az emberek vastüdőkbe zárva töltik életük nagy részét?*

Az, már mondjuk úgy, a regényre való készülés kezdetétől megvolt, hogy lesz egy történetszál, aminek valamiképp az 1956-ban Hajdúnánáson, illetve a regény szerint Hajdúvágáson történt eseményekhez kell kapcsolódnia. Viszont nagyon nem találtam meg ehhez a témához az elbeszélői hangot. Úgy szerettem volna megírni, hogy a narrátor egyszerre legyen kint és bent a történetben, legyen nagyon közel, de ne legyen mégsem alakítója az eseményeknek, tudja felidézni pontosan, mi történt, de ne lássa át mélységében az eseménysort, mondja el az egészet, de közben, egy párhuzamos szinten valami másról beszéljen végig. Aztán egyszer meghallottam egy archív felvételt a rádióban, melyben egy vastüdős férfi mesélt arról, hogy '56-ban hogyan maradt egyedül a betegsége miatt, miközben a családja kénytelen volt elhagyni az országot. Ez nagyon élesen belém hasított, elkezdtem utánajárni, egyre többet olvasni a gyermekbénulás-járványokról és a túlélők utóéletéről, és onnan világos volt, hogy ez az a hang és az a közvetítői pozíció, amelyet ehhez a fejezethez kerestem.

Az is érdekel, miért gondoltad, hogy ez összekapcsolható az ötvenhatos történetszállal, ami tulajdonképpen egy zsidópogrom története?

Azt, ahogyan az emberek bestiálisan rátámadtak egymásra, vagyis ebben az esetben a nem zsidó magyarok a zsidó magyarokra, metaforikus szinten, hogy így mondjam, nem áll nagyon messze egy bénító, alattomos vírus tombolásától. Időben egyébként stimmel is a dolog, erre számos forrás van, tehát tényleg történtek gyermekbénulásos megbetegedések a forradalom alatt is, és utána is még '57-ig, amikor az első vakcinákat elkezdték használni. A poliós betegekről számos pszichiátriai vizsgálat leírta, hogy a megfertőződésük olyan szintű traumát jelentett, egyébként érthető módon, számukra, hogy gyakran a személyiségük bizonyos része „benne maradt” abban az életkorban, amikor elkapták ezt a rettenetes kórt. Az ember, akit a rádióban hallottam, egyszerre volt egy középkorú férfi és egy kisfiú, attól függően, hogy miről vagy kiről beszélt éppen. Nem túl szép ezt így mondani, de nekem kapóra jött ez a kettősség, amikor azt szerettem volna megoldani, hogy egy adott szereplő hogyan elevenítsen fel egy traumatikus eseménysort. Ráadásul miközben Aszalós arról beszél, hogyan bénult le,

arról is beszél, hogyan terrorizálták a zsidókat azon a bizonyos napon, vagy megfordítva, a pogrom elbeszélése számára egyben a saját betegségstörténetének az elbeszélése is. Ez a kétfenekű narráció szükséges volt ahhoz, hogy azt és úgy tudjam megírni, amit és ahogyan szerettem volna.

A másik a múltra és a múlt továbbélésére vonatkozik. Mennyire megismerhető a múlt, illetve mennyire kell ismerjük, észben tartjuk, ápoljuk? Meg lehet szelídíteni a múltat? A múlt okozta traumákat? Fel lehet nőni? Fel tud nőni egy ország? Nem maga a múlt a vastüdő, amiből szabadulni kellene?

Ez kicsit olyan, mintha egy kérdéssorozat-lövővel vettél volna célba, és én nem tudok mit csinálni, a földre vetem magam ijedtemben. Hirtelen nem is tudok minderre felelni, főleg hason fekve nem. A múlt nem egy lezárt doboz, amit vagy kinyitunk és megismerjük a tartalmát, vagy nem nyitjuk ki, és akkor meg úgy vagyunk el jól. Hogy is mondjam, a múlt folyamatosan jelen van, nem kísért, mert nem pusztult el soha, alakulásban van, mi alakítjuk, belőle élünk, és általa, mi magunk vagyunk a múlt, és a múlt épp olyan, amilyen mi magunk vagyunk. Elég elhanyagolt, ami azt illeti, de hát elhanyagolt kultúrának elhanyagolt a múltja is, ez sajnos szükségszerűség. Az írásbeliség nélküli népeknek a mi fogalmaink szerint nincs is múltjuk, az írásbeliségben létező népeknek meg olyan a múltjuk, amilyen az írásbeliségük, és ez nem túl jó hír. A felejtés éppúgy nem múltfeldolgozás, ahogyan a felnövés sem teljesítmény önmagában. Egy csalánnak is van élete, mégsem szeretnénk úgy berendezkedni a létezésben, ahogy egy csalán. Ha ez így érthető. A traumákat pedig nem a múlt okozza, a traumákat emberek szokták okozni más embereknek, ennek az idő múlásához csak áttételesen van köze. A vastüdővel párhuzamba állítva pedig azt lehet mondani, hogy az egy pokoli szörnyű gép volt, de ha valaki kiszállt volna, mármint, ha ki tudott és akart volna szállni, az belepusztult volna. Nem mondom, hogy a múlttal pont így van, de azért nagyjából igen.

Ha a múlt megismerhetősége a tét, hol ér véget a történettudomány munkája, és hol kezdődik az irodalom?

Ez egy képlékeny határterület, hiszen műve válogatja, de nagy leegyszerűsítéssel azt mondanám, hogy az irodalom alapvetően a téma emberi, személyes, szubjektív oldalával foglalkozik, míg a történettudomány a személyközi, társadalmi, általánosabb szintjével. De hát szerencsére mindkét irányba rengeteg kiskapu és féregjárat nyílik, tehát nem is érdemes ezt nagyon túlkategorizálni.

Kényes téma a vidék. A mostani magyarországi választások újra a fókuszba emelték ezt a témát. Egyáltalán ma még használható ez a megkülönböztetés: centrum és periféria?

Hogyne, a centrum és a periféria egymásra utaltsága nem haladható meg, legfeljebb az a kérdés, mi egyik és mi másik, és főleg mihez képest. Mi a periféria Budapesthez képest, de akkor rögtön: mihez képest periféria Budapest. Minek a centruma Európa, és minek a perifériája. Az, hogy időről időre van egy rácsodálkozás az országon belüli különbözőségekre, egy szép naivitás. Vagy nem szép, de naivitás. Nem önmagában az a probléma, hogy létezik centrum és periféria, hanem, hogy mintha egyre kevésbé tudnák ezek egymást olvasni, értelmezni. Kérdés, hogy akarják-e egyáltalán. Most inkább úgy néz ki, hogy mind a centrum, mind a periféria kényelmesen berendezte magának a saját hiedelemvilágát a másikról, és ez tulajdonképpen sokkal kielégítőbbnek, nem mellesleg sokkal kevésbé fárasztónak tűnik, mintha rendesen utána néznének egymásnak. Ennek vannak komikus és tragikus részletei is, a komikusra mintha ma nem annyira volnánk fogékonyak, például – bár nem magyar, de „majdnem” – Hrabal művei is mintha mennének kifelé a divatból. Helyette rémtörténetek vannak, nincstelenség, szociohorror és nyomorpornó. Ez is érvényes, bár már ez is unalmas. Rettenetesen unalmas. Ugyanakkor ez már nem is a népi–urbánus para, ez már egy másik szint, amiben se népi nincs, se urbánus, lényegében, minthogy elmosódtak a határok, de úgy, hogy közben nem közeledtek a felek. A népi–urbánus olvasat is a hiedelemvilág része, valami könnyen fogyasztható, habár hamis dichotómia egy valódi, de jóval rágósabb probléma helyett. Van még pár hasonló. Mindenesetre amíg nincs komolyan vehető társadalmi mobilitás, addig valószínűleg ez a helyzet sem fog radikálisan megváltozni. A mobilitás ugyanakkor ma nemkívánatos jelenségnek számít, valami, amitől félni kell, mint a tömjéntől, szóval nagy reményeink egyelőre ne legyenek.

Akik már nem leszünk sosem – mondja a regényed címe. Rejtélyes cím a regény vonatkozásában, hiszen az inkább arról szól, ami megtörtént, de nem tudunk róla, vagy keveset, rosszul tudunk, és így határozza meg az életünket – én legalábbis így értelmezem a regényt. Hogyan tartozik hozzánk a meg nem történt életünk? – ez lenne a kérdésem.

Általában úgy, hogy bár nem történt meg, vagy nem úgy, mégis tudunk róla, és tudjuk, elképzeljük, hogyan lehetett volna. Ettől néha, ettől a „lehetett volnától” nehezebb szabadulni, mint attól, ami valóban megtörtént, még ha nem is sikerült adott esetben túl jól. A legnagyobb fenyegetés mindig az, ami más, a legnagyobb hiány mindig az, ami nem történt meg, és a legnagyobb hiba, amit nem tettünk meg. Én úgy tapasztalom, hogy nagyon sokszor nem attól szorongunk, amilyenek vagyunk, hanem attól, amilyen-

nek nem. Nem szépek, nem okosak, nem vékonyak, nem fiatalok, nem boldogok. Mélyrétegeiben valami ilyesmiről volna szó ebben a könyvben, ha jól emlékszem.

11. *Van Kertész Imrének egy szép megfogalmazása: „Mindig volt egy titkos életem. És mindig az volt az igazi.” Lehet titkok nélkül élni? Nem az van, hogy mindig fedésben vannak a dolgok, ezt a fedést, rejtőzködést pedig erőfeszítés felfedni, és minden felfedés csak részleges lehet?*

De hát minek is mindent felfedni, mi marad akkor magunknak? Nem tudom, Kertész pontosan erre gondolt-e, de a személyiség mégis abból táplálkozik, ami a sajátja, ami a legbenső önálló, összetéveszthetetlen része. Csak hát ez az, amit soha nem tudunk elég jól megjeleníteni, hiszen mi magunk sem látjuk be elég jól, mások meg nem is igen akarják látni. Ráadásul, ha megjelenítenénk, meg is szüntetnénk rögtön. Ez a titkos énünk vagy életünk valóban alighanem az igazi énünk és életünk is egyben. Ez egy alapvető emberi kondíció, s egyben tragédia is persze.

12. *„Az összeomlás előtt kellene megnézni mindent. Csak azt nem tudom, hogy az összeomlás előtt vagyunk-e még” – áll a legutóbbi versesköteted hátsó borítóján. Ez a gondolat a mai kötelező apokaliptikus-gondolat egyik lenyomata? Azt hibetnénk, hogy egy teljesen modern gondolatról van szó, miközben, ha egy kicsit megnézzük az európai kultúra történetét, láthatjuk, hogy ez egy kulturális-állandó. Mindig várták, félték az apokaliptikus embereket. Miben lenne más ez a modern apokaliptikus-gondolat? Alkotóként milyen kibívást intéz feléd?*

Én magamat nem tartom apokaliptikus-várónak, sőt, be kell vallanom, hogy bizonyos értelemben zsigeri gyanakvással kezelem a múltbeli és a kortárs világvége-víziókat is. Mindezzel együtt azonban nagyon érdekel és meghat, ahogyan az emberek folyamatosan az egész pusztulásával vannak elfoglalva, miközben könnyen lehet, hogy csak ők maguk nem szeretnének meghalni tulajdonképpen. A halálfélelem egy csodás emberi tulajdonság, ami rengeteg nagyszerű teljesítményhez járult hozzá. A halálfélelem kivétítése, vagy, hogy ezt a politikában is divatos szót citáljam ide, társadalmásítása ugyanakkor egy meglehetősen veszélyes irány, ami felé mintha több irányból, különböző motivációknál fogva, de elég dinamikus módon megindultak volna azok a társadalmak, amelyekre valamennyi rálátásom van. Az írói nézőponthoz visszatérve, megint csak azt tudom mondani, hogy engem az egyéni reakciók érdekelnek ebben a folyamatban igazán. Vagyis nem önmagában a világvége izgat, az mondhatni, hidegen hagy, de az ember, aki a világvégét várja, rettegi, arra készül, még ha épp megállítani próbálja is, mondjuk azzal, hogy csomagolásmentes boltba jár, na szóval ő nagyon érdekel.

Codău Annamária

SZELLEM, EMLÉK, HIÁNY

GERGELY ÁGNES: *ZSOLTÁR NŐI HANGRA*. KALLIGRAM KIADÓ,
BUDAPEST, 2022.

Emlékké préselt száradó virágok mennek elébe a befogadásnak Gergely Ágnes új kötetének a borítóján, s efelől kiemelhető e karcsú, hermetikus versösszeállítás olvasásának egyik lehetséges vezérfonala. A(z el)múlt (vágyak), az emlékek, a barátok, a történelem tanulságai és kísértetei, elválaszthatatlanul a műveltség és egy gazdag életmű kontextusától, akár a szentimentális hangvételnek is megágyazhatnának (akárcsak a préselt virágok), a költői láttatás azonban Gergelynél a személyes vagy közös drámát elemeli, sűrűvé csomagolja, akkorára, hogy a titokzatosság még éppen nem válik megközelíthetetlen bezáródássá. Ugyanakkor mintha mélyebben áthatná a kilátástalanság, vagy legalábbis a jövőt vizionálni nem kívánó látószög jobban érvényesül. Legkeserűbb ebben a kötetben az *Elfogyó évek*, az egyik legszebb s legszomorúbb soráthajlással: „a messzi jéghegyekről úszó / hófehér medvék talpnyoma”; zárószakasza így hangzik: „de nincsen immár semmi válasz, / nem léssen szerves folytatás, / hova?, minek? Fogytán a szellem, / s őt éri majd orvtámadás.” E lemondás ellenére mégsem a jövőtől való elfordulásról van szó, hisz máshol az intelmek az elkövetkezendők számára kívánhatnak emlékeztetőül szolgálni. Báthori Csaba fordulatával „lelkiismereti költészet”¹ ez, melynek darabjai – Vári Györgyöt idézve – „mélyén érzékelhető valami a szorongás lényegéhez tartozóan megfogalmazatlan, kimondatlan, amit az olvasónak akár egyetlen szócskából kéne észrevennie”.² Sok kritikus, irodalomtudós korábbi Gergely-kötetéről szóló találó megállapítása érvényes erre a könyvre is,³ amely tehát esztétikai-poétikai szempontból nem újító – folytatódása az eddigieknek, de a versek mindig képesek új összefüggések láttatására.

Mindezek mellett (vagy következményeként) az is érdekes a *Zsoltár női hangra* verseiben, hogy milyen pozíció az, ahonnan a lírai megnyilatkozás belátja a szöveg univerzumot. *A szellemóriás*ban az utólagosság perspektívájából, de a múlt horizontjába visszahelyezkedve fogalmazódik meg az időtálló alkotásokba vetett hit, feszültségben az egyéni jellem, sors predesztináltságának lehetőségével a bibliai Dávid alakja és a Michelangelo készíttette szobor jelképségének egyben láttatásával: „Ám ki voltál, mezítelen / hős, szellemóriás, / túlelhet a végzetten / egy néma látomás.” A Kőműves Kelemen-átiratnak – a népi változatokhoz képest – újdonsága az utólagos rálátás, a ballada idejének és a történelmi időnek az egy síkba helyezése, a túlélés etikájára–etikátlanságára kiélezve: „De senki sem tudja, hogy kell most beszélni, / hogy kell égés után, kövek között élni. // Évszázadok múltnak, kövek, csontok égnek, / akasztottak lógnak, nincs hamva a pénznek. / Ne menj el, maradj itt, míg bírja a velőd, / fölötted toronylik a dévai erőd.” A személyesebb vonatkozásúak közül a *Judit* gondolati gerince ugyanúgy az elkülönülő perspektívákra épül, a megszólaló és a megszólított külön helyről lát rá életre, halálra: „Te túlnan vagy, én még előtte.”

Kiss Georgina pontos megállapítása, hogy Gergely „verseiben a saját emlékek elkülöníthetetlenek az irodalom emlékezetétől”.⁴ Az új kötet is élteti ezt a kettős emlékezetet, címadó verse például előhívja Babits *Zsoltár férfihangra* és *Zsoltár gyermekhangra* költeményeit, a *Tóth Árpád ablakai* a költő Hold-verseit juttatja eszünkbe, József Attiláról szól a *Mekkora költő*. Mintha kísértetekként köszönnének vissza ezek az utalások, ezt a benyomást erősítik az olyan művek, amelyek vershelyzete az éjféli, és amelyek valami/valaki visszajáró, rég elmúltnak a jelenlétét tapintják körbe (*Tóth Árpád ablakai*, *Abol a vadlovak járnak*, *Hallucináció*). Az irodalmi emlékezet működtetése érhető tetten a műfordításokban is, jelen kötet második felében a megjelölés szerint javított változatok találhatók. Lehet vizsgálgatni, hol történtek a javítások, milyen dimenziót (formai, tartalmi, stílári) érintenek. Például Auden *Esti sétája* esetében csak az első sor módosult, a korábbi „Az út az esti sétán”-ról „Az est a Bristol Streeten”-re, közelítve az angol eredetiben szereplő helyjelöléshez. De talán a legkellemesebb olvasói stratégia pusztán élvezni az ide gyűjtött nagy költeményeket magyarul. Hogy milyen jó és sokértelmű mese Robert Browning *A hamelni patkányfogója*, milyen elegáns fordulat van Hermann Hesse *A boldog festőjében* és Francis Carco *Esik* című versében, mennyire kimérten épül a tetőpontig Brodskijtól az *Elégia John Donne-ért* és így tovább. Témájukban, motívumkészletükben, akár szemléletükben is kapcsolódnak Gergely Ágnes

saját verseihez, nagyrészt ugyanúgy valamilyen félig rejtve maradó/félig feltárható tudás, érzés szilárdsága szervezi őket.

A Gergely Ágnes-versek szűkszavú kompaktsága (feszültségben a változatos, könnyedén libbenő, rendkívül tudatosan végigvitt rím- és ritmus-technikákkal – bár néhol picit kényszerűnek éreztem a rímet) miatt munkát jelent a képek megnyitása a jelentések felé, de ha elkapunk egy szálát, egyre izgalmasabbá válik az újraolvasás, és lehengerlővé a sűrítő kódolás, amelyet a nem szokványos szó szerkezetek, a mesterien kezelt versformák és a kultúrtörténeti utalások révén érnek el a szövegek. Már a kötetnyitó darabban megakaszthat a „lehetőségek zátonya” kudarcot ígérő ellentmondásossága (becsatulva a „zátonyra fut” kifejezést), és ez a kudarcosság visszaköszön a továbbiakban, például a *Hontalanok*, 57-ben. Vagy: „Elhallgatnád a város / csöndjét hangtalanul” (*Chicagói emlék*), s a csendnek ez a megháromszorozása különböző mondatrészben és szófajban szinte feloldhatatlan intenzitást ad a műnek.

Az eddigi Gergely Ágnes-i életmű felől, különösen a memoárok, műhelyesszék ismeretében sok versbe zárt jel nyer magyarázatot, izgalmas rábukkanni a megfejtésekre – nem pusztán az életút referenciáira, hanem a saját szövegek előzményeire. Találunk példát ebben a kötetben sorparók variációs újrahaznosításaira, például az alábbi esetben az egymásnak válaszolgatás gesztusát, az emlékezés és az elvágyódás összefonódását emelve ki. A *Levélváltás* 1998 júliusára datált második, *Hány év telt el* című, a reménytelen vágyról és hiányról szóló részének vívódó sorai („Vad szélbe kapaszkodnak / az angyalok. // Jöjj értem. Ez a hosszú várakozás megöl.”) visszaköszönnek néhány oldallal később a sejtelmes, 2020 júliusára datált *Chicagói emlékek*ben: „Vad szélbe kapaszkodnak / a kóbor angyalok. // Jöjj közelebb. A hosszú / várakozás megöl.” A *Levélváltás* első fele egyébként éles kontrapunkt, az 1988-as, az intenzív vágy mámorától és a beteljesülés közelségétől izzó *Etióp szerelmi dal*, amelyről Gergely *Két szimpla a Kedvesben* című memoárjából kiderül, hogy egy afrikai népköltészeti alkotás fordítása, amelybe a költő beledolgozta az egykori szerelmétől kapott levélnek a mondatait.

Variációs játék továbbá a versek sorrendje, tudatos egymás mellé rendezése. A könyv szerkezete nem monumentális vagy látványos, hanem rendkívül feszes, ráközelítést igénylő, rétegzett. A fiatal Dávidot szerepeltető *A szellemóriást a Zsoltár női hangra* követi, finom rácsatlakozásként a zsidó király zsoltárírói hagyományára, de szubvertálva is azt; *Az árny* című vers, az összedőlő fal képével, ugyan más vonatkozásban nem kapcsolható össze

a népballadával, a *Kőműves Kelemen* közelségében lehetővé teszi az eljátszódást az értelmezéssel, hogy itt Kőműves Kelemenné árnya kíséri és védi a megszólítottat. Ugyanígy a *Hallucináció* zárata megelőlegezi a *Juditot*, visszakapcsolva a többi vers veszteségélményéhez is: „Szerelmet elveszteni légszomj. / Barátot fulladás.”; a *Tóth Árpád ablakaiban* mintegy mellékesen „mozdony vad fénye villan”, hogy előrebocsájtja a következő, *Mekkora költő* című versben a vonatkerék sorsdöntő voltát. Lehetne elemezni még rengeteg kapcsolódást, nyomon követni az olyan motívumok hálózatát, mint a víz, a halál, az angyalok, az éjfél, a kő, a mesterek, az álom, a csend, a város és az idő. Sokadik újraolvasásra is tárulnak fel szépen megmunkált útvonalak, s mindahányszor csodálkozunk, hogy de hát ezek eddig is itt voltak a szemünk előtt. Gergely Ágnes versei az időtállóság magabiztosságával várják, hogy titkaikat megfejtsük.

JEGYZETEK

¹ Báthori Csaba: Összeért idők. *Holmi*, 2007. július.

² Vári György: Byzantiumban éltem én is. Maszkról, identitásról, történelemről Gergely Ágnes *Tigrisláz* c. fordításkönyve kapcsán. *Jelenkor*, 2009/1.

³ Lásd még például Halmai Tamás: Műveltség és mágia. Gergely Ágnes költői pályáivéről. *Bárka*, 2012/1.

⁴ Kiss Georgina: „úgyis egyedül / leszek”. *Kulter.hu*, 2020. augusztus 22. <https://www.kulter.hu/2020/08/ugyis-egyedul-leszek/>

FÓRUM

Markó Béla

EURÓPA-PROGRAMOK A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLYTÓL JÓZSEF ATTILÁIG

2021 nyarán, amikor éppen alábbhagyott a járvány, és egy időre lazultak a korlátozások, négyesben üldögéltünk egy marosvásárhelyi vendéglőben, Fűzfa Balázs, Láng Gusztáv Szombathelyről, és mi ketten Kovács András Ferencsel pedig mint házigazdák. Furcsa nekem szombathelyiként emlegetni Láng Gusztávot, hiszen tanárom volt a kolozsvári bölcsészkaron, majd később Kovács András Ferencnek is, de már régóta a Dunántúlon él, és jóval ritkábban fordul meg errefelé, mint Fűzfa Balázs, aki éppen vendégtanár a marosvásárhelyi Művészeti Egyetemen. Több irányból érkeztünk hát ahhoz a vendéglői asztalhoz, de ennek tulajdonképpen semmi jelentősége, hasonlóképpen látjuk Erdélyt, és nagyjából ugyanazt gondoljuk az irodalomról is. Tudniillik, hogy végső soron nincsen fontosabb, mint irodalmat csinálni. Írni, tanítani, elemezni, beszélni róla. Azt veszem észre most is, hogy a politikát megillető tiszteletkörök – vagy pontosabban: tiszteletlenség-körök – után egyszerre csak költészetről beszélgetünk. Mintha egy-két órára helyreállt volna a világ rendje, és ismét vitázhatnánk arról, amihez a legjobban értünk. Írókról, költőkről. Vagy például a magyar időmértékes verselésről. Igaz, a politikától jutottunk ide, erdélyi és magyarországi Európa-képünkről beszélünk, és én közbevettem, hogy maga az „Európa” szó sem integrálódott mindmáig a magyar nyelvbe, ki így, ki úgy szótagolja költőink közül. Milyen jó ilyenkor az okostelefon, idézeteket keresek, és valóban, hamar kiderül, hogy vannak, akik egyetlen szótagnak tekintik a

* Az esszé rövidített változata elhangzott Kolozsváron 2022. április 28-án, az *Egy (közép-)európai... József Attila és a romániai kultúrák* c. nemzetközi konferencián.

két kezdő magánhangzót, az *e*-t és az *u*-t, vagyis talán valahogy így: *Ejropa*. Többek közt a szándékoltan darabosabb nyelvet használó, ám nagyon is kifinomult hallású Petőfi Sándor is így olvassa ezt a szót, valószínűleg német hatásra. De lehet, nem is *Ejropa*, hanem ahogy a magánhangzó-torlódást sem kedvelő népibb ejtésben szokásos, egy hosszú *e*-vé olvasztja össze az *eu*-t. Egyik legismertebb verse az *Európa csendes, újra csendes*, és előfordul még az „Európa” például a *Magyar vagyok* című versben, ott is egy szótag az *eu*: „Egész Európa te utánad jó. / Te vagy hazám, most a világ vezére... / Mily nagy szerep, milyen lelkesítő!” Persze a jambikus vagy olykor szimultán verselésbe az „Európa” szónak ez az értelmezése talán jobban bele is illik, csakhogy jóval Petőfi előtt Csokonai Vitéz Mihály viszont a *Marosvásárhelyi gondolatokban* kétszótagosként használja földrészünk nevét, amelytől mintha máig idegenkedne a magyar nyelv: „Rajta, nemes lelkek! Álljunk ki a gátra, / Már Európában csak mi vagyunk hátra.” Később Vajda János a Petőfi-féle szemrehányást ismétli meg *Régi dicsőségünk* című versében, nála viszont, akárcsak Csokonainál, kétszótagos az „Európa” kezdése: „Európa elhalványult, / Mint szóval riasztott gyermek, / Ijedtében a magyarnak / Segítséget adni sem mert.” Aztán a huszadik században sem egészen egyértelmű, hogy miként is kell ejteni kontinensünk nevét, amely a bika által elrabolt krétai királylány, Európé emlékét idézi. Bár a nyugatosok, Kosztolányi Dezső vagy Babits Mihály két külön szótagnak tekintik az *eu*-t („magát-tépő hazám: Európa” – írja magyaros verseléssel Babits a *Hazám!* ciklusban), Dsida Jenő szenvedélyes pátosszal megírt, jambikus lejtésű *Psalmus Hungaricus*ában ezzel szemben egyetlen szótagnak veszi a két szókezdő magánhangzót: „Európa, én nagy mesterem, / lámcsak mivé lett fogadott fiad! / Mily korcsbeszédű, hitvány, / elvetemült és tagadó tanítvány. / Addig paskolta áztatott kötél, / míg megszökött és elriadt.” (Már az is sokat mond egyébként, ahogyan Dsida pozicionálja magát Európához képest: „fogadott” – tehát nem édes – fiúként beszél hozzá.) Végül aztán itt van a nagy József Attila-vers, a szintén jambikus *Thomas Mann üdvözlése*, amelyben a költő egyértelműen két szótagra bontja az *eu*-t: „Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen / néz téged, mert örül, hogy lát ma itt / fehérek közt egy európaít.” Persze egyszerűbb lenne diftongusnak tekinteni az *eu*-t, csakhogy a magyar nyelv nem ismeri a kettős magánhangzókat, bár a mi erdélyi vershallásunk valamennyire hozzászókkott a román nyelv diftongusaihoz.

Nem folytatom, csak érzékeltetni akartam, mennyire árulkodóan ellentmondásos a viszonyunk magával a szóval is, hogy „Európa”, miközben a mindenkori demagóg politikusoktól eltérően nem találni egyetlen hiteles magyar költőt sem, aki nem az Európa-*ba* való integrálódásunkban látná a

megnyugtató jövőt. Még a magyar nemzet cserbenhagyásán kesergő Petőfi Sándor sem tagadja meg egy pillanatra sem Európát. Legfeljebb arról lenne érdemes beszélni, hogy cserbenhagyottságunk folytonos hangoztatása miként fedte el korról korra saját történelmi hibáinkat vagy bűneinket. Persze, az „Európa” szó változó ritmizálása lehetne egyszerűen *licentia poetica*, de azt hiszem, ennél többről van szó. Hiszen míg teljesen természetesnek tűnt számomra, hogy arról tartsak előadást, milyen Európa-programok vannak a magyar költészetben, illetve hol melyik költőknél mennyire konkrétak ezek a programok, menet közben arra is rá kellett jönnöm, elég nehéz lenne elképzelni egy ilyen eszmefuttatást a francia vagy angol költészetéről. Egyszerűen nem foglalkoztatja a francia vagy angol költőt ez a dilemma, illetve számára európainak lenni nem dilemma, hanem tény. Márpedig ami tény, ami adottság, amin nem lehet változtatni, az nem tárgya a költészetnek. Őszintén szólva, az az érzésem, hogy még a szomszédainknál, például az általam valamennyire ismert román költészetben sem lehetne egy markáns Európa-kereső szándékot, vagyis egy állandó Európa-hiányt kimutatni. Mint ahogy az újlatin román nyelvnek sem dilemmája, hogyan kell ejteni az Európa szót, a román költő ugyan sok mindentől frusztrált, de attól a legkevésbé, hogy európaiként itt kell élnie a művelt Nyugattól viszonylag távol.

A magyar költészetnek általában is sajátja a nyílt közéletiség, sőt, a politikai aktualitásra való közvetlen reflexió is. Azt is mondhatnánk, hogy van egy erősen átpolitizált árama, néha fősodra líránknak, miközben a magyar politika meg elég gyakran átpoetizált, más szóval inkább poetikus, mint pragmatikus. De a tetszetős szójátéktól eltekintve, nekünk valóban dilemmánk volt évszázadokon át, és úgy tűnik, ez a dilemma máig nem oldódik, akár irodalomról, akár politikáról legyen szó, hogy sikerül-e integrálódunk a nyugati kultúrába, általában a nyugati rendszerekbe. Ady Endre Komp-országról beszél, és ebben sok igazság van, de egyáltalán nem vagyok meggyőződve arról, hogy a Nyugattal való maradéktalan szellemi-politikai együttlétnek nem mi magunk vagyunk-e az akadályozói azzal, hogy napirenden tartjuk ezt a különállást, és ahogy az imént említettem, nem Európán belül, hanem Európához képest pozicionáljuk magunkat. A magyar kultúrában, elsősorban a költészetben Petőfi Sándor érdemének vagy bűnének szokás tekinteni egyébként azt a már-már *ars poeticaként* vállalt közéletiséget, amit aztán Ady Endre publicisztikai hevülete és korának politikai vezetőit messze felülmúló társadalom- és nemzetpolitikai éleslátása több mint egy fél évszázad múltán még tovább erősített. Ám az az igazság, hogy jóval Petőfi előtt és száz esztendővel Ady után is gyakran

keveredik nálunk nemcsak a vers és a pamflet, hanem a költői és politikai program is. Ami önmagában se nem jó, se nem rossz természetesen. Már régóta azt vallom, hogy a költő hozott anyagból dolgozik, tehát nincsen költőietlen valóság vagy költőietlen téma, csak jó vagy rossz költők vannak. Mert hát az imént előreszaladtam Petőfi Sándortól Ady Endréig, de most akkor lépünk vissza ugyancsak egy fél évszázadot Csokonai Vitéz Mihályig. Neki nem adatott meg egy forradalmi pillanat, legfeljebb egészen távolról, Franciaországból ért el hozzá is a remény, de ennek ellenére társadalombölcseleti poémái megelőlegezik a reformkor politikai forrongását. Állítom, legelső igazi Európa-politikusunk, aki egészen pontosan elhelyezi Magyarországot egy nagy geopolitikai kontextusban, tulajdonképpen költő: Csokonai Vitéz Mihály. Kortársai, Berzsenyi, Kölcsey, Kazinczy egyaránt a múlthoz viszonyítják a jelent, a múltban keresik a jövőt, szemben Csokonaival, aki Keletet és Nyugatot hasonlítja össze folyamatosan. Igaz, amikor a magyar irodalmat próbálják a Nyugathoz közelíteni, mindannyian kilépnek a romantikus múltból, és jóval pragmatikusabbak. Például Kazinczy, aki fáradságos munkával nekilát a szonettet meghonosítani a magyar költészetben, és sikerül is neki. Ő sem csupán formai megújulást tervezett valamikor, nem is csak nyelvi modernizációt, de Kufstein után már minden energiáját erre fordítja. Viszont néhány évvel korábban Csokonai még nem kényszerül az irodalmi és társadalmi-politikai reform szétválasztására, és Aranka György Nyelvmívelő Társaságának címzett költeményében, a *Marosvásárhelyi gondolatok*ban megdöbbentő pontossággal írja le az azóta is aktuális geopolitikai körülményeket és a lehetséges alternatívákat is. Mindezt a tizennyolcadik század végén, 1797–98 körül. Rá kell jönnünk, hogy kétszázhusz évvel ezelőtt is ugyanazzal a Kelet–Nyugat szembenállással küszködött a költő, mint ma is a magyar közéletben sokan, legfeljebb azt tehetjük hozzá, hogy talán leegyszerűsítve, de mégis tisztábban látta a megoldást, mint jóval később a huszadik–huszonegyedik század egyes ideológusai. A követendő Európa-kép ugyanis már teljesen készen van az ő korában: „Mi is emelhet fel egy halandót jobban, / Mint ha az emberség tüzétől fellobban, / S úgy nézvén e földet, mint azonég tanyát, / És a természetet, mint egy közös anyát, / Az emberiségnek sorsán gondolkozik, / S az egek tisztébe beléavatkozik?” A felvilágosodásért őszintén lelkesedő költő a magyar nemzet helyét, szerepét, geopolitikai felelősségét is nagyon jól látja: „Te vagy hát, óh Maros jámbor magyar vára, / Hol összefut a jó s a gonosz határa, / Te vagy a pont, melynél a vadság eltűnik, / Te vagy, hol az ember érezni megszűnik. / Vigyázz! mert közel van a homálynak partja,

/ Elnyel, ha az észnek fénye meg nem tartja, / Akinek díszére építsél templomot, / És a vakság ellen hányj több-több ostromot. / Tele oly lelkekkel termékeny kebeled, / Kikben meg-megannyi mentorid tiszteled, / Kiket a nemzetnek és a két hazának / A biztató egek gyámolul adának. / Rajta, nemes lelkek! álljunk ki a gátra, / Már Európában csak mi vagyunk hátra, / Hívna magok után a többi nemzetek: / »Magyarok! derék nép! mit késtek? jőjjetek! / Mit késtek? termékeny bennetek az elme, / Forr szívetekben a dicsőség szerelme, / Vitéz lángotokat jobbra fordítsátok / S a békesség édes hasznát munkáljátok. / A durvaság ellen közös kötést fonjunk, / S Atlástól Pontusig örök sáncot vonjunk.« –” Tegyük hozzá, még elébb azt is meghatározta tulajdonképpen, hogy a Kelet–Nyugat tengelyen hol helyezkedik el Marosvásárhely, amely ezúttal az egész magyar nemzetnek is metaforája persze: „Múzsák! Most oly helyen gondolkodom, amely / A világ abroszán a legrendesebb hely: / Mely a csinos nyugot, s a durva kelet közt, / A hatalmas észak s az erőtlén dél közt / Középpontba lévén, tisztán kimutatja, / Milyen még az ember s földünk ábrázatja.”

Mellesleg az is rendkívül érdekes, hogy ebben a költeményben „két hazáról” beszél Csokonai, Erdélyről meg Magyarországról, és olyan érzésünk van, mintha azóta sem változott volna semmi, miközben demográfiailag minden megváltozott. A lényeg: nem földrajzi, hanem politikai értelemben Európa a „csinos nyugot”, nekünk is arrafelé kell mennünk. Bizton állíthatjuk, Csokonai Vitéz Mihály korában a feladat már adott, és a felelősség is egyértelmű: mármint az, hogy nemcsak a politikai vezetők, hanem a költők – vagyis az értelmiségiek – felelőssége is ennek a feladatnak a teljesítése. Felemelni a nemzetet, közelíteni a Nyugathoz, tehát teljes mértékben európaivá tenni. Sem Csokonaiban, sem kortársaiban, Kazinczyékban vagy valamivel később Vörösmartyékban nincsen kétely, hogy merre kell mennünk, mit kell magunkévá tennünk. A magyar költészet ekkor már egyértelműen nyugat felé néz, és ha visszafordul, a keleti múltat látja. Ennek a jövőképnek az sem mond ellent, hogy közben egyfajta magyar őseposz megteremtésén munkálkodnak a költők, ugyanis a cél természetesen nem az asszimiláció, hanem az integráció, nem az identitás feladása, hanem épenséggel annak a továbbvitele.

Évszázadokkal azelőtt Janus Pannonius még az itáliai dél után sóvárog, aztán valamivel később Balassi Bálint már a hangsúlyos magyar verselést újítja meg eredeti módon, és ehhez, úgy tűnik, nincsen szüksége külföldi példákra. Ha mégis kifelé figyel, akkor nyugatra legfeljebb Ausztriáig, keletre Erdélyig, északra meg Lengyelországig lát el, de így is legkiválóbb költőink egyike mindmáig. Abban a korban mintha még nem volna Eu-

rópa-hiánya a magyar költőnek, még a „dunántúli mandulafácskában” önmagára ismerő Csezmiczei János, vagyis Jannus Pannonius is inkább az itáliai ifjúkor nosztalgiáját éli át újra meg újra, és nem általában hátramaradottságunkat fájlalja. Ezeréves kettészakítottságról szoktunk beszélni, de miután az államalapítást követően a nyugati kereszténységhez csatlakozott Magyarország, ez végül is évszázadokon át semmiféle tudathasadással nem járt. A tizenharmadik és tizenkilencedik században jelent meg ismét valamiféle döntési kényszer Nyugat és Kelet között, és máig nehéz megmondani, hogy belső történelmi szükségszerűség hívta-e elő, vagy pedig a francia forradalom hatására jelent meg ez a dilemma. Az is világos, hogy Európa egy idő után már nem a kontinenst jelenti, nem is annak a középső részét, hanem Nyugat-Európát, és ha a mai politikai állásfoglalásokat figyelmesen megvizsgáljuk, ez mostanáig mit sem változott. Osvát Ernőék a huszadik század elején a *Nyugat* elindításával nem az ázsiai ősiséget, hanem az osztrák–magyar és persze német közép-európaiságot próbálták ellensúlyozni.

Petőfi Sándor még az egész Európáról beszél, amikor *Magyar vagyok...* című versében büszkén kijelenti: „Egész Európa te utánad jó. / Te vagy, hazám, most a világ vezére... / Mily nagy szerep, milyen lelkesítő!” A szemrehányás is az egész Európához szól valójában a másik közismert Európa-költeményben: „Európa csendes, újra csendes, / Elzúgtak forradalmi... / Szégyen reá! lecsendesült és / Szabadságát nem vívta ki. // Magára hagyták, egy magára / A gyáva népek a magyart; / Lánc csörg minden kézen, csupán a / Magyar kezében cseng a kard.” Ugyanezt ismétli meg Vajda János is, ügyetlenebbül: „Európa elhalványult, / Mint szóval riasztott gyermek, / Ijedtében a magyarnak / Segítséget adni sem mert” (*Régi dicsőségünk*), és ez a szemrehányás aztán végigkíséri a magyar politikát és kultúrát 1956-ig, sőt, ma ismét egyre nagyobb súllyal van jelen a közbeszédben. Politikai programként Petőfi „világszabadságról” beszél, poétikailag pedig a magyar népdal sajátosságait vagy legalábbis a magyar élőbeszédet emeli be a költészetbe. Európaiság és magyarság, világszabadság és nemzeti identitás nála egységben van, valahogy úgy, ahogy a nyugati időmértékes forma is a hangsúlyos magyar verseléssel. Ez az első sikeres feloldása a Nyugat–Kelet szembenállásnak a magyar kultúrában, mint ahogy az első tökéletes politikai és poétikai szintézis is, ami utána már csak Ady Endrének sikerül, és valamivel később József Attilának is, akinek a társadalom- és nemzet-szemlélete ma is használható iránytűt kínál a Nyugat felé tartó utunkon. Már amennyiben tényleg a Nyugat felé akarunk továbbmenni. De ezt még sem Ady, sem József Attila nem vitatta, a huszadik századi nagy magyar költők Nyugat-képe és Európa-ideálja akár politikai programként is sokkal

következetesebb, és talán követhetőbb is, mint politikus kortársaiké. Kellett ehhez természetesen a tizenkilencedik századi magyar elit folyamatos, hol burkolt, hol nyílt vitája helyünkről a világban, esélyeinkről a nemzeti identitás kiteljesítésére egy változó nemzetközi, elsősorban európai kontextusban. Arany János identitásvédő (bizonyos értelemben Dsida Jenő majdani *Psalmus Hungaricus*át is megelőlegező) verspamfletjét, a *Kozmopolita költészetet* nyilván együtt kell olvasni Reviczky Gyula szintén versbe foglalt válaszával (*Arany Jánosnak*), és így juthatunk el végül Ady Endréig vagy akár Babits Mihályig is, aki egészen modern, ma azt mondhatnánk, Európai Unió-párti hazafogalommal él: „egy lélek, egy ország végtül-végig / magát-tépő hazám: Európa” (*Hazám!*)

Tagadhatatlan, hogy a nemzet- és hazafogalom huszadik századi tisztázásában és egy máig érvényesnek tekinthető Európa-felfogás kialakításában előbb Adynak, majd az ő költészetére és publicisztikájára sokszor és sokféleképpen reflektáló József Attilának volt döntő szerepe. Ady Endre diagnózisa az első világháború előtti, nemcsak társadalmilag, hanem etnikailag is ellentmondásoktól szaggatott Magyarországról és Erdélyről telitalálat. Mint ahogy a gyógymódot is jól látja már a huszadik század legelején, 1906-ban, amikor a génuai eszperantó kongresszus kapcsán ezt írja: „Okosság szerint s ha a gondolkozás betegségünk volna, minden internacionalizmus élén Magyarországnak kellene állnia Európában. A mi életünket csak az internacionalizmus mentheti meg.” (Egy magyar probléma. *Budapesti Napló*, 1906. szeptember 4.) Természetesen az internacionalizmus ebben az esetben nem ideológiát jelent elsősorban, hanem azt a kulturális integrációt, amely ma is inkább csak óhaj és sóhaj, sőt, sokaknál még az sem. Véleményem szerint akkor lett szinte egyik pillanatról a másikra Ady költészete gyakorlatilag megismételhetetlen, amikor felismerte, hogy valamiféle totális forradalomra van szükség a magyar poézisben, és hogy ez elválaszthatatlan egy forradalmian új nemzet-, haza- és Európa-képtől. A *Magyar jakobinus dala* ennek a szemléletváltásnak az egyik programértékű összefoglalása, benne vannak a nemzeti, a társadalmi és egyúttal az európai szempontok: „Hiszen magyar, oláh, szláv bánat / Mindigre egy bánat marad.” Megjelenik itt már a Duna-motívum is, amit aztán József Attila fog kibontani: „Dunának, Oltnak egy a hangja, / Morajos, halk, halotti hang” – mondja Ady. Egész közéleti költészete egyébként azt a tévhitet próbálja cáfolni, hogy nem lehetünk egyszerre magyarok és európaiak. Vagy ha úgy tetszik: nagyon magyarok és nagyon európaiak. Egy pillanatig sem fogadja el, hogy nem egyidejűleg kellene válaszolnunk a honnan jöttünk, hova

megyünk kérdésére. Az irány egyértelmű számára, de alapjában véve azért meggyőző, mert mégsem kényszerít minket választásra úgymond Párizs és a Bakony között, hanem egy metaforában összevonja a kettőt: „Párizs, az én Bakonyom”. De mindig Európához viszonyít: „Fölfakadt seb vagyunk most Európa testén” – írja még 1903-ban a *Nagyváradi Napló*ban. (*Panama és anarchia*. 1903. július 30.) Az egyébként sokszor Csokonai Vitéz Mihályig is visszanyúló József Attila valójában a pátoszától megfosztott Ady Endrében leli meg ideológiai elődjét, az ő szimbólumokban szétszórt Európa-programját konkretizálja, de ez nyilvánvalóan nem átvétel a szó szoros értelmében, hanem egy kamaszkortól, lépésről lépésre megszenvedett nemzet-, haza- és Európa-keresés eredménye. Előbb a nemzeti, aztán a társadalmi, végül a geopolitikai kérdésekre próbál választ találni verseiben. Valóban szintézist teremt, összegezni tudja mindazt, amit elődei, Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Ady már elmondtak, viszont az ő Európa-képe mégsem csak az előzmények sommája, mert nemcsak népek, nemzetek békés együttlétének reménye van benne, hanem egy embertelen jövő félelme is. Petőfi nem szorongó költő, Ady talán igen, de az indulat többnyire nála is feledteti a szkepszist. József Attila egy idő után már nem talál sem az őt körülvevő valóságban, sem a költészetben választ félelmeire. Ezt a közérzetet majd a *Thomas Mann üdvözlése* fejezi ki a legpontosabban, de addig még hosszú, bár szinte előre megjósolható utat jár be a költő.

Annak idején Csokonai Európa-programja nyilvánvalóan a magyar nemzet felzárkózásáról és beilleszkedéséről szólt, a nemzet mibenlétének, vagyis eredetének és karakterének tisztázásával nem kísérletezett, mert ez adott volt tulajdonképpen számára is, akárcsak kortársai számára. Csak később, a tizenkilencedik század közepétől kezdve lett állandó problémájuk a költőknek, hogy milyen is a magyar nemzet, miben különbözik, miben hasonlít a körülötte élő nemzetekhez. Ady ezeket a kérdéseket nagyon élesen teszi fel, és ugyanolyan frappánsan meg is válaszolja, viszont egy modern nemzetfogalom és Európa-vízió József Attila verseiben mutatkozik meg a legracionálisabban. Egyébként is az ő költészetében békül össze leginkább, ami összebékíthetetlennek látszik, például a nemzeti és európai identitás, a metaforikus és racionális világértelmezés. 1922-ben, még kamaszként, tizenhét évesen adys szájtartással, de egyelőre még meg sem közelítve Adyt, megírja a maga Trianon-versét, amelynek mi is lehetne a címe, ha nem az, hogy: *Nem! Nem! Soha!* Gyerekes sutasággal fogadkozik: „Bömbölve rohanunk majd, mint a tengerár, / Egy csepp vérig küzdünk s áll a magyar határ / Teljes egészében, mint nem is oly régen / És csillagunk ismét tűn-

döklük az égen.” Zsengéiben vissza-visszatér a trianoni veszteség élménye, de ezekben a magyarság-versekben személyesség alig-alig van, inkább a kor politikai retorikáját keveri Ady Endre pátoszával, ami viszont a kamaszköltőnek egyáltalán nem áll jól. Viszont nagyon hamar, még szintén a zsengek között rálelhetünk egy összetettebb vízióra, vagy legalábbis annak az igényére. A vers címéből is (*Ember is; magyar is; magam is*) látszik, hogy érik a költő, érik a szemléletváltás. Gyakorlatilag ezzel az egyébként keserű verssel szakít a még mindig csak tizennyolc éves fiatalember azzal az egysíkú identitás-eszménnyel, amely minden nacionalizmus kiinduló- és végpontja is egyben, és ugyanabban az évben már magával ragadó, mondhatni hibátlan szépségű, ezúttal Ady bonyolult verszenéjét is felidézve, félrímes, aszimmetrikus sorhosszúságú strófákban vetíti előre későbbi, folytonos identitáskeresését a *Megfáradt ember* című versben. A tagadást fordítja át igenlésbe, ami egyébként poétikai telitalálat is: „A folyó csöndes, nagy nyugalmat görget, / harmattá vált bennem a gond és teher; / se férfi, se gyerek, se magyar, se testvér, / csak megfáradt ember, aki itt hever.” A választás kényszere felbukkan még később is: ember vagy magyar, Kelet vagy Nyugat, de már a nagyon fiatal József Attilának sikerül feloldania ezt az ellentmondást, sőt, tud iróniával is beszélni róla már 1924-ben is: „Lement a nap nyugaton, / Följött a nap keleten. / Egyszerű ez. / Él az, aki eleven. Rongyos mindegyik zsebünk, / Rossz a magyar zsebe rég, / Egyszerű ez – / Elveszett az ezerév.” (*Egyszerű ez*) A forma természetesen követi az üzenetet, itt például gyermekversek magyaros ritmusát idézi, de 1927-ben, rövid párizsi korszakában, amikor franciára is átírja *Dúdoló* című versét (*Chant de prolétaire*), ismét előreszalad egy avantgárdabb, szürrealista költészet felé, ekkor írja *A bőr alatt halovány árnyék* című emlékezetes szabadverset azzal a bizarr befejező sorral, hogy: „néma négerek sakkoznak régen elcsendült szavaidért”. Csakhogy ez már nem a nemzeti, hanem a társadalmi identitáskeresés ideje, el egészen az internacionalizmusig, miközben olyan verscímekekkel találkozunk, hogy *Szocialisták* vagy *Munkások*. De a baloldaliságban sem lel megnyugvásra a költő, hiszen öncsonkítás ez is, ráadásul egy adott pillanatban óhatatlanul eljut a különös oximoronig: „Talán dűnnyögj egy új mesét, / fasiszta kommunizmusét – / mivelhogy rend kell a világba, / a rend pedig arravaló, / hogy ne legyen a gyerek hiába / s ne legyen szabad, ami jó.” (*Világosítsd föl*, 1936) A forma lehetne az egyetlen menedék, József Attilánál a formaválasztás rendkívül fontos is, de mégsem elegendő: „Még jó, hogy vannak jambusok és van mibe beléfogóznom.” (*[Szürkület]*, 1934). A nemzeti, társadalmi és költői program *A Dunánál* című költeményben Európa-programmá, illetve egyelőre inkább Közép-Európa-vízióvá áll ösz-

sze. Ady Endre Dunája és Oltja is felsejlik ebben a versben, de ez most már sokkal személyesebb vallomás, mint az Adyé. Nagylélegzetű poémájában József Attila végre felmutatja, amit minden jel szerint kamaszkorától keresett, azt a múlt- és jelen-konglomerátumot, az identitásoknak azt a látszólagos zűrzavarát, ami valójában az egyetlen lehetséges válasz a Kárpát-médenca vagy a Duna-mente és tágabb értelemben az egész Európa nemzeti, kulturális és társadalmi konfliktusaira. Csak a sokféle múlt és ugyancsak sokféle jelen vállalásából lehet egy új európai identitás valamikor. Csak így békülhet meg egymással az „általános emberi” és a sajátosan „magyar”, amiről már Arany és Reviczky is vitáztak. Nem tudom, a huszadik század legnagyobb magyar verse-e *A Dunánál*, talán nem, mert ahhoz túlságosan ideologikus és patetikus, de az biztos, hogy nélküle nehéz megérteni a két világháború közti szellemiségből azt, amit az akkori – és újabban: a mostani – kultúrpolitika eltakar előlünk. Ahogy előtte Ady, most József Attila is többet mond költőként, mint politikus kortársai, amikor megfogalmazza, hogy milyen elvi-eszmei alapon kellene „rendezni végre közös dolgainkat”. Hogy aztán a József Attila-i Európa-program hamarosan egyetlen verssorra egyszerűsödjék a *Thomas Mann üdvözlésében*.

1937 már valóban a „szürkület” éve Európában, közeledik a világháború, és a *Hazám* költője pontosan érzi ezt: „Adj magyarságot a magyarnak, / hogy mi ne legyünk német gyarmat.” Másfajta „magyarság” ez már, mint az egykori kamaszé, „török, tatár, tót, román kavarog” a költő szívében, benne van a Duna-mente egész történelmi nyomorúsága, de benne van az egyre hangosabb hitleri Németországgal szembeállítható Thomas Mann-i humanizmus is. Európa bonyolult, Európa sokszínű, és csak addig Európa, amíg ilyen marad, sugallja József Attila, és ma, a költő halála után nyolcvanöt esztendővel ismét nem árt hangsúlyozni ezt, mert vannak, akik feledtetni akarják. József Attila láttelepe fájdalmasan pontos mindmáig: „Most temettük el szegény Kosztolányit, / s az emberségen, mint rajta a rák, / nem egy szörny-állam iszonyata rág / s mi borzadva kérdezzük, mi lesz még, / honnan uszulkan ránk új ordas eszmék, / fő-e új méreg, mely közénk hatol – / meddig lesz hely, hol fölolvasható?” A megoldás egyszerű: „Foglalj helyet. Kezdd el a mesét szépen. / Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen / néz téged, mert örül, hogy lát ma itt / fehérek közt egy európaít.” Igen, ennyi a program: fehérek vagy nem fehérek közt európainak lenni. Borotvaéles meghatározása annak, ami tulajdonképpen meghatározhatatlan. És ennek így kell maradnia természetesen. Ahhoz, hogy *európai*, nem kell jelzőt keresni, figyelmeztet a költő. Sem ilyent, sem olyant. Legfeljebb annyit, hogy: elfogadó és befogadó. Maradjunk ennyiben!

TALÁLT VERS

József Attila

(1905 – 1937)

(DRÁGA BARÁTAIM...)

Drága barátaim, kik gondoltok még a bolonddal,
nektek írok most, innen, a tűzhely oldala mellől,
ahova húzódtam melegedni s emlékezni reátok.
Mert hiszen összevegyült a novemberi est hidegével
bennem a lassúdan s alig oldódó szomorúság.
Emlékezzetek ott ti is, és ne csupán hahotázva
rám, aki köztetek éltem s akit ti szerettetek egykor.

1937. nov.

NÉVJEGY

Sokan lety wessgodnák
a gesedstij, mondte
oz isdaz, tu pe diq
bólintóstem, csmagolja se,
es küldje nta'nem!

Jida Ostor

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Nemzeti Kulturális Alap,
Communitas Alapítvány, Bethlen Gábor Alap

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)365-801946; E-mail: lato.szerk@gmail.com; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 96, fél évre 48, negyedévre 24 lej. Előfizetéseket a szerkesztőségben vesszünk föl.

ISSN 1220-5982